

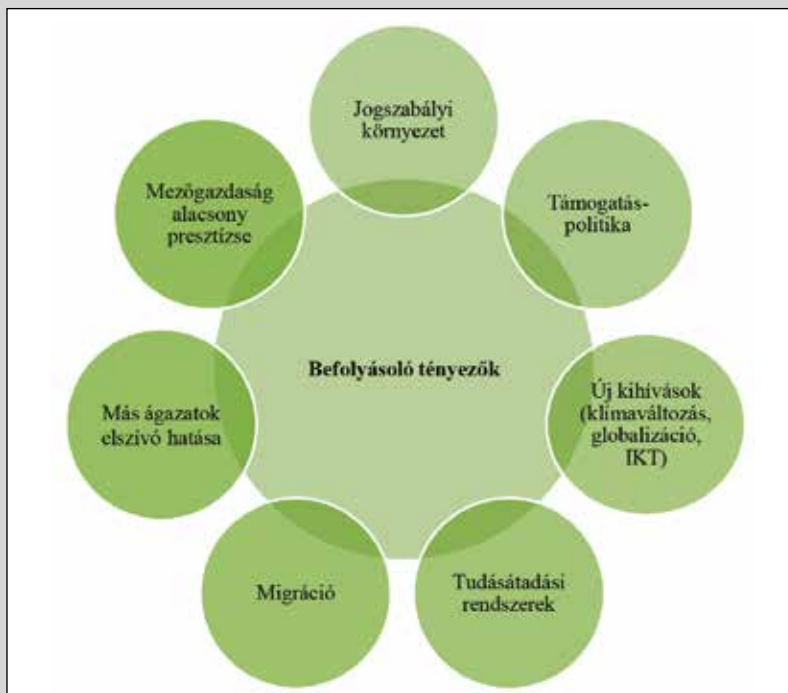
GAZDÁLKODÁS

www.hermanottointezet.hu

Scientific Journal on Agricultural Economics

A TARTALOMBÓL

A humánerőforrás helyzetét befolyásoló főbb tényezők az élelmiszer-gazdaságban

Forrás: Hamza Eszter és munkatársai tanulmánya

Humánerőforrás az élelmiszer-gazdaságban

Herman Ottó Intézet és a közfoglalkoztatás

Halvásárlást befolyásoló tényezők

Almasűrítmény-termelés elemzése

Közfoglalkoztatás Hajdúnánáson

Zöldség-gyümölcs feldolgozóipar helyzete

TARTALOM

TUDOMÁNYOS CIKK

<i>Hamza Eszter – Rácz Katalin – Juhász Anikó – Biró Szabolcs: A humánerőforrás helyzete a hazai élelmiszer-gazdaságban</i>	181
<i>Mezőszentgyörgyi Dávid – Romvári Róbert: A Herman Ottó Intézet helye és szerepe a közfoglalkoztatásban</i>	200
<i>Temesi Ágoston: Miért nem eszik több halat a magyar? – Egyes halfogyasztást befolyásoló tényezők vizsgálata</i>	210
<i>Kurmai Viktória: Az almasúritmény-termelés piaci és üzemgazdasági elemzése</i>	225

GAZDÁLKODÁSI GYAKORLAT

<i>Domján Balázs – Szűcs Attila – Szuhaj Kitti: A munkaerő-gazdálkodás helyzete és kilátásai a Gallicoop példáján</i>	241
<i>Szólláth Tibor: A közfoglalkoztatás szerepe és helye Hajdúnánás élelmiszer-gazdaságában</i>	252

SZEMLE

<i>Apáti Ferenc – Kurmai Viktória – Felkai Beáta Olga – Kicska Tibor– Kovács Evelin: A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar helyzete, fejlődési lehetőségei és korlátai</i>	262
--	-----

Előfizetési felhívás	275
Summary	271
Contents	274

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke
egyetemi tanár, Sopron

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor,
c. egyetemi tanár, Budapest

BORBÉLY CSABA

egyetemi docens, Kaposvár

FEHÉR ALAJOS

egyetemi magántanár, Kompolt

FORGÁCS CSABA

egyetemi tanár, Budapest

HEGYI JUDIT

egyetemi docens, Mosonmagyaróvár

KÁPOSZTA JÓZSEF

egyetemi docens, Gödöllő

CSETE LÁSZLÓ

tiszteletbeli főszerkesztő,
c. egyetemi tanár, Budapest

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora,
egyetemi tanár, Budapest

LAKNER ZOLTÁN

egyetemi tanár, Budapest

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

c. egyetemi tanár, Budapest

PUPOS TIBOR

egyetemi tanár, Keszthely

SZABÓ G. GÁBOR

tudományos főmunkatárs, Budapest

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi docens, Debrecen

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

ALVINCZ JÓZSEF

egyetemi tanár, Kaposvár

CSÁKI CSABA

akadémikus, professor emeritus
Budapest

FERTÓ IMRE

egyetemi tanár, Budapest

JUHÁSZ ANIKÓ

főigazgató, Budapest

LEHOTA JÓZSEF

egyetemi tanár, Gödöllő

MAGDA SÁNDOR

egyetemi tanár, Gyöngyös

NÁBRÁDI ANDRÁS

egyetemi tanár, Debrecen

POPP JÓZSEF

egyetemi tanár, Debrecen

SZŰCS ISTVÁN

egyetemi tanár, Gödöllő

UDOVECZ GÁBOR

egyetemi tanár, Kaposvár

////////////////////////////////////TUDOMÁNYOS CIKK////////////////////////////////////

A humánerőforrás helyzete a hazai élelmiszer-gazdaságban

**HAMZA ESZTER – RÁCZ KATALIN – JUHÁSZ ANIKÓ –
BIRÓ SZABOLCS**

Kulcsszavak: mezőgazdaság, élelmiszeripar, munkaerő, szakképzettség,
generációváltás.

JEL-kód: Q19.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az élelmiszer-gazdaság fejlesztése nem alapozható kizárólag technológiai beruházásokra, a versenyképesség növelése szakképzett, képezhető, illetve alkalmazkodni képes, magasabb jövedelemmel és társadalmi elismertséggel motiválható munkaerő bevonását, foglalkoztatását igényli. A hazai élelmiszer-gazdaságban az egyik legnagyobb kihívást a megfelelő számú és minőségű humánerőforrás biztosítása jelenti. A támogatáspolitikai, szabályozási környezetben bekövetkezett változások, valamint a makrogazdasági és társadalmi hajtóerők által is meghatározott, területileg tagolt hazai élelmiszer-gazdasági foglalkoztatás jelentőségét mutatja, hogy az elmúlt években bekövetkezett szerény mértékű növekedés eredményeként 2015-ben közel 350 ezer fő számára kínált munkát. Közülük 203,2 ezren a mező- és erdőgazdaságban, 140,3 ezren az élelmiszeriparban tevékenykedtek. Elemzésünk eredményei szerint az ágazati munkaerő-utánpótlás folyamatossága olyan képzési rendszer kialakítását igényelné, amely korszerű ismereteket közvetít, gyakorlatorientált, követi az ágazatban végbemenő technológiai fejlődést és a gazdaságvezetéshez nélkülözhetetlen menedzsmentképeségek fejlesztésére is hangsúlyt helyez. Az ágazati sajátoságként jelentkező szezonális munkaerőigény rugalmasabb elszámolást, éves munkaidőkeret alkalmazását teszi szükségessé. A pályakezdők, fiatalok pályán tartása szempontjából a pályán maradási távon a bérhelyzet javítása, tulajdoni részesedés és életpályamodell kidolgozása ösztönöznél.¹

BEVEZETÉS

Miért fontos az ágazat humánerőforrás-helyzete?

Az élelmiszer-gazdaság humánerőforrás-igénye többrétű. Egyrészt a technoló-

giai fejlesztések és tudásintenzív termelési módok terjedése egyre inkább ráirányítja a figyelmet a jól képzett, precíz, innovációra nyitott munkaerő szükségességére. A tevékenységek diverzitásából fakadóan különösen a kisebb gazdaságok szintjén

¹ Az írás a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara által szervezett *A humánerőforrás helyzete (múlt/jelen/jövő) a hazai élelmiszer-gazdaságban* című konferencián elhangzott előadás alapján készült (Debreceni Egyetem GTK, 2016. április 22.).

merül fel a többféle tevékenység végzésére is alkalmas, elméleti és gyakorlati tudással egyaránt rendelkező humán erőforrás iránti igény. Az ágazati sajátosságokból fakadóan ugyanakkor a mezőgazdaságban és az élelmiszer-feldolgozásban nagyszámú rugalmasan foglalkoztatható, magasabb szintű szakképzettséget nem igénylő, betanítható, motiválható idénymunkaerőre is szükség van. E területen a legnagyobb kihívást a munkaerő pontossága, megbízhatósága és munkához való hozzáállása jelenti.

Megfelelő színvonalú humántőke rendelkezésre állása más ágazatokhoz hasonlóan az élelmiszer-gazdaságban is alapfeltétele a termelékenység növelésének (Swinnen – Vranken, 2010). A magasabb szintű képzettség és az ehhez társuló gyakorlati tapasztalat növeli a gazdaságok alkalmazkodóképességét, lehetővé teszi a szakosodást, a fokozottabb diverzifikációt, az innovatív megoldások, a modern, versenyképes technológiák és termelési módszerek alkalmazását (Baptista, 2012). Más ágazatokhoz hasonlóan a mezőgazdaság is egyre inkább tudásintenzív ágazattá válik, a gazdasági, társadalmi, természeti környezet változásaiból adódó kihívások kezelése a hagyományos értelemben vett gazdálkodási tudás mellett új készségek, kompetenciák (pl.: IKT-kompetenciák, idegennyelv-tudás, marketingismeretek) elsajátítását igényli (Dudek et al., 2014). Számos kutatás megerősíti, hogy a termelési eredmények, a beruházási aktivitás, valamint a gazdaságvezető képzettségi szintje között erős, szignifikáns összefüggés mutatkozik (Nowak, 2014; Kemény et al., 2015). A képzettebb gazdálkodók nem csak könnyebben alkalmazkodnak a változó körülményekhez, hanem az új, innovatív megoldások keresésében és kivitelezésében is eredményesebbek (Bíró et al., 2014).

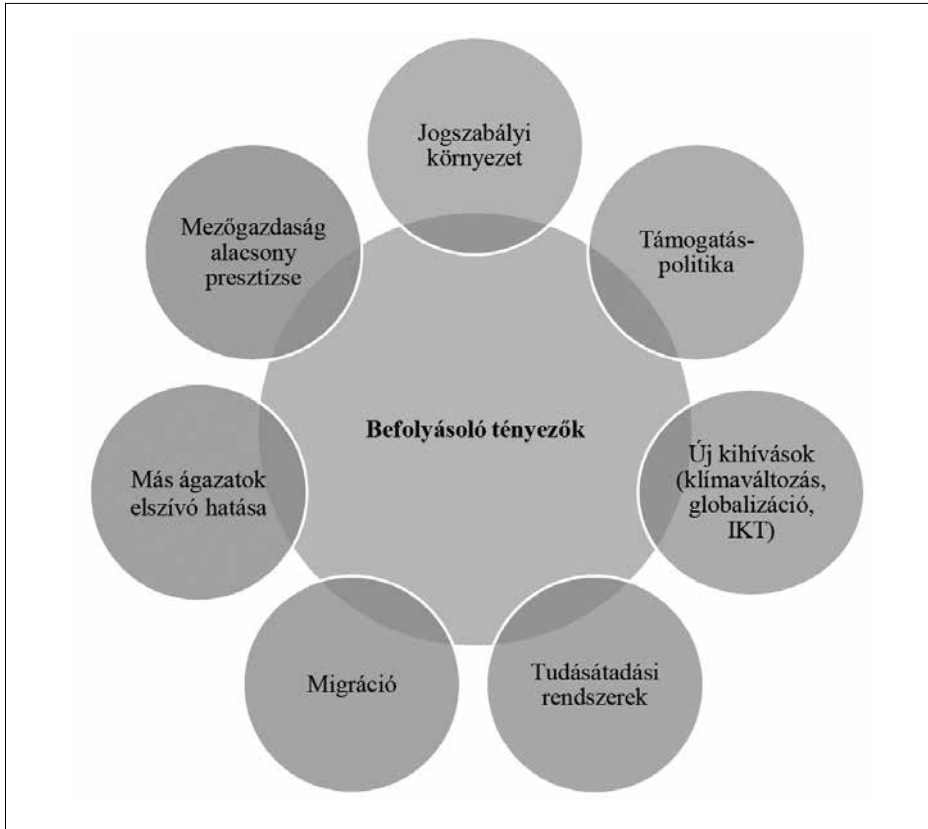
Mit tart a szakirodalom az ágazat humán erőforrás-helyzetéről?

Az élelmiszer-gazdaságban a humán erőforrás helyzetére, jellemzőire számos tényező hat, amelyek a társadalmi-gazdasági folyamatokból, a makrogazdasági, támogatáspolitikai és jogszabályi környezetből fakadnak (1. ábra). Az élelmiszer-gazdaságot jellemző alacsony bérszínvonal a magasabb iskolai végzettséget szerzőket a nagyobb presztízsű, kisebb fizikai igénybevétellel járó, nem mezőgazdasági munkalehetőségek felé tereli (Rizov – Swinnen, 2004). A vidéki életminőség alacsony szintje, az alapvető lakossági és üzleti szolgáltatásokhoz való hozzáférés nehézségei szintén hátráltatják a demográfiai megújulást és ezzel együtt a képzettségi szint emelkedését, de fokozódó probléma az ágazatban potenciálisan elhelyezkedő fiatal képzettebb munkaerő külföldre történő tartós kivándorlása is (Székely, 2009; Bíró et al., 2016). Swinnen és Vranken (2010) kutatási eredményei szerint a mezőgazdasági népesség korszerkezetváltását a termelési erőforrásokhoz (földterület) való hozzáférés korlátozottsága, valamint a gazdaságátadás magas tranzakciós költsége is hátráltatja.

A humántőkében rejlő lehetőségek kiaknázását gátolja, hogy nem állnak rendelkezésre a gazdálkodók számára hiteles, megfizethető, elérhető, hatékony tudásközvetítő rendszerek, a túlnyomórészt állami fenntartású intézmények működési hatékonysága mérsekelt, a közvetített tudás és az információk elavultak, gyakorlati alkalmazhatóságuk korlátozott (Velikov, 2013; Fieldsend et al., 2015). Az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI) által 2015-ben végzett empirikus felmérés² szerint a szakképzéssel foglalkozó intézmények kínálata egyre kevésbé képes kielégíteni az ágazatban végbement tech-

² Az állattenyésztési ágazatban az elmúlt 5 évben megvalósult sikeres fejlesztések tanulságainak feltárása céljából az ágazat szereplőivel – termelőkkel, valamint a főbb érdekképviseleti szervezetek képviselőivel – 20 irányított mélyinterjú készült.

I. ábra

A humánerőforrás helyzetét befolyásoló főbb tényezők az élelmiszer-gazdaságban

Forrás: saját szerkesztés, AKI, 2016

nológiai fejlődés indukálta keresletet. Ezt a megállapítást a hazai tudásközvetítő rendszerek hatékonyságát vizsgáló tanulmányában *Nemes és Varga (2015)* is megerősíti, rámutatva, hogy a mezőgazdasági oktatás nem követi az ágazati igényeket és trendeket, nem kellően piac- és gyakorlatorientált. A korszerű tudás, az új termékek, technológiák, termelési eljárások alkalmazásához szükséges ismeretek megszerzésének leggyakoribb formáját a jelentősebb alkalmazotti létszámmal rendelkező gazdaságoknál az üzemen belüli képzések, valamint a hazai és külföldi inputanyaggyártók, illetve a szakmai szervezetek szervezésében megvalósuló tanulmányutak, szakmai programok

jelentik. A nagyobb gazdaságok működtetői a fejlesztés megkezdése előtt gyakorta egyénilig ruháznak be a tapasztalatszerzésbe, a kisebb üzemek tudásszerzését, tájékozódását főként a gazdátársakkal fenntartott informális kapcsolatok, valamint a termelő vállalatok, integrátorok által szervezett képzések, szakmai programok segítik. A hazai szaktanácsadás rendszerét a termelők többsége korszerűtlennek tartja, alapvető problémának látják, hogy a tudásátadási folyamatát a támogatások igénybevételével összefüggő adminisztrációs kötelezettségek lassítják (*Potori et al., 2015*). *Nemes és Varga (2015)* a mezőgazdasági tudásrendszerrel írt cikkükben arra is felhívja a figyelmet, hogy a

technológiai fejlődést nem követte a vezetői képességek fejlesztése, így a gazdák jelentős része nincs tisztában a menedzsment fontosságával. További problémát jelent, hogy a technológiai, termelési és marketingtémákat integráló komplex, stratégiai tanácsadás a kisebb termelők számára nem elérhető.

A humánerőforrás jellemzőire a támogatások is hatást gyakorolnak. A támogatások generációváltást ösztönző szerepe az elemzések szerint rendkívül összetett. A mezőgazdasági struktúraváltást befolyásoló tényezők átfogó vizsgálatára vállalkozó, Agrárgazdasági Kutató Intézet által 2016-ban készített elemzés szerint a közvetlen kifizetések az idősebb nemzedék ágazatból történő kilépése ellen hatottak, tekintettel arra, hogy pozitívan befolyásolták a mezőgazdasági jövedelmek alakulását. A KAP vidékfejlesztési támogatásai közül a technológiai fejlesztést ösztönző beruházási intézkedések inkább a munkaerőigény csökkenése irányába hatottak, ugyanakkor a fiatal gazdák induló támogatása nagyszámú fiatal gazdálkodó színre lépését segítette elő – igaz, egy részük nem tényleges „új belépő”, hanem a gazdaságban már korábban is munkát végző fiatal családtag (*Biró et al., 2016*). Kétségtelen ugyanakkor, hogy az elmúlt programozási időszakban (2007–2013) a KAP vidékfejlesztési beavatkozásaihoz kapcsolt kötelező képzések jelentős mértékben növelték a gazdák körében a képzési aktivitást.

A mezőgazdaság humánerőforrás-állományát jelentősen befolyásolják a jogszabályi változások is. A mezőgazdasági idény- és alkalmi munkavállalásra a 2010. évi egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény – az adminisztrációs terhek és a járulékok csökkentése révén – pozitív hatást gyakorolt (*Ehretné et al., 2015*).

A válságot megelőző évtizedben az élőmunka-felhasználás mérséklődését eredményező modern technológiák alkalmazása, a termelési szerkezet egyszerűsödése, a specializáció és a koncentráció mellett főként a nemzetgazdaság más ágazataiban

elérhető magasabb jövedelmek és a kedvezőbb munkakörülmények gyorsították fel a mezőgazdaságból történő munkaerő-kiváramlást (*Buchenrieder – Möllers, 2011*).

AZ ELEMZÉS CÉLJA ÉS MÓDSZERE

Cikkünkben arra vállalkozunk, hogy az elérhető statisztikai adatok és a releváns szakirodalom elemzésével az elmúlt egymásfél évtizedre visszatekintően feltárjuk az élelmiszer-gazdaságban dolgozó munkaerő mennyiségi és minőségi paramétereit, összehasonlítva a nemzetgazdaság egészét jellemző mutatókkal. Célunk volt az is, hogy feltérképezzük az ágazat potenciális munkaerő-tartalékait, beleértve a mezőgazdasági iskolarendszerű képzésekből frissen kikerülő pályakezdőket, a támogatás segítségével vállalkozást indító fiatal gazdákat, valamint a korábban az ágazatban munkatapasztalatot szerzett álláskeresőket.

Cikkünk alapját elsődlegesen az ágazati foglalkoztatásról képet adó statisztikák átfogó elemzése képezi. A mezőgazdaság munkaerő-felhasználásának alakulásáról több különböző statisztikai adatgyűjtés nyújt információt. A nemzetgazdaság valamennyi ágazatára kiterjedő lakossági munkaerő-felmérés a magánháztartásokra kiterjedő reprezentatív mintavételes adatgyűjtés, amely a 15–74 éves személyek gazdasági aktivitásáról gyűjt információt. Azokkal a gazdasági szervezetekben munkát vállalókkal és egyéni gazdaságokban munkát végzőkkel számol, akiknek fő jövedelemszerző tevékenysége az adott ágazathoz kapcsolódik, azaz az adatgyűjtésből kimaradnak a kiegészítő tevékenységekre vonatkozó információk. Részletes munkaerőre vonatkozó adatokat tartalmaznak a tízévente megjelenő népszámlálási adatbázisok is. A *Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR)* mezőgazdasági munkaerő-felhasználás mutatója az előző kettővel ellentétben figyelembe veszi azt a körülményt is, hogy a mezőgazdaságban

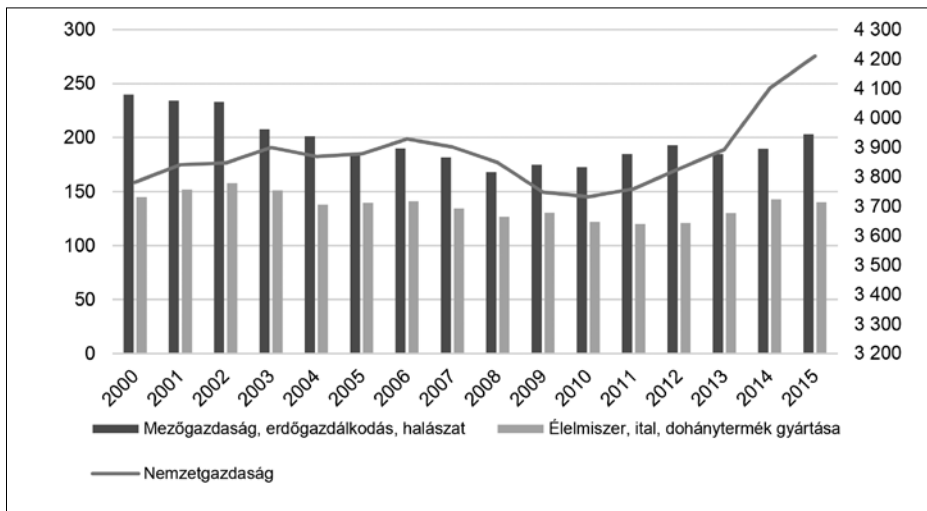
jelentős a részmunkaidős³ és az időszakos munkát⁴ végzők aránya. A mezőgazdaság munkaerő-felhasználásáról a tízévenként megvalósított általános mezőgazdasági összeírások (ÁMÖ) és a köztes időszakokban lebonyolított gazdaságszerkezeti összeírások (GSZÖ) a fentieknél részletesebb, ágazatspecifikus információkat nyújtanak. Tekintettel arra, hogy az elmúlt másfél évtizedben az Európai Unióhoz történt csatlakozás, majd a gazdasági válság is hatással volt a munkaerő-piaci folyamatokra, az élelmiszer-gazdaságot jellemző foglalkoztatási trendeket viszonylag hosszú idősorban, 2000-tól mutatjuk be.

MIT MUTATNAK A SZÁMOK?

Az elmúlt másfél évtized változásait tekintve a mezőgazdasági és az élelmiszeripari foglalkoztatottak számának alakulása a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak létszámától némileg eltérő trendet követ

(2. ábra). Míg az összes foglalkoztatott száma 2006–2007-ig folyamatosan növekedett és csak ezt követően csökkent, majd 2010-ben érte el mélypontját, addig a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma az előzőekben ismertetett tendenciának megfelelően egészen 2008-ig viszonylag meredeken (mintegy 30 százalékkal) csökkent, 2009-től azonban ismét növekedésnek indult. A gazdasági recesszióval növekvő munkanélküliség az iparban és a szolgáltató szektorban jelentkezett, a beruházások iránti kereslet csökkent. E folyamatok a mezőgazdasági munkaerőkiáramlás mérséklődését eredményezik (Davidova et al., 2013; Chavas, 2001). Az élelmiszeriparban 2011-ig folytatódott a munkaerő kiáramlása, és csak ezt követően indult meg a foglalkoztatotti létszám növekedése. A foglalkoztatotti létszám gyarapodásának eredményeként 2015-ben összesen 343,6 ezer fő dolgozott az élel-

2. ábra
Foglalkoztatottak száma a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban és a nemzetgazdaságban 2000–2015 között, ezer fő

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

³ Részmunkaidős: nem teljes, azaz napi nyolc órás munkaidőben foglalkoztatott személy.

⁴ Időszakos munkavégző: az a személy, aki szezonális munkát (betakarítás, metszés stb.) végez egy gazdaságban, például mezőgazdasági idénymunkás.

miszer-gazdaságban, amiből 203,2 ezren a mező- és erdőgazdaságban, 140,3 ezren pedig az élelmiszeriparban tevékenykedtek. Ezzel 2015-re a mezőgazdaság foglalkoztatási részesedése 5,2; az élelmiszeriparé 3,6 százalékos volt, ami a 2004. évi részesedésnek felel meg. Az élelmiszeripar két legjelentősebb foglalkoztató szakágazata a pékáru- és tésztagyártás, illetve a húsfeldolgozás, tartósítás és hús-készítménygyártás, részesedésük az ágazat foglalkoztatásából több mint 53,2 százalékos volt 2014-ben.

A mezőgazdaságban⁵ foglalkoztatottak területi eloszlása az ágazati adottságokat követi. A munkaerő 45,5 százaléka az Észak- és Dél-Alföld régióban koncentrálódik, míg Közép-Magyarországon a mezőgazdasági foglalkoztatottak csupán 7,1 százaléka jelenik meg (1. táblázat). Az összes foglalkoztatotti létszámon belül az ágazat súlya Dél-Alföldön a legmagasabb, az országos érték kétszerese (9,5 százalékos), de Dél-Dunántúlon (8,3 százalékos), valamint Észak-Alföldön (7,2 százalékos) is kiemelkedő, míg Közép-Ma-

gyarországon a diverzifikáltabb gazdasági szerkezettel összefüggésben a foglalkoztatottaknak mindössze 1,1 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban. Az elmúlt közel egy évtized változásait tekintve a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma és aránya is Észak-Magyarországon, Nyugat-Dunántúlon, valamint Dél-Dunántúlon nőtt.

A népszámlálás területi vonatkozású adatainak részletesebb elemzése további, a mezőgazdasági és az élelmiszer-ipari munkaerő között mutatkozó különbségekre hívja fel a figyelmet. A 2011-es census szerint a mezőgazdasági munkaerő több mint fele (56,2 százaléka) a községekben, az élelmiszer-ipari munkaerő zöme (kétharmada) a városokban dolgozott (KSH, 2012).

A munkaerő-felhasználás jellegzetességei a mezőgazdaságban

A mezőgazdaságban jelentős az idényjellegű,⁶ illetve a főtevékenység mellett kiegészítő tevékenységként végzett munka.

I. táblázat

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma és megoszlása régióként, 2006–2015

Régiók	A mezőgazdaságban foglalkoztatottak				A változás mértéke, 2006=100%
	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %	
	2006		2015		
Közép-Magyarország	13,8	7,3	12,2	7,1	104,1
Közép-Dunántúl	22,7	11,9	20,6	11,1	99,5
Nyugat-Dunántúl	20,2	10,6	19,9	11,5	115,5
Dél-Dunántúl	27,8	14,6	29,7	14,8	108,4
Észak-Magyarország	17,3	9,1	19,4	10,0	117,4
Észak-Alföld	40,8	21,5	38,3	21,0	104,4
Dél-Alföld	47,5	25,0	44,6	24,5	105,0
Összesen	190,1	100,0	184,6	100,0	106,9

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves, területi adatok – Társadalom, 2016

⁵ Területi munkaerőfelmérés-adatok csak a mezőgazdaságra vonatkozóan érhetőek el.

⁶ Mezőgazdasági idénymunka: az év adott időszakához vagy időpontjához kötődő olyan munkavégzés, amely az előállított növény vagy állat biológiai sajátossága miatt végezhető el kizárólag abban az időszakban vagy időpontban.

A mezőgazdasági munkák szezonális jellege miatt különösen a márciustól szeptember végéig terjedő időszakban nő meg az egyszerűsített foglalkoztatás keretében dolgozó mezőgazdasági idénymunkások és alkalmi munkavállalók száma (Hamza et al., 2015). Emellett számításba kell venni az egyéni gazdaságokban a háztartások tagjai által végzett, nem fizetett munkavégzést is, amelynek vizsgálatára az MSZR ad lehetőséget. Az MSZR az összes munkaerő-ráfordítás értékét az éves munkaerőegységgel⁷ (ÉME) fejezi ki, amelynek segítségével a néhány órás, illetve időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át.

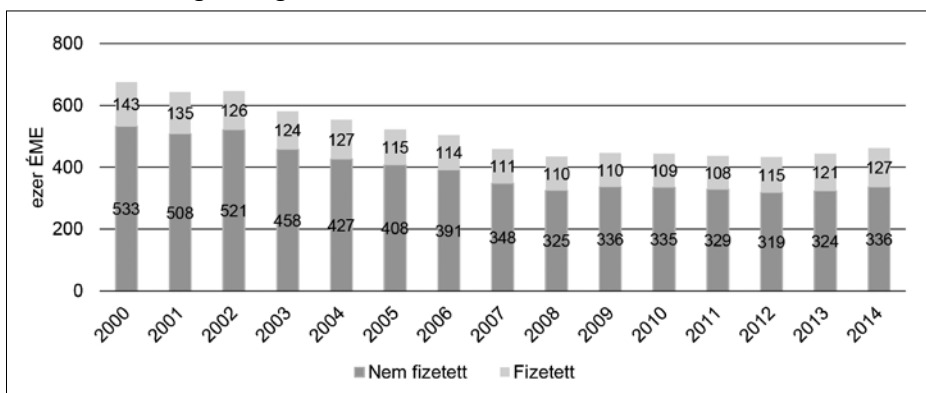
Az MSZR adatai szerint a gazdaságok 2014-ben közel 463 ezer ÉME-t használtak fel. Ez azt jelenti, hogy a mezőgazdasági tevékenység végzése 2014-ben annyi időt kötött le a nem fizetett és az időszakos munkavégzést is figyelembe véve, mintha 463 ezer fő egész évben teljes munkaidősben dolgozott volna. A mezőgazdasági munkaerő-ráfordítás belső szerkezetében nem történt érdemi elmozdulás: az összes munkaerő-ráfordítás

háromnegyede évek óta az egyéni gazdaságokra jellemző nem fizetett munkaerő-felhasználás.⁸ Ugyanakkor eltérő tendencia figyelhető meg a fizetett és a nem fizetett munkaerő-felhasználás esetében. Összefüggésben a családi munkaerőn alapuló egyéni gazdaságok számának folyamatos csökkenésével, a nem fizetett munkaerőből egyre kevesebbet használnak fel a gazdaságok, a fizetett munkaerő-felhasználás viszont 2011 óta növekszik (3. ábra). A koncentrációs folyamatok egyik pozitív következménye, hogy kialakult a fizetett munkaerő tartós foglalkoztatására képes professzionális munkaadói kör az élelmiszer-gazdaságban.

A mezőgazdasági munkaerő-felhasználásban a legtöbb európai uniós tagállamhoz hasonlóan Magyarországon is a családi munkaerő-felhasználás dominál (78,5 százalék). Általános jellemző a munkaerő-lekötés idényjellege, amely a megélhetéshez gyakorta mezőgazdaságon kívüli munkavállalást tesz szükségessé (Biró et al., 2012). A 2013. évi Gazdaság szerkezeti összeírás adatai szerint közel egymillió (983 ezer) családtag végez valamilyen mezőgazdasági

3. ábra

A mezőgazdasági munkaerő-felhasználás 2000–2014 között, ezer ÉME

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Mezőgazdaság, 2015

⁷ Éves Munkaerő Egység (ÉME): *egységnyi munkaerő*, amely egy teljes munkaidős mezőgazdasági munkaerő éves munkavégzése. 1 ÉME = 1800 munkaóra, azaz 225 nyolcórás munkanap.

⁸ A statisztikai fogalomtár a *családi munkaerő* alatt azokat a gazdaságot alkotó 14 éves és idősebb személyeket érti, akik a gazdaságban *nem alkalmazottként végeznek munkát*.

tevékenységet az egyéni gazdaságokban, ami 315,8 ezer teljes munkaidős dolgozónak felel meg. A 2013. évi Gazdaságszerkezeti összeírás adatai a nem fizetett, családi munkaerő további (2010-hez viszonyítva 8,9 százalékos) csökkenése mellett az állandó fizetett alkalmazottak 34 százalékos, az időszakos fizetett munkaerő számának 48 százalékos növekedését mutatják mind az egyéni gazdaságok, mind a gazdasági szervezetek esetében. Ennek hátterében az alkalmi foglalkoztatás jogszabályi, adózási hátterének egyszerűsítésével, a munkaügyi ellenőrzések szigorodásával összefüggésben főként az illegális foglalkoztatás fehéredése áll (Ehretné et al., 2015).

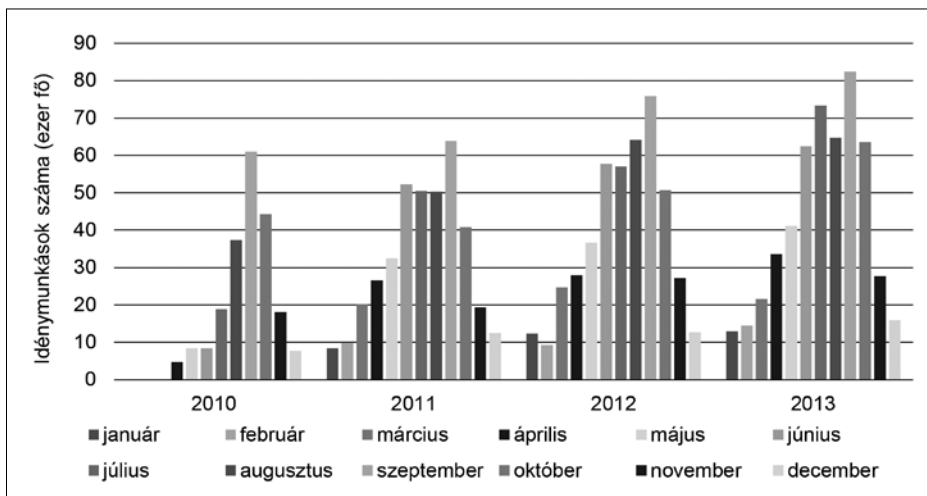
Az egyéni gazdaságokban az állandó alkalmazottak száma (12,0 ezer fő) 2013-ban 31,2 százalékkal haladta meg a három évvel korábbi szintet, a növekedés nagyobb részét a legalább 225 napot dolgozók adták. Ennél is nagyobb növekedés jellemezte az időszakos alkalmazottakat, számuk 85,5 ezer fő volt 2013-ban, 53,0 százalékkal több, mint 2010-ben. A gazdasági szervezetekre a gazdálkodási forma jellegénél fogva kizárólag a fizetett munkaerő jellemző. A szervezetek

2013-ban összesen 85,3 ezer fő állandó foglalkoztatottal rendelkeztek, 7,6 százalékkal többel, mint három évvel korábban. Szintén látványosan, több mint másfélszeresére nőtt a gazdasági szervezetek időszakos alkalmazottainak száma (42,7 ezer fő, +53,3 százalékkal) 2010 és 2013 között.

Magyarországon az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló 2010. évi LXXV. törvény jelentős egyszerűsítéseket és kedvezményeket vezetett be a szezonális foglalkoztatásban, azon belül a mezőgazdasági idénymunkában. A jogszabályi változások nyomán mérséklődő közterhek, valamint a csökkenő adminisztráció hatására a szezonális foglalkoztatottak száma látványos emelkedést mutatott. A szezonális foglalkoztatottak bő negyedét kitevő mezőgazdasági idénymunkások száma 27,1 százalékkal növekedett 2010 és 2013 között. Az egyszerűsített foglalkoztatás keretében jelentkező munkavégzés erős szezonális ingadozást mutat. A 2011–2013-as időszakot figyelembe véve a május–október közti hat hónapban regisztrálták az összes mezőgazdasági idénymunkás háromnegyedét. Számuk szeptember hónapban a legmagasabb, amikor átlagosan 75-80 ezer munkaválla-

4. ábra

A mezőgazdasági idénymunkások számának alakulása évente 2010–2013 között

ló vesz részt az alkalmi munkaerőpiacon (4. ábra). Az egyszerűsített foglalkoztatási forma ágazati elterjedtségét mutatja, hogy a téli hónapokban (december–február között) is 12-15 ezer fős a *Nemzeti Adó- és Vámhivatal* nyilvántartásában szereplő szezonmunkások száma (Hamza et al., 2015).

Keresetek alakulása az élelmiszer-gazdaságban

A foglalkozások presztízsét a különböző befolyásoló tényezők közül leginkább az adott szektoron, ágazaton belüli bérvisszonyok határozzák meg. A mezőgazdasági bérjellegű jövedelmek 2014-ben a nemzetgazdaság egészében keletkező bérjellegű jövedelem mindössze 2,4 százalékát tették ki. A rendszerváltást követő évtizedben a mezőgazdasági foglalkoztatottak jövedelempozíciói lényegében nem változtak. A változatlan jövedelemdiszparitás mellett jelentős szerepű a mezőgazdasági tevékenység alacsony termelékenysége

és a foglalkoztatottak más ágazatokhoz képest alacsonyabb képzettségi szintje (Kapronczai, 2010; Oblath, 2014). A mezőgazdasági keresetek lemaradása a nemzetgazdasági átlagtól 2004-ben még 33 százalékos volt, az elmúlt 10-11 évben ugyanakkor megkezdődött a mezőgazdasági bérek felzárkózása, így 2015-ben „már csak” 24 százalékos volt a különbség. Az élelmiszer-ipari keresetek közelebb állnak a nemzetgazdasági átlagbérekhez, 2014-ben a lemaradás 12 százalékos volt (2. táblázat). Míg a mezőgazdasági bruttó keresetek növekedése 2004 és 2014 között mintegy 22 százalékkal haladta meg a nemzetgazdasági átlagos bruttó keresetek növekedésének mértékét, addig az élelmiszeriparban csupán mintegy 2 százalékkal volt nagyobb a növekedés mértéke. A nettó keresetek változását vizsgálva lényegében nincs eltérés az ágazatok között.

Az élelmiszer-ipari szakágazatokat tekintve a keresetek a növényi, állati olajgyártása, a sörgyártás, valamint az üdítő-

2. táblázat

Az élelmiszer-gazdaságban dolgozók* bruttó és nettó keresete 2004–2015 között

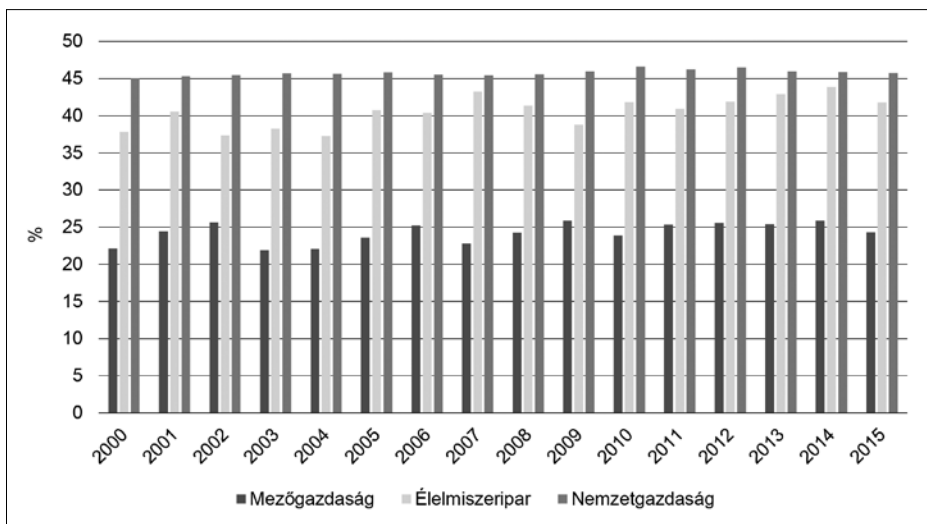
Megnevezés	2004	2008	2010	2012	2014	2015
	Bruttó átlagkereset, ezer HUF/fő/hó					
Mezőgazdaság	97,2	133,6	143,9	164,1	180,3	189,2
Élelmiszeripar	126,9	155,4	161,0	187,8	209,7	n. a.
Nemzetgazdaság	145,5	198,7	202,5	223,1	237,7	247,7
A mezőgazdasági bruttó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	66,8	67,2	71,0	73,6	75,8	76,4
Az élelmiszer-ipari bruttó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	87,2	78,2	79,5	84,2	88,2	n. a.
	Nettó átlagkereset, ezer HUF/fő/hó					
Mezőgazdaság	71,0	92,0	101,8	106,9	118,1	123,9
Élelmiszeripar	85,1	101,7	109,4	121,5	137,3	n. a.
Nemzetgazdaság	93,7	122,0	132,6	144,1	155,7	162,3
A mezőgazdasági nettó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	75,7	75,5	76,8	74,2	75,8	76,4
Az élelmiszer-ipari nettó kereset aránya a nemzetgazdasági átlaghoz viszonyítva, %	90,8	83,4	82,5	84,3	88,2	n. a.

Megjegyzés: * Az 5 és több főt foglalkoztató vállalkozások, illetve létszámnagyságtól függetlenül a költségvetési és társadalombiztosítási intézmények, valamint a kijelölt nonprofit szervezetek adatai.

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

5. ábra

A nők aránya a mezőgazdaságban, az élelmiszeriparban, illetve a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak körében 2000–2015 között

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

ital, ásványvízgyártás szakágazatokban a legmagasabbak. E területek együttesen az ágazat átlagkeresetének mintegy kétszeresét teszik ki. A legkisebb keresetek a halfeldolgozás, tartósítás, a pékáru, tésztafélék gyártása, valamint a húsfeldolgozás, tartósítás, hűskészítmény gyártása szakágazatokat jellemzik. Ezekben a szakágazatokban a foglalkoztatottak mintegy 20-30 százalékkal kevesebbet keresnek az iparági átlagnál. A fenti adatok alapján megállapítható, hogy az élelmiszeriparra jellemző alacsony keresetek háttérében nem az ágazat egésze, hanem csak néhány nagy szakágazat áll (Földművelésügyi Minisztérium, 2015).

Szociodemográfiai jellemzők

A nők szerepe az élelmiszer-gazdaságban

A női foglalkoztatottak aránya a mezőgazdaságban a legalacsonyabb, a foglalkoztatottaknak csupán negyedét (24,3 százalékát) tették ki a női munkavállalók 2015-ben. A nők az élelmiszeriparban jóval nagyobb,

41,8 százalékos arányban dolgoznak, bár ez az arány a nemzetgazdasági átlagtól (45,8 százalék) elmarad. A női foglalkoztatás aránya 2000 és 2015 között mérsékelt növekedést mutat (5. ábra). A nők körében – a férfiakénál kedvezőtlenebb bérvizonyok mellett – jóval kisebb arányú a teljes munkaidős foglalkoztatás a mezőgazdaságban, mint a férfiaknál, a nők a legtöbb esetben nem alkalmazottként, hanem segítő családtagként szerepelnek a nyilvántartásokban. Foglalkoztatásuk jellemzően ott növelhető, ahol az egyenletesebb munkaerő-lekötést lehetővé tevő, gazdasághoz kapcsolódó kiegészítő tevékenységek (turizmus, szabadidős szolgáltatások) jutnak szerephez (Hamza – Rácz, 2015). A nem fizetett segítő családtagok munkaerőjét is figyelembe vevő GSZÖ 2013-mas adatai szerint a mezőgazdasági munkaerő nemek szerinti megoszlása alapján a nők aránya 38,4 százalék volt.

Korstruktúra

Az élelmiszer-gazdaságban dolgozók korstruktúrájának vizsgálata szerint a mezőgaz-

daságban foglalkoztatottak körében jellemző az elöregedés, ugyanakkor az élelmiszeriparban dolgozók korszerkezete a nemzetgazdasági átlagnál lényegesen kedvezőbb alakul. Az élelmiszer-ipari foglalkoztatottaknak 76,2 százaléka, a mezőgazdasági foglalkoztatottaknak 62,6 százaléka az 50 év alatti korosztályhoz tartozott 2014-ben (3. táblázat). Tízéves trendet vizsgálva a mezőgazdaságban az idősebb, 50–64 év közötti korosztály arányának 26 százalékpontos növekedése tapasztalható, az élelmiszeriparban ezzel szemben az idősebb munkavállalói korcsoport aránya 6 százalékponttal csökkent.

Az egyéni gazdaságok gazdaságvezetőinek korszerkezete a mezőgazdasági foglalkoztatottakénál is kedvezőtlenebb. A gazdaságvezetők átlagos életkora 2013-ban 56 év volt, az 55 év feletti aránya közel 60 százalékot tett ki, míg a 35–54 évesek a gazdálkodók egyharmadát, a 35 év alatti fiatal gazdálkodók mindössze 6,1 százalékát adták (6. ábra). A gazdaságvezetők elöregedését jelzi, hogy 2005–2013 között az 55 év feletti legidősebb korosztály aránya 8 százalékponttal növekedett, miközben a legfiatalabbak aránya 1,7 százalékponttal csökkent.

Kemény és munkatársai (2015) vizsgálata szerint a gazdaságvezetők korszerkezete szoros összefüggést mutat a gazdasági mérettel. A 2010. évi ÁMÖ (KSH, 2011) adatainak elemzésén alapuló vizsgálat szerint a legfiatalabb és a legidősebb gazdaságvezetők körében átlag fölötti a 2000 euró STÉ alatti ökonómiai méretkategóriába sorolt és átlag alatti az ártermelői léptékű, 8000 euró STÉ fölötti ökonómiai méretkategóriába sorolt gazdaságok aránya. Ennek feltehetően az az oka, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozó termelők induló gazdálkodóként még nem halmoztak fel számottevő erőforrást, a 65 évesnél idősebb korosztályban pedig jelentős számban fordulnak elő olyanok, akik jövedelmük kiegészítésére, illetve saját fogyasztási szükségleteik kielégítése céljából foglalkoznak mezőgazdasági tevékenységgel.

A munkaerő iskolai végzettsége és szakképzettségi szintje

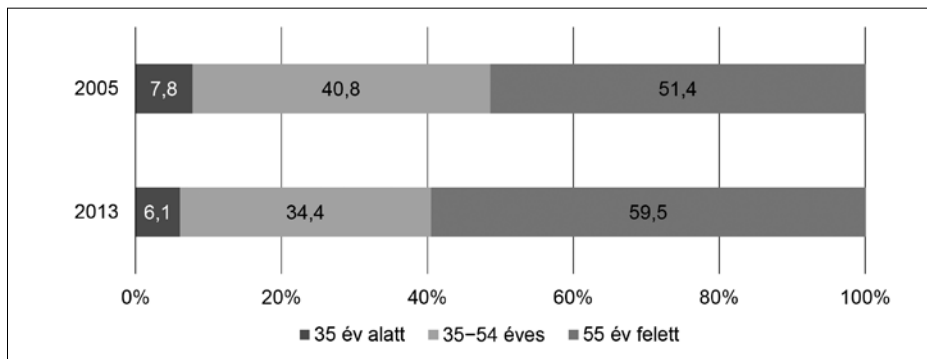
A magyar mezőgazdaság versenyképességét kedvezőtlenül befolyásolja a foglalkoztatottak és a gazdálkodók alacsony iskolai végzettsége, amely nemcsak az Európai

3. táblázat
A foglalkoztatottak korcsoportok szerinti megoszlása Magyarországon 2004-ben és 2014-ben

Korcsoportok	Mezőgazdaságban foglalkoztatottak		Élelmiszeriparban foglalkoztatottak		Nemzetgazdaságban foglalkoztatottak	
	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %	száma, ezer fő	megoszlása, %
2004						
15–24	9,1	4,6	13,2	12,6	302,8	7,8
25–49	129,1	65,8	65,1	62,1	2692,2	69,6
50–64	58,0	29,6	26,6	25,4	874,0	22,6
15–64	196,2	100,0	104,9	100,0	3869,0	100,0
2014						
15–24	7,9	4,4	11,3	8,5	263,9	6,5
25–49	104,0	58,2	90,4	67,7	2764,6	67,9
50–64	66,8	37,4	31,9	23,9	1041,4	25,6
15–64	178,7	100,0	133,6	100,0	4069,9	100,0

6. ábra

A gazdaságvezetők korszerkezete 2005-ben és 2013-ban

Forrás: KSH Gazdaság szerkezeti összeírás 2005 és 2013

Unió átlagától marad el, hanem a többi nemzetgazdasági ágától is. A mezőgazdasági és élelmiszer-ipari foglalkoztatottak iskolai végzettségére vonatkozó legfrissebb információk a 2011-es népszámlálás alapján állnak rendelkezésre. Az adatok szerint az ágazat képzettség terén mutatkozó hátránya más nemzetgazdasági ágazatokhoz képest jelentős. Az élelmiszer-ipari foglalkoztatottak jellemzői ebben a vonatkozásban is kedvezőbbek a mezőgazdaságiakénál, azonban a nemzetgazdasági átlaghoz képest itt is tekintélyes a lemaradás. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya közel azonos, 10 százalék körüli a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, miközben a nemzetgazdaság átlagában 25 százalék. Középfokú végzettséggel, érettségivel vagy szakiskolai képzéssel az élelmiszer-ipari

dolgozók 70, a mezőgazdasági foglalkoztatottak 62,5 százaléka rendelkezik (4. táblázat) (KSH, 2012).

Az egyéni gazdaságok vezetőinek szakképzettségi szintje a gazdaság szerkezeti összeírások szerint alacsony. A gazdaság vezetőik 4 százalékának semmilyen szakmai tapasztalata vagy képzettsége sincs, túlnyomó részük (79,3 százalék) gyakorlati tapasztalat birtokában gazdálkodik. A gazdálkodók 6,7 százaléka alap-, 7,4 százaléka közép- és mindössze 2,7 százaléka rendelkezik felsőfokú szakképzéssel. Biztató ugyanakkor, hogy 2003 és 2013 között javult a szakképzettség szerkezete, miközben a szakképzéssel és gyakorlati tapasztalattal sem rendelkező gazdaság vezetőik aránya 7 százalékponttal csökkent, az alacsony 3,5; a középfokú 4,1; a felsőfokú szakmai képzéssel rendelkezők ará-

4. táblázat

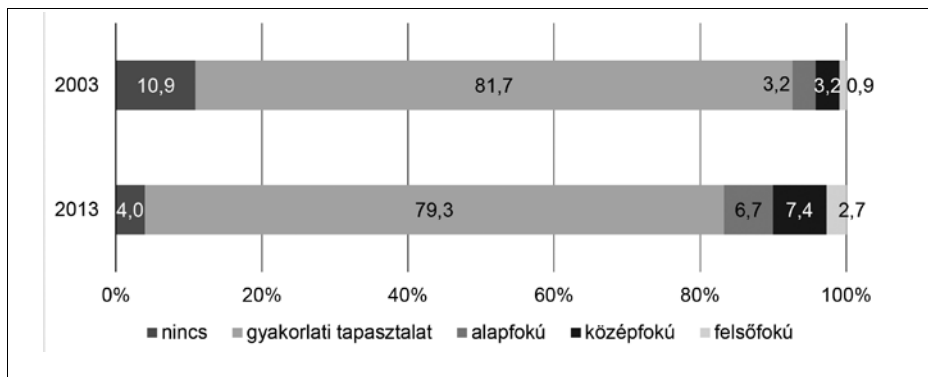
A foglalkoztatottak legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlása, 2011

Iskolai végzettség	Mezőgazdaságban foglalkoztatottak		Élelmiszeriparban foglalkoztatottak		Nemzetgazdaságban foglalkoztatottak	
	száma	%	száma	%	száma	%
Legfeljebb általános iskola	48 149	27,2	25 527	20,6	454 238	11,5
Középfokú iskola*	110 441	62,5	86 057	69,7	2 493 848	63,3
Egyetem, főiskola	18 141	10,3	11 923	9,7	994 637	25,2
Összesen	176 731	100,0	123 507	100,0	3 942 723	100,0

Megjegyzés: * középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel és érettséggel.

Forrás: KSH, 2012

7. ábra

A gazdaságvezetők mezőgazdasági szakképzettségi szerinti megoszlása 2003–2013 között, %

Forrás: KSH Gazdaságstruktúra-összeírás, 2003, 2013

nya pedig 1,9 százalékponttal növekedett (7. ábra).

A gazdaságvezetők képzettségére vonatkozó adatok részletesebb elemzése azt is megerősíti, hogy a gazdaságvezető szaktudása és a gazdálkodás eredményessége között szoros az összefüggés (Kemény *et al.*, 2015). Míg a csak gyakorlati tapasztalattal rendelkező egyéni gazdálkodók 6,1 százaléka, az alap- vagy középszintű szakképzéssel rendelkezők közel harmada, a felsőfokú végzettségűek majdnem 40 százaléka volt árutermelői ökonómiai méretkategóriába sorolt (8000 euró STÉ felett) 2010-ben.

A humán erőforrás tartalékai az élelmiszer-gazdaságban

A jövőre nézve az élelmiszer-gazdaságban a humán erőforrás bővítésének tartalékait egyrészt a közép- és felsőfokú iskolarendszerű képzésből frissen kikerülő, szakmai képzettséggel rendelkező pályakezdők, valamint a fiatal gazdák induló támogatásával új belépőként megjelenő munkaerő, másrészt az ágazatban korábban dolgozó, ott munkatapasztalatot szerzett munkanélküliek jelenthetik.

Az oktatás és a képzés a nemzetgazdaság más ágazataihoz hasonlóan az élelmiszer-gazdaságban is a versenyképesség javítá-

5. táblázat

Szakmai képzésben tanulók megoszlása képzési területenként, 2014

Képzési terület	Szakiskola		Speciális szakiskola		Szakközépiskolai képzés		Összes	
	száma	%	száma	%	száma	%	száma	%
Mezőgazdaság	4 584	4,6	800	17,4	1 623	2,2	7 007	3,9
Gazdaság és irányítás	11 001	10,9	732	15,9	17 859	24,2	29 592	16,5
Informatika	84	0,1	5	0,1	5 233	7,1	5 322	3,0
Műszaki tudományok	46 027	45,7	1 661	36,1	11 174	15,2	58 862	32,9
Szolgáltatás	29 795	29,6	644	14,0	14 175	19,2	44 614	24,9
Egyéb	9 212	9,1	762	16,6	23 674	32,1	33 648	18,8
Összes	100 703	100,0	4 604	100,0	73 738	100,0	179 045	100,0

Megjegyzés: nappali rendszerű és felnőttoktatás együttesen.

Forrás: KSH Tájékoztatói adatbázis, 2016

sának, a hosszú távú foglalkoztathatóság megteremtésének egyik kulcstényezője. A mezőgazdasági képzések részesedése az ágazat nemzetgazdasági súlyával közel megegyező: mezőgazdasági vonatkozású képzésekben a szakközépiskolai oktatásban részt vevő 53 ezer tanuló 2,2 százaléka vett részt a 2014-es tanévben (5. táblázat). A hazai környezetben a szakmai képzést nyújtó középfokú oktatási intézmények közé sorolt szakiskolák tanulóinak közel fele műszaki területen folytat tanulmányokat, szűk harmaduk valamely szolgáltatáshoz kapcsolódó szakmai képzésben vesz részt. A szakközépiskolákban a legnépszerűbb képzési terület a gazdaság és irányítás, valamint a szolgáltatási terület.

Az agrárvonatkozású szakmai képzésekben résztvevők száma mind a nappali rendszerű képzési formák, mind pedig a felnőttoktatás esetében növekvő tendenciát mutat, a szakmai vizsgát tevők számának csökkenése mellett (6. táblázat). Utóbbi okai az iskoláskorú népesség számának csökkenésében, az Európai Unió átlagánál kedvezőbb, de még így is jelentős arányú (11,8 százalék) korai iskolaelhagyásban,

lemorzsolódásban keresendők. Az EU-átlagtól (2011-ben 8,9 százalék) jelentősen elmaradó felnőttképzési aktivitást (2,7 százalék) a hazai környezetben jelentősen növelheti, hogy a felnőttoktatásban a formális, iskolarendszerű szakképzés mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a vállalatokon belüli továbbképzési programok, amelyeket központi pályázatokon elnyerhető támogatások, adókedvezmények is ösztönöznek.

A felsőfokú alap- és mesterképzésben résztvevők képzési területek szerinti megoszlása a középszintű képzésben résztvevőkénél kiegyenlítettebb képet mutat (7. táblázat). Képzési formák szerint az alapképzésben a gazdaságirányítási és műszaki szakok a legnépszerűbbek, a mesterképzésben a jogi képzés kiemelkedő jelentőségű. Az agrárképzésben résztvevők száma az alap- és mesterképzésben együttesen a 2013/2014-es tanévben meghaladta a 7,5 ezer főt. Noha az ágazat részesedése a hallgatólétszám csökkenése ellenére az elmúlt időszakban kismértékben nőtt (2,5 százalékról 2,7 százalékra), nemzetgazdasági súlyától így is jelentősen elmarad.

6. táblázat

Mezőgazdasági szakmai képzésben résztvevők megoszlása 2005–2014 között

Év	Nappali rendszerű				Felnőttoktatás			
	Szakmai képzésben részesülők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Vizsgát tevők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Szakmai képzésben részesülők száma, fő	Ágazati részesedés, %	Vizsgát tevők száma, fő	Ágazati részesedés, %
2005	5 435	4,0	1 794	3,3	623	2,5	317	3,4
2006	5 338	4,0	1 852	3,6	641	2,2	151	1,7
2007	5 380	3,9	1 868	4,2	495	1,7	376	3,6
2008	4 813	3,6	2 021	4,5	444	1,7	305	2,9
2009	4 813	3,4	1 704	3,9	380	1,5	124	1,7
2010	5 384	3,6	1 632	3,6	374	1,3	188	2,6
2011	5 517	3,4	1 770	3,7	300	0,9	83	1,1
2012	5 866	3,7	1 590	2,8	391	1,0	131	1,6
2013	6 515	4,3	1 639	3,5	577	1,4	85	0,7
2014	6 289	4,4	1 684	3,9	318	0,9	195	1,6

7. táblázat

Felsőfokú képzésben résztvevők ISCED-képzési területek⁹ szerint 2010–2014 között

Képzési terület	2010/2011		2011/2012		2012/2013		2013/2014	
	száma	aránya, %	száma	aránya, %	száma	aránya, %	száma	aránya, %
Mezőgazdaság	7 994	2,5	7 942	2,5	7 675	2,6	7 506	2,7
Gazdaság és irányítás	74 841	23,5	73 614	23,3	67 216	22,5	59 933	21,2
Jog	15 583	4,9	15 054	4,8	13 974	4,7	12 865	4,6
Természet-tudományok	12 634	4,0	12 970	4,1	12 779	4,3	11 406	4,0
Informatika	9 477	3,0	9 240	2,9	9 252	3,1	8 993	3,2
Műszaki tudományok	53 458	16,8	54 771	17,4	54 590	18,3	52 941	18,8
Szolgáltatás	29 707	9,3	28 839	9,1	25 723	8,6	23 517	8,3
Egyéb	114 325	35,9	112 968	35,8	107 040	35,9	105 135	37,2
Összesen	318 019	100,0	315 398	100,0	298 249	100,0	282 296	100,0

Forrás: KSH, 2014

Össességében az iskolarendszerű mezőgazdasági szakmai képzést nyújtó középfokú oktatási intézményekben évente átlagosan 1600-1800 diák, a felsőfokú alap- és mesterképzésben 1000-1200 diák végez. Ez lényegében azt jelenti, hogy potenciálisan a mezőgazdasági foglalkoztatottak közel egy százaléka, mintegy 1500-2000 szakmai képzettséggel rendelkező pályakezdő helyezkedhet el évente a mezőgazdaságban. Az élelmiszer-gazdaság munkaerő-szükséglete szempontjából releváns szakmaterületeket tekintve, a nappali és felnőttoktatási intézmények területi elhelyezkedése alapján az OKJ-szakképesítést szerzők, valamint a felsőfokú végzettséghez jutók száma Észak- és Dél-Alföld mellett Közép-Magyarországon a legjelentősebb. A két nagy alföldi régióban átlagot meghaladó a mezőgazdasági szakképzésben végzettséget szerettek aránya, míg Közép-Magyarország az agrár- és élelmiszer-ipari mérnökök számával emelkedik ki a régiók közül (8. táblázat).

A képzettségi mutatók elmúlt két évtizedben bekövetkezett javulása ellenére, a gyakorlati tapasztalatok és a munkaügyi statisztikák alapján megállapítható, hogy a képzésből kikerülő, illetve a munkaerőpiacon már jelen lévő munkaerő képzettsége sem színvonalában, sem összetételében nem felel meg maradéktalanul a munkaerő-piaci igényeknek. Számos területen túlképzés mutatkozik, miközben egyes alapszakmákban (szakmunkások, technikusok, mérnökök) tartósan fennáll a munkaerőhiány. A duális képzési rendszer a munkaerőpiac hiányterületein már elindított ösztöndíjprogramokkal (2012-ben 31 ezer fő), a vállalkozások bevonásával létrejövő, növekvő számú (2011-ben közel 50 ezer) tanulószerveződésekkel, az iskolarendszerből kikerülő tapasztalatszerzését elősegítő gyakornoki rendszerrel, valamint a szakképző intézményeket és a vállalatokat közös hálózatba szervező *Térségi Integrált Szakképzési Központokkal* segíti az elhe-

⁹ Az ISCED (*International Standard Classification of Education*) az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere, és egyben egy olyan egységes és konzisztens statisztikai rendszert képező módszertan, amely lehetővé teszi az egyes országok különböző felépítésű nemzeti oktatási rendszereinek leírását, összehasonlítását és elemzését. Magyarországon a 90-es évek eleje óta alkalmazzák a gyakorlatban az ISCED-rendszert.

8. táblázat

Szakképző intézményekben, illetve felsőoktatási intézményekben végzettséget szerzők megoszlása régiók szerint 2008–2013 között

Régiók	Mezőgazdasági				Élelmiszer-ipari			
	szakképzésben*		felsőoktatásban		szakképzésben*		felsőoktatásban	
	végzet- tek szá- ma, fő	aránya, %	végzet- tek szá- ma, fő	aránya, %	végzet- tek szá- ma, fő	aránya, %	végzet- tek szá- ma, fő	aránya, %
Közép-Magyarország	3 372	13,2	1 388	33,4	2 742	18,0	591	49,8
Közép-Dunántúl	2 596	10,2	31	0,7	2 066	13,6	0	0,0
Nyugat-Dunántúl	2 819	11,0	768	18,5	1 731	11,4	124	10,5
Dél-Dunántúl	3 586	14,0	300	7,2	2 461	16,2	0	0,0
Észak-Magyarország	2 836	11,1	353	8,5	1 703	11,2	57	4,8
Észak-Alföld	4 895	19,2	612	14,7	2 098	13,8	181	15,3
Dél-Alföld	5 425	21,3	698	16,8	2 405	15,8	233	19,6
Összesen	25 529	100,0	4 150	100,0	15 206	100,0	1 186	100,0

Megjegyzés: * OKJ-szakképesítést adó szakképzésben részesülő tanulók száma ISCED-szakterületek szerint, a nappali és felnőttoktatásban.

Forrás: Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013

lyezkedés kiinduló feltételét jelentő tudás megszerzését.

A mezőgazdasági munkaerőpiacon új belépőként jelentkeznek azok a gazdálkodók, akik az elmúlt években az *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program* forráskeretéből a fiatal gazdák induló támogatása intézkedés keretében támogatással saját gazdaságot alapítottak. 2007-től 2014 végéig összesen 5342 fiatal gazda jutott támogatáshoz, közel kétötödük női gazdaságvezetőként. Közel harmaduk vegyes gazdaságot alapított, negyedük szántóföldi gazdálkodást folytat, 16-16 százalékuk pedig az élőmunka-igényes kertészeti és állattartó termelési irányt választotta.

Az élelmiszer-gazdaságban a foglalkoztatás bővítésének könnyen aktivizálható potenciálját a munkaerőpiac kínálati oldalán megjelenő, elsősorban vidéken élő, a mezőgazdasághoz és élelmiszeriparhoz már korábban is kötődő állás keresők alkotják. A munkanélküliek száma – hasonlóan a

nemzetgazdaság egészéhez – a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban is 2010-ben érte el csúcspontját, majd azt követően jelentősen csökkent, 2015-ben a munkanélküliek 4,4 százaléka (mintegy 10 ezer fő) a mezőgazdaságból, 3,9 százaléka (9 ezer fő) az élelmiszeriparból vált állás keresővé (9. táblázat). A munkanélküliek körében a nők aránya foglalkoztatási részesedésükhöz viszonyítva felülreprezentált a mezőgazdaságban. Míg a foglalkoztatottak 24 százaléka női munkavállaló, addig a munkanélküliek között 30,5 százalékos az arányuk. Az élelmiszeriparból kikerült munkanélküliek kétharmadát a női munkaerő teszi ki.

A munkáltatók jellemzően a 40 éven felüli korosztálytól váltak meg, akik kisebb eséllyel találnak újra munkát, átképzésük is nehezebb a fiatalokénál. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a mezőgazdasági kötődésű munkanélküliek 42,8 százalékát alkotják a munkaerőpiacon könnyebben aktivizálható 40 év alattiak (*KSH, 2012*).

9. táblázat
A mezőgazdaságból és az élelmiszeriparból kikerült munkanélküliek száma és aránya
2008–2015 között

Év	Mezőgazdaság	Élelmiszeripar	Nemzetgazdaság
	munkanélküliek száma, ezer fő		
2008	12,1	13,4	248,4
2009	10,4	18,8	334,8
2010	14,1	20,5	378,2
2011	13,7	15,3	371,9
2012	13,6	14,8	372,1
2013	12,8	15,6	332,7
2014	10,2	10,4	254,4
2015	10,1	9,0	230,7
változás mértéke, 2008=100%	83,1	67,1	92,9
változás mértéke, 2010=100%	71,3	43,9	61,0
Év	munkanélküliek aránya, %		
2008	4,9	5,4	100,0
2009	3,1	5,6	100,0
2010	3,7	5,4	100,0
2011	3,7	4,1	100,0
2012	3,7	4,0	100,0
2013	3,8	4,7	100,0
2014	4,0	4,1	100,0
2015	4,4	3,9	100,0

Megjegyzés: az adatok a 8 éven belüli munkatapasztalattal rendelkező munkanélküliekre vonatkoznak.

Forrás: KSH (STADAT) – Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac, 2016

10. táblázat
A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatból kikerült munkanélküliek
korszerkezete, 2011

Korcsoportok	15–29	30–39	40–49	50–59	60–	Összesen
Munkanélküliek száma, fő	3 831	5 110	5 638	5 754	537	20 870
Megoszlása, %	18,4	24,5	27,0	27,6	2,6	100,0

Forrás: KSH, 2012

A munkaerő-piaci visszatérésben jelentős akadály a potenciális mezőgazdasági munkaerő alacsony képzettségi szintje. A korábban mezőgazdaságban dolgozó munkanélkülieknek közel fele közép- vagy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik (10. és 11. táblázat).

Az ágazati kötődés nem meglepő módon a mérsékelten diverzifikált gazdaság szer-

kezetű vidéki térségekben a legerősebb. A mezőgazdasághoz és élelmiszer-feldolgozáshoz kapcsolódó bejelentett álláslehetőségek száma is vidéken a legmagasabb. A mezőgazdasági munkanélküliek száma magasabb a bejelentett álláslehetőségeknél, vagyis a mezőgazdasági munkaerőpiacra a mérséklődő túlkínálat jellemző. Az ágazaton belül leginkább az egyszerűbb,

II. táblázat

A mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágazatból kikerült munkanélküliek iskolai végzettsége, 2011

Iskolai végzettség	Általános iskola		Középfokú iskola		Egyetem, főiskola	Összesen
	8 évfolyamnál alacsonyabb	8 évfolyam	szakmai oklevéllel	érettségivel		
Munkanélküliek száma, fő	1 135	9 409	6 791	2 839	696	20 870
Megoszlása, %	5,4	45,1	32,5	13,6	3,3	100,0

Forrás: KSH, 2012

szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban jellemző a strukturális munkanélküliség (Biró et al., 2012).

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A hazai élelmiszer-gazdaságban dolgozó munkaerő mennyiségi és minőségi jellemzőinek feltárása alapján elmondható, hogy bár az elmúlt években az ágazatban a foglalkoztatotti létszám kismértékű növekedése figyelhető meg, az élelmiszer-gazdaság presztízse, a munkaerő szociodemográfiai jellemzői érdemben nem javultak. Az élelmiszer-gazdaságon belül a mezőgazdaság korszerkezetre, képzettségre vonatkozó mutatói rendre elmaradnak az élelmiszeripar és a nemzetgazdaság átlagának értékeitől. Az elmúlt tíz évet tekintve kismértékű javulás a gazdaságvezetők mezőgazdasági szakképzettsége tekintetében

tapasztalható, ennek ellenére a gazdaságvezetők 83 százalékának semmilyen szakképzettsége sincsen.

- Elemzésünk eredményei szerint az ágazati munkaerő-utánpótlás folyamatossága korszerű ismereteket közvetítő, gyakorlat-orientált, az ágazatban végbemenő technológiai fejlődést követő, a gazdaságvezetéshez nélkülözhetetlen menedzsmentképességek fejlesztésére is hangsúlyt helyező képzési rendszer kialakítását igényli.

- Az ágazati sajátosságként jelentkező szezonális munkaerőigényhez történő alkalmazkodáshoz a munkaidő rugalmas elszámolása, éves munkaidőkeret alkalmazása javasolt.

- Mindemellett a pályakezdők, fiatalok pályán maradásához a vállalkozásokon belüli ösztönzők (bérfejlesztés, belső képzések, tulajdonhoz juttatás, életpályamodell) bevezetése is szükséges.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 2010. évi LXXV. törvény az egyszerűsített foglalkoztatásról. – (2) BAPTISTA, R. D. (2012): Technological transition and the new skills required by the agribusiness sector. *International Food and Agribusiness Management Review*, Special Issue A, 5: 105-109. pp. – (3) BIRÓ SZ. (szerk.) – SZÉKELY E. (szerk.) – HAMZA E. – MOLNÁR A. – RÁCZ K. – TÓTH K. – TÓTH O. – VARGA E. (2012): *A mezőgazdasági foglalkoztatás bővítésének lehetőségei vidéki térségeinkben*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (4) BIRÓ SZ. – DUDÁS GY. – FIELDSEND, A. – FOGARASI J. – HAMZA E. – MISKÓ K. – KÜRTHY GY. – POTORI N. – RÁCZ K. – TIKÁSZ I. – TÓTH O. – VÁGÓ SZ. – VARGA E. – VARGA E. (2016): *Farms structural change in Central and Eastern Europe and the CAP*. In Structural change in EU farming: How can the CAP support a 21st century European model of agriculture? European Parliament, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. IP/B/AGRI/IC/2015-191, 81-194. pp. – (5) BIRÓ SZ. – SZÉKELY E. – RÁCZ K. – FIELDSEND, A. F. – MOLNÁR A. – VARGA E. – MISKÓ K. (2014): *Innováció a magyar agrár-és vidékfejlesztésben*. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (6) BUCHENRIEDER, G. – MÖLLERS, J. (2011): The Transformation of the Rural Economy in the New Member States of the European Union: Implications for Empirical Analyses of Rural Structural Change and Livelihoods. In Möllers, J. (ed.) – Buchenrieder, G. (ed.) –

Csáki Cs. (ed.) (2011): Structural Change in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union. *Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe*, Vol. 61. IAMO, 3-11. pp. – (7) CHAVAS, J. (2001): Structural Change in Agricultural Production: Economics, Technology and Policy. In Gardner, B. – Rausser, G. (eds.): *Handbook of Agricultural Economics*. North-Holland: Elsevier, 264-282. pp. – (8) DUDEK, M. – CHMIELIŃSKI, P. – KARWAT-WOŹNIAK, B. – WRZOCHALSKA, A. (2014): *Human capital in the structural transformation process of rural areas and agriculture*. Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute (IERIGZ), Warsaw – (9) EHRETNÉ BERCSI I. – HAMZA E. – RÁCZ K. (2015): A munkaerőfelhasználás jellegzetességei a zöldség-gyümölcs ágazatban. *Zöldség-Gyümölcs Piac és Technológia*, 2. 7-9. pp. – (10) EUROSTAT (2016): *Labour Force Survey*. [Online.] <http://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey> – (11) FIELDSSEND, A. F. – TUDOR, M. M. – VARGA E. – FLORIAN, V. – RUSU, M. – BIRÓ SZ. – CHIRITESCU, V. – KRUSZLICKA, M. (2015): Knowledge sharing to promote innovation in agriculture and rural development in Hungary and Romania. In Vásáry V. – Voicilas, D. M. (eds.): *Agricultural economics and rural development at the beginning of the programming period 2014-2020 in EU Member States – Comparative analysis for Romania and Hungary*. Research Institute of Agricultural Economics, Budapest – (12) FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM (2015): *Magyarország közép- és hosszú távú élelmiszer-ipari fejlesztési stratégiája 2014–2020*. 130. pp. – (13) HAMZA E. – EHRETNÉ BERCSI I. – RÁCZ K. (2015): Szezonális foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. *LVII. Georgikon Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia kötet*. Keszthely. [Online.] http://napok.georgikon.hu/cikkadatbazis/cikkek-2012/cat_view/3-cikkadatbazis/37-2015/40-vii-szekcio-kerteszlet-es-szoleszet-boraszat pp. 149-156 – (14) HAMZA E. – RÁCZ K. (2015): *Nők, vidék, család és környezet – A mezőgazdaságban dolgozó nők kihívásai*. Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest, 41 p. – (15) KAPRONCZAI I. (2010): *A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után*. Agrárgazdasági Tanulmányok, 12. sz. 185 p. – (16) KEMÉNY G. – HAMZA E. – KESZTHELYI SZ. – RÁCZ K. – TÓTH O. – VARGA É. (2015): *A tőkehiányos mezőgazdasági kisüzemek jellemzői és fejlesztésének lehetőségei*. Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (17) KSH (2011): *Általános mezőgazdasági összeírás, 2010*. – (18) KSH (2012): *Népszámlálás, 2011*. – (19) KSH (2014): *Gazdaság-szerkezeti összeírás 2005, 2010, 2013*. – (20) KSH (STADAT) – *Idősoros éves adatok – Munkaerőpiac (2016)*. – (21) KSH (STADAT) – *Idősoros éves adatok - Mezőgazdaság (2015)*. – (22) KSH (STADAT) – *Idősoros éves, területi adatok – Társadalom (2016)*. – (23) KSH Tájékoztatói adatbázis (2016). – (24) NEMES G. – VARGA Á. (2015): Régi intézmények, új kihívások – a mezőgazdasági tudásrendszer (MTR) Magyarországon. *Gazdálkodás*, 59. évf. 6. sz. 506-516. pp. – (25) NOWAK, A. (2014): *Human Capital in the Polish Agricultural Sector Post Accession to the European Union*. Management, Knowledge and Learning International Conference. [Online.] <https://ideas.repec.org/h/tkp/mkplp14/703-709.html> – (26) OBLATH G. (2014): Felzárkóztak az árak és lemaradtak a bérek? Tévhitek, tények és közgazdasági összefüggések. *Statistikai Szemle*, 92. évf. 8-9. sz. 745-765. pp. – (27) POTORI N. (szerk.) – RÁCZ K. (szerk.) – BENE E. – BIRÓ SZ. – HAMZA E. – MISKÓ K. – VARGA E. – KÁLMÁN Á. – NAGY L. – VÖNEKI É. – SÁVOLY J. (2015): *Az állattenyésztési ágazatokban működő gazdaságok által felvett beruházási és fejlesztési hitelek tanulságai*. Kutatási jelentés. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest – (28) RIZOV, M. – SWINNEN, J. (2004): Human capital, market imperfections, and labour reallocation in transition. *Journal of Comparative Economics*, 32 (4) 745-774. pp. – (29) SWINNEN, J. – VRANKEN, L. (2010): Review of the transitional restrictions maintained by Bulgaria and Romania with regard to the acquisition of agricultural real estate. CEPS Report prepared for the European Commission, Brussels – (30) SZÉKELY E. (2009): *Nemzedékváltás a mezőgazdaságban*. Agrárgazdasági Információk, 2. sz. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 66 p.

A Herman Ottó Intézet helye és szerepe a közfoglalkoztatásban

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID – ROMVÁRI RÓBERT

Kulcsszavak: szakképzés, LHH, vidék, mezőgazdaság.
JEL-kód: Q13.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A közfoglalkoztatás alapvető célja a munkanélküliség és az elsődleges munkaerő-piac közötti átmenet biztosítása. Az elmúlt években mind a közfoglalkoztatási képzések, mind pedig magában a közfoglalkoztatásban résztvevők száma is folyamatosan emelkedett. A Herman Ottó Intézet (a továbbiakban: HOI) és jogelődje 2013 és 2015 között a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó állatgondozó, kerti munkás, illetve a sajtókészítő részszzakképzéseket koordinálta. A 11 megye 106 települését érintő, összesen 139 megtartott képzést több mint 2400-an fejezték be sikeres vizsgával és kaptak lehetőséget a nagy élőmunka-igényű állattenyésztési és kertészeti ágazatokban való elhelyezkedésre. A bemutatott adatok alapján jól érzékelhető, hogy a program által érintett leghátrányosabb helyzetű kistérségekben (LHH) feltűnően magas az alulképzettek aránya, azaz megállapítható, hogy a HOI koordinálásában megvalósult képzések a ténylegesen rászorult célcsoportokat érték el. Magyarország az Európai Unióhoz hasonlóan kiemelten fontosnak tartja a foglalkoztatás bővítését, egyúttal az alacsony iskolai végzettségűek felzárkóztatását, támogatását. Jelen tanulmány egy, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők számára meghirdetett program eredményeit mutatja be, összhangban a Vidékfejlesztési Program keretében célul tűzött munkahelyteremtéssel.¹

BEVEZETÉS

A közfoglalkoztatás a munkaviszony egy speciális formája. A mai értelemben vett közfoglalkoztatás elődje a közmunka volt. *Gróf Andrássy Gyula* 1873-as kezdeményezése nyomán alakult meg a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, melynek elsődleges feladata a városfejlesztés volt, míg a foglalkoztatási kérdések csupán másodlagos szerepet tölthettek be.

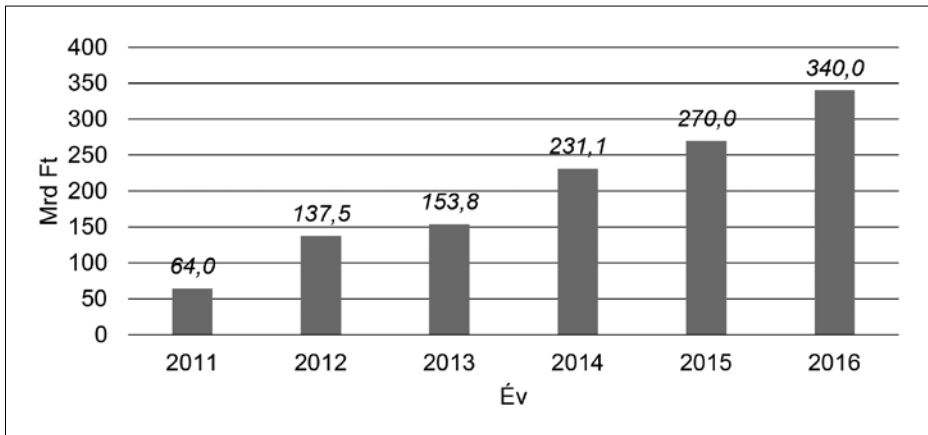
A közfoglalkoztatás jellemző formája 1987 és 1996 között a közhasznú munkavégzés

volt, s 1996-ban vezették be a közmunka-programot. A 2000-es évek elejétől kezdve indult az önkormányzatok által szervezett közcélú foglalkoztatás, mely jellemzően két funkciót látott el: a nyílt munkaerőpiacra történő visszavezetés, valamint azon személyek kizárása a segélyezésből, akik nem vállaltak szerepet a közfoglalkoztatásból. *Szabó (2013)* szerint ezekkel a lépésekkel az amúgy makroszintű foglalkoztatási probléma kezelését önkormányzati hatáskörbe helyezték át. A 2008-as évben indították el az „Út a munkához” elnevezésű programot,

¹ Az írás a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara által szervezett A humán erőforrás helyzete (múlt/jelen/jövő) a hazai élelmiszer-gazdaságban című konferencián elhangzott előadás alapján készült (Debreceni Egyetem GTK, 2016. április 22.).

I. ábra

Közfoglalkoztatási célokra allokált költségvetési források alakulása 2011 és 2016 között

Forrás: saját szerkesztés

melynek vezérmondata a „segély helyett munka” volt (Bakó et al., 2014).

Az elmúlt években a közfoglalkoztatásban jelentős változások történtek, ugyanis 2011-től megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka, illetve a közhasznú munkavégzés. Helyettük az egyszerűsítés jegyében létrejött az egységes közfoglalkoztatás rendszere, aminek legfontosabb célja, hogy munkalehetőséget biztosítson azoknak, akik tartósan kiszorultak a munkaerőpiacról. A rendszer újítása volt továbbá, hogy az állam és az önkormányzatok mellett immár egyházak és szociális szervezetek is lehetnek közfoglalkoztatók.

Fontos hangsúlyozni, hogy az egységes közfoglalkoztatásban kizárólag olyan – a munkaügyi kirendeltség által közvetített – álláskeresőket vehetnek részt, akik elsősorban foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosult személyek.

Az új rendszer szabályozását a közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény tartalmazza. Cél – mind az egyén, mind a társadalom számára – az értékteremtő munka biztosítása, továbbá a területi aránytalan-

ságok csökkentése (Uszakai, 2014). A közfoglalkoztatás az ország minden területén működik, azonban a hátrányos, illetve a leghátrányosabb helyzetű térségekben kiemelt jelentőségű. A közfoglalkoztatás szakmai irányításáért a Belügyminisztérium felel. A 2011. évtől az alábbi közfoglalkoztatási formák működnek:

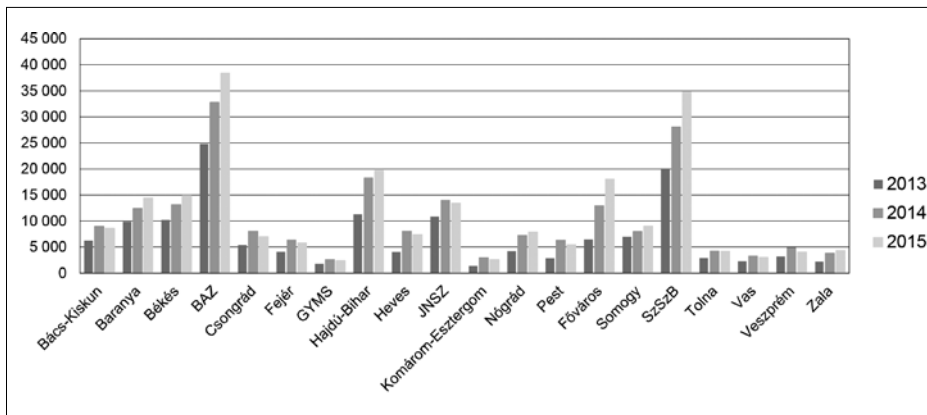
- rövid időtartamú közfoglalkoztatás;
- hosszabb időtartamú közfoglalkoztatás;
- országos közfoglalkoztatási program;
- értékteremtő közfoglalkoztatás;
- startmunka mintaprogramok;
- vállalkozás részére foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő személy foglalkoztatásához nyújtható támogatás.

A közfoglalkoztatási rendszert Magyarország kormányának ideiglenes foglalkoztatási formának, átmeneti munkalehetőségnek tekinti, mivel a rendszer elsődleges célja megkönnyíteni a közfoglalkoztatott elsődleges és/vagy másodlagos munkaerőpiacon történő elhelyezkedését.

A közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény szerint közfoglalkoztatott az, aki munkaviszonyt létesíthet, 16. életévét

2. ábra

A közfoglalkoztatásban résztvevők száma megyénként 2013 és 2015 között

Forrás: saját szerkesztés

betöltötte, és a kormányhivatalnál regisztrált álláskereső (foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő, illetve álláskeresői vagy szociális ellátásra nem jogosult álláskereső) vagy a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló 2011. évi CXCI. törvény szerinti rehabilitációs ellátásban részesülő személy.

Közfoglalkoztatási célokra allokált költségvetési források változását az 1. ábra mutatja be.

Az 1. ábrán jól látható, hogy a vizsgált időszakban Magyarország költségvetéséből a közfoglalkoztatási célokra allokált források évről évre növekednek. Ezzel párhuzamosan a közfoglalkoztatásba vont személyek száma is növekszik (2. ábra).

Az országos adatokat vizsgálva megállapítható, hogy a közfoglalkoztatásban részt vevő személyek legnagyobb számban Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, valamint Hajdú-Bihar megyében élnek. A 2. ábrán vizsgált időszakban, vagyis 2013 és 2015 között a közfoglalkoztatásban érintett személyek száma 134 ezerről 207 ezerre emelkedett.

A közfoglalkoztatás egyik fontos működési területe a mezőgazdaság, illetve az élelmiszer-termelés, mely ágazatok szerepe jelentős a vidéken élők foglalkoz-

tatásában. Az alacsony iskolai végzettségű és munkahelyüket veszített embereknek olyan megoldást szükséges kínálni, amely hosszú távon biztosítja számukra a biztos megélhetést és segíti az elsődleges munkaerőpiacra történő visszakерülésüket. Hangsúlyozni kell, hogy a közfoglalkoztatás keretében indított mezőgazdasági programok a helybeli lehetőségek, adottságok kihasználásával tudják biztosítani a területen élő népesség zöldség-, gyümölcs-, valamint az állattenyésztéshez elengedhetetlen takarmányszükségeit.

Sok esetben a mélyszegénységben élők egyetlen lehetősége az életfeltételek javítására a közfoglalkoztatási programok, illetve képzések. A helyben szervezett programok egyik legfontosabb célja a települések lakosainak megtartása, illetve a helyi erőforrások kihasználásával a szegénység kimoszítása a hosszú ideje tartó mozdulatlanságból.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A közfoglalkoztatási rendszer kialakulása és rövid jellemzése szakirodalmi adatok feldolgozása alapján készült. A közfoglalkoztatási célokra allokált források változása, továbbá a közfoglalkoztatási programokba bevont személyek számának növekedése a

Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján kerül bemutatásra. Végül a HOI által koordinált és lebonyolított *Újra tanulok* című képzés adatai alapján készített diagramok, táblázatok, illetve térinformatikai program segítségével elkészített tematikus térképek mutatják be a projekt legfontosabb eredményeit.

EREDMÉNYEK – ÚJRA TANULOK KÉPZÉSEK

A közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó képzések 2011-ben indultak először. A képzések során felmerülő közfoglalkoztatási költségeket a Belügyminisztérium, a képzés költségeit pedig a TÁMOP 2.1.6-12/1-2012-0001 azonosítószámú kiemelt projekt biztosította. Az Újra tanulok című projekt keretében indított képzéseket és néhány fontosabb eredményt az 1. táblázat tartalmazza. A projekt országos jelentőségű, melyet a nemzeti munkaügyi hivatalok a területileg illetékes kormányhivatalokkal közösen valósítanak meg. A projekt általános célja:

- a felnőtt lakosság képzettségi színvonalának növelése;
- a felnőttképzésben résztvevők számának és arányának bővítése;
- a felnőttek tanulási kedvének javítása;
- a munkaadók szakképzett munkaerővel való jobb ellátása.

Az 1. táblázatban bemutatott képzések

közös jellemzője, hogy gyakorlatorientáltak. A téli, illetve az országos közmunkaprogramokra az ország minden térségéből kapcsolódhatnak önkormányzatok, míg az LHH-kistérségekben induló képzésekhez kizárólag azon települési önkormányzatok csatlakozhattak, melyek a 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet szerint a 47 leghátrányosabb helyzetű kistérséghez tartoznak.

Jelen tanulmány az LHH-kistérségekben élőknek szervezett OKJ-s szakmai képzésekkel foglalkozik részleteiben. Az ezekben a térségekben élők az alábbi képzésekre jelentkezhetnek:

- egészségfejlesztési segítő;
- sajtókészítő;
- cipőfelsőrész-készítő;
- női szabó;
- textiltermék-összeállító;
- kerti munkás;
- állattartó telepi munkás/állatgondozó;
- tisztítástechnológiai szakmunkás.

A Herman Ottó Intézet – és jogelődje, a Nemzeti Agrárszaktanácsadási, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet – 2013 és 2015 között kifejezetten mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó állatgondozó, kerti munkás, illetve a sajtókészítő képzéseket koordinálta. Ezen képzések hazánk leghátrányosabb helyzetű kistérségeiben élő alacsony iskolai végzettségű szakképzetlenek számára kínáltak lehetőséget. Az OKJ-s rendszerben megvalósított képzések általános jellem-

I. táblázat

Az Újra tanulok c. projekt keretében 2015. szeptemberig elért eredmények

Képzés megnevezése	Képzésbe bevontak száma, fő	Képzést sikeresen befejezők száma, fő	Képzésből lemorzsolódtak, fő
2013/2014. évi téli közfoglalkoztatás	99 571	94 319	5 107
2014/2015. évi téli közfoglalkoztatás	28 002	26 112	1 589
Startmunka mintaprogram	19 241	17 619	1 802
Országos programokhoz kapcsolódó képzés	14 869	13 682	153
Egyéb, közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó képzés	420	389	31
LHH-képzések	5 694	5 244	440

Forrás: Belügyminisztérium adatai alapján saját szerkesztés

zője, hogy az órák 30%-a elméleti, 70%-a pedig gyakorlati részből állt.

A Herman Ottó Intézet az Újra tanulok című kiemelt projekthez az egyik legrégebbi felelősségi területével, az agrárszakképzéssel kapcsolódik. Az intézet a szakképesítésért felelős miniszterrel mezőgazdasági, élelmiszer-ipari, agrárkörnyezet-gazdálkodási, növényvédelmi, térképészeti, földügyi, illetve környezetvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátásában közreműködik, hazai és nemzetközi programokat szervez és koordinál a termelői szaktanácsadás területén. A HOI nagy múltra tekint vissza felnőttképzési programok koordinációjában, illetve felnőttképzési tevékenységet végez. A leírtak mellett természet- és környezetvédelmi, informatikai, kutatás-fejlesztési, illetve közösségfejlesztési feladatokat is ellát a HOI.

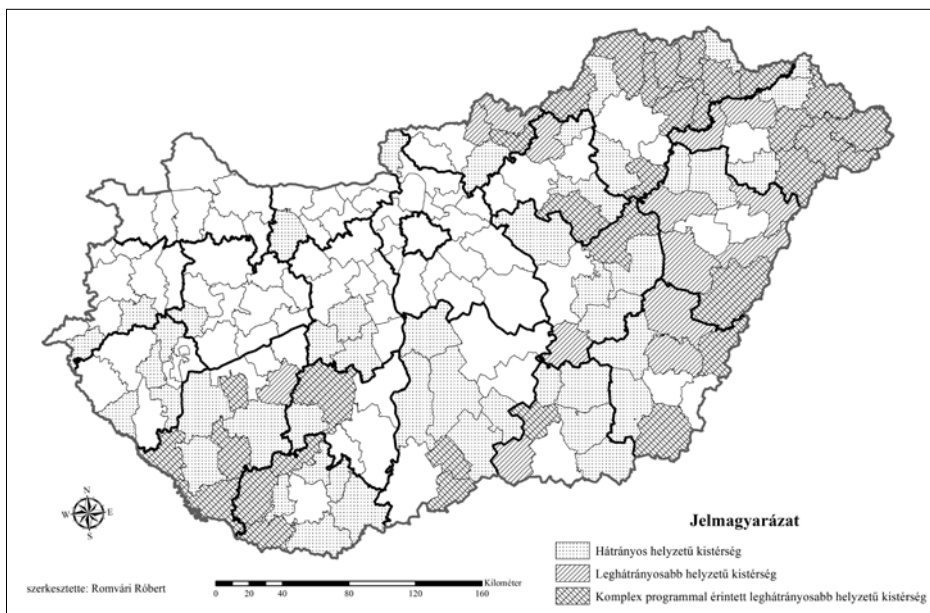
Hazánkban a közigazgatási rendszer LAU-1 szintjét (korábban NUTS 4) 1994 és 2014 között – a mai rendszerrel szem-

ben – nem járásek, hanem 175 kistérség alkotta, egészen 2014. február 25-ig (a kistérségi besorolást a kollektív befektetési formákról és kezelőikről, valamint egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2014. évi XVI. törvény 264. § (12) bekezdése szüntette meg). A kistérségek „helyét” a 2013-as közigazgatási reform értelmében (218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet) a járásek vették át. A kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről szóló 244/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet értelmében a kistérségek területfejlesztési-statisztikai területi egységek, melyek a közigazgatás területi feladatainak ellátásához szükséges illetékességi területek megállapításának is alapjai. Fontos hangsúlyozni, egy település csak egy kistérséghez tartozhat.

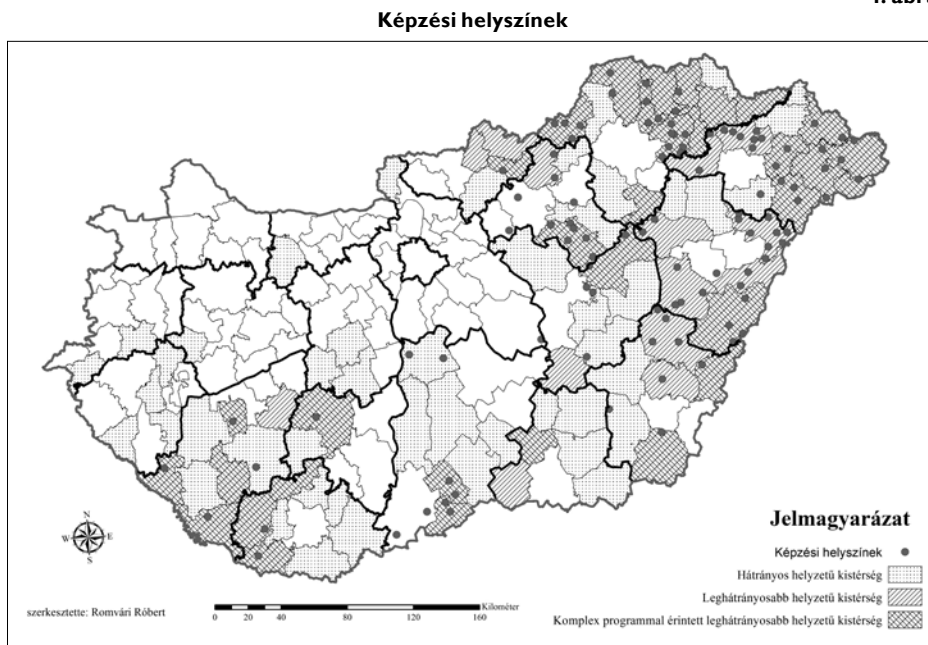
A kistérségeket gazdasági, társadalmi, illetve infrastruktúra-ellátottsági adatokból képzett komplex mutatók alapján sorolták be, így megkülönböztve 47 hátrányos hely-

3. ábra

Hátrányos helyzetű kistérségek

4. ábra

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

zetű, 14 leghátrányosabb helyzetű, valamint 33 komplex programmal érintett leghátrányosabb helyzetű kistérséget (3. ábra).

A 4. ábra azon településeket jelöli, melyek mint képzési helyszínek funkcionáltak az oktatások során. Összesen 11 megye 106 települése érintett a HOI koordinálásában 2013 és 2015 között lebonyolított képzésekben.

A HOI szervezésében megvalósított állatgondozó, kerti munkás, valamint sajt-

készítő képzések legfontosabb adatait a 2. táblázat tartalmazza.

Az adatok alapján kijelenthető, hogy legnagyobb érdeklődés a kerti munkás képzések iránt mutatkozott, ugyanis a regisztráltak 81,5%-a ezen kurzusra jelentkezett. Elmondható továbbá, hogy a 139 képzésre jelentkezett több mint 2500 fő 93,7%-a tett sikeres vizsgát. Az állatgondozó képzéseken 96%, a sajt-készítő kurzuson 95,7%, míg a kerti munkás „szakon” 93,2% volt ugyanezen arány.

2. táblázat

A Herman Ottó Intézet által szervezett képzések néhány főbb jellemzője

	2013			2014			2015		
	induló létszám	végzettek száma	képzések száma	induló létszám	végzettek száma	képzések száma	induló létszám	végzettek száma	képzések száma
Állatgondozó	nem indult			110	103	7	192	187	12
Kerti munkás	430	401	22	855	785	47	807	764	41
Sajt-készítő	10	10	1	40	38	3	123	117	6
Összesen	440	411		1 005	926		1 122	1 068	

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

Jelen tanulmányban vizsgált három képzési programot áttekintve elmondható, hogy a sajtkészítők feladata a különböző típusú sajtok, valamint a túró technológiai műveleteinek szakszerű, önálló, gazdaságos végrehajtása, tekintettel a munka-, tűz-, környezetvédelmi és higiéniai követelményekre. A sajtkészítő részszzakképesítéssel fehérsajt-készítő, keménysajt-készítő, lágy-sajt-kezelő, ömlesztetsajt-főző, sajtdaráló, sajtlelő, sajtkezelő, sajtpréselő, sajtdaraboló, tejipari gépkezelő munkakörök tölthetők be.

A kerti munkás képzést elvégzők a ház körüli és háztáji kertekben, árutermelő kertekben végezhetnek alapvető kertészeti tevékenységet. Továbbá gyümölcstermő növényeket, szőlőt, zöldségnövényeket telepíthetnek, elvégezhetik a felnevelésük alapvető munkáit, a termőkorú gyümölcsfák és a szőlő fenntartó-karbantartó technológiai műveleteit, az éves ápolási munkákat. A kerti haszonnövényeket szakszerűen betakarít-

hatják, valamint kertész, zöldségtermesztés, zöldségtermesztő, gyümölcsfagondozó, gyümölcsstermesztő, szőlő- és gyümölcsstermesztő, szőlőmunkás, illetve szőlőtermesztő munkaköröket tölthetnek be.

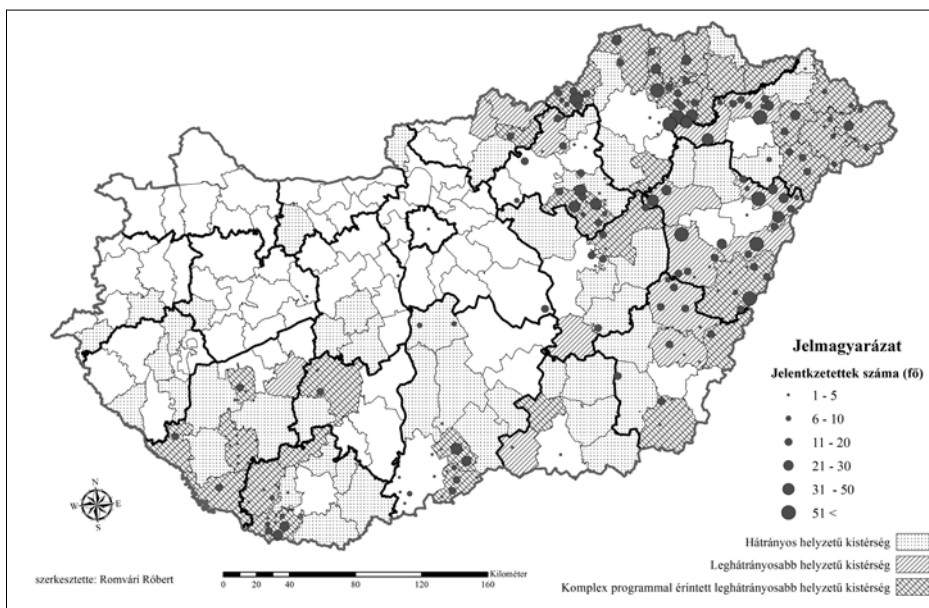
Az állatgondozó képzésen sikeres vizsgát tett közfoglalkoztatott általános állattenyésztési szakismerettel, az ágazaton belüli munkák végzéséhez szükséges fizikai és gyakorlati felkészültséggel rendelkező szakember lesz, aki irányítás alatt képes munkát végezni. Ezzel a részszzakképesítéssel állattenyésztő munkakör tölthető be.

Az 5. ábra a három vizsgált év során indított képzésekre jelentkezett személyek lakóhely szerinti területi megoszlását mutatja.

A három választható képzésre összesen 190 településről (13 érintett megye) érkeztek a jelentkezők, legtöbben Kemece (84), Hosszúpályi (71), valamint Berekböszörmény (61) településekről (5. ábra). A képzésre jelentkezők megoszlása alátámasztja *Czirfusz (2015)* megállapítását, miszerint

5. ábra

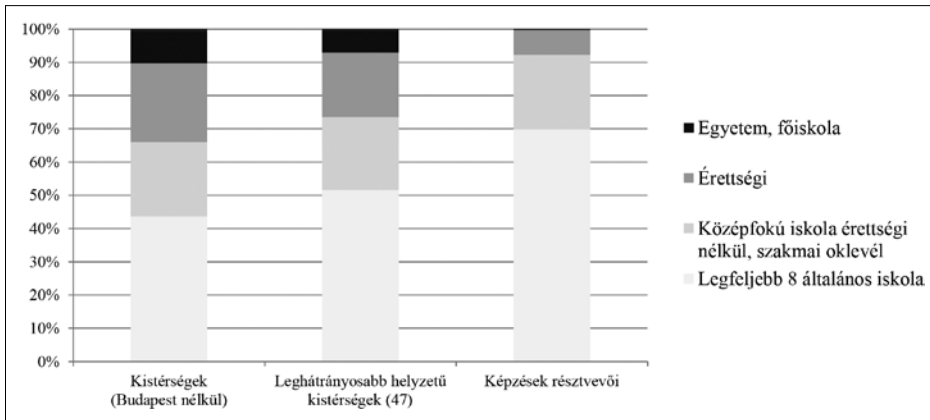
Képzésekre jelentkeztettek száma és településenkénti megoszlása

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

6. ábra

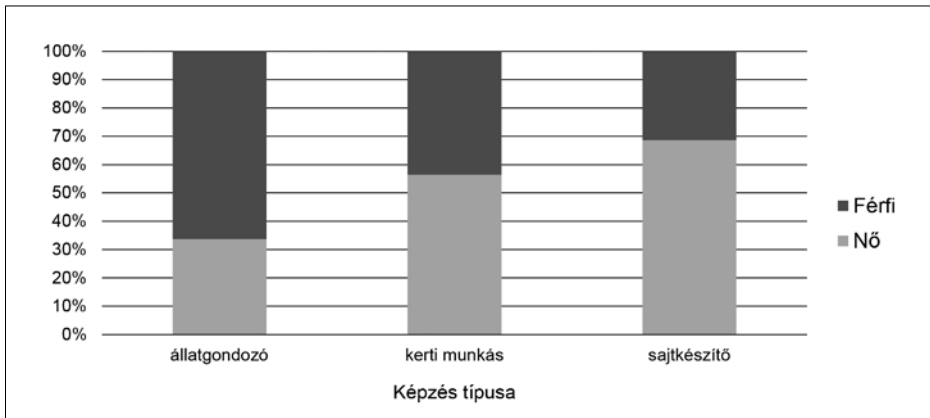
A képzésekben érintett kistérségekben élők iskolai végzettsége

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

7. ábra

A képzésekre jelentkezők nemek szerinti megoszlása

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

a közfoglalkoztatás jellemzően kelet-magyarországi, és azon belül is alapvetően kistéleplési program.

A 6. ábra hazánk kistérségeiben (Budapest nélkül), leghátrányosabb helyzetű kistérségeiben, valamint a HOI szervezésében lebonyolított képzésekben részt vettek iskolai végzettségét mutatja be.

Hazánk 175 kistérségében élők átlagosan 43,6%-a legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzett. Ez az arány az LHH-

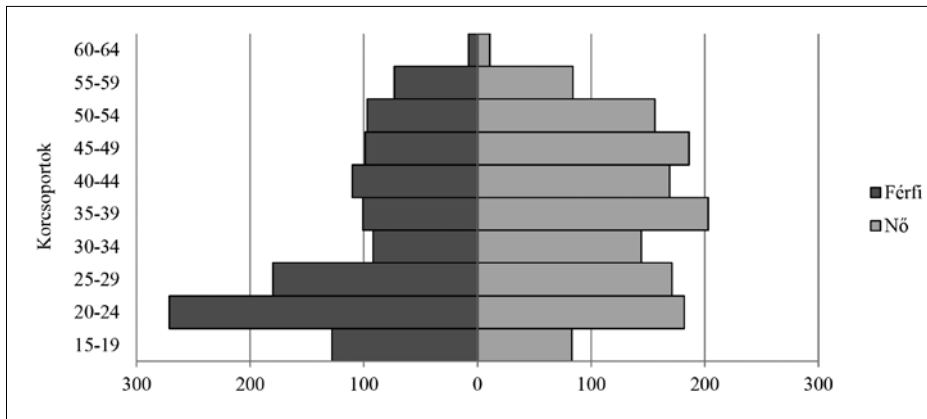
kistérségekben 51,6%, míg a képzésre jelentkezők esetében már 69,8%. Az adatok alapján jól érzékelhető, hogy a HOI-képzések által érintett kistérségekben a kevés munkalehetőség és alacsony gazdasági, valamint infrastrukturális fejlettség mellett feltűnően magas az alulképzettek aránya.

A képzésekben érintett szereplők nemek szerinti megoszlását a 7. ábra szemlélteti.

A 7. ábra adatai alapján elmondható, hogy az állatgondozó képzéseken regisztráltak

8. ábra

A képzésben részt vett személyek korcsoportok szerinti megoszlása

Forrás: a Herman Ottó Intézet adatai alapján saját szerkesztés

esetében a férfiak, míg a kert munkás és sajtókészítő kurzusoknál a nők voltak többségben. Összességében 54,5-45,5% a nemek közötti arány a nők javára, szemben a 2014-es országos adatokkal, melyek szerint a közfoglalkoztatás keretében foglalkoztatott személyek között 54,2% volt a férfiak aránya. Megállapítható továbbá, hogy a nők átlagéletkora magasabb, mint férfi társaiké (37,3 és 33,4 év).

A regisztrált személyek korcsoportok szerinti életkorát vizsgálva érzékelhető (8. ábra), hogy kizárólag a fiatalabb korosztályokban (15–29) van férfitöbbség, az összes többi korcsoportban a nők vannak többen. A férfiak esetében a legnagyobb érdeklődés a 20–24 éves korosztályban, míg a nőknél a 35–39 éves korosztálynál mutatkozik. Megállapítható továbbá, hogy a 45–49 éves korosztálynál idősebb férfiak és nők esetében a kor előrehaladtával a képzések iránti érdeklődés csökken.

A bemutatott eredmények alapján megállapítható, hogy a Herman Ottó Intézet koordinálásában megvalósult képzések a ténylegesen rászorult célcsoportokat érték el. A program hiányossága ugyanakkor, hogy nem ismert a képzéseken sikeres vizsgát tettek tartós munkaerő-piaci elhelyezkedésének aránya.

Az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontjának 2015-ben *Munkaerőpiaci Tükör 2014* címmel megjelent tanulmánykötete kritikusan foglalkozik a közfoglalkoztatás gyakorlatával. A tanulmányban publikált adatok alapján a közfoglalkoztatásban érintettek mindösszesen 13,3%-a talált munkát a munkaerőpiacon, míg 34%-uk újra közmunkás lett.

Kiemelésre érdemes továbbá az úgynevezett „beragadási hatás” (*locking-in effect*), aminek értelmében sokan a közfoglalkoztatási programban való részvétel után felhagynak az aktív munkakereséssel. Nemzetközi és hazai kutatások is alátámasztották mindezt, miszerint képzések vagy közfoglalkoztatási programok esetén többszöri részvétel után az érintetteknek úgynevezett eszközfüggőség alakult ki (*Hudomiet – Kézdi, 2008*).

KÖZFOGLALKOZTATÁSI PROGRAMOK LEHETSÉGES HATÁSAI

Ha a mezőgazdaság mint globális szintű stratégiai ágazat oldaláról közelítünk, úgy Magyarország termőhelyi adottságai akár 30 millió ember élelmiszer-ellátására is le-

hetőséget adnak. Napjainkban a bővülő agrár-export-lehetőségek három legfontosabb tétele – gabona és gabonakészítmény, hús és húskészítmény, zöldségféle és gyümölcs – közül a nagy élőmunka-igényű állattenyésztés és kertészeti növénytermesztés a felvevője a közlemény tárgyát képező részszakképzéseket sikeresen teljesítőknél.

Az érintett képzések során megszerzett tudás segítséget jelent háztáji gazdaságok működtetéséhez. Egyéb, a fenntartható földhasználatra, a mezőgazdasági utak- és belvízelvezető rendszerek karbantartására koncentrálnak a közfoglalkoztatási programok erősíthetik az adott település gazdasági erejét. Amennyiben a település addicionális anyagi forrással rendelkezik, úgy az előállított tej, gyümölcs- és zöldségfélék feldolgozását biztosító üzemek létrehozása tovább javíthatja a programok által érintett települések stabilitását, illetve indukálhatja fejlődésüket.

A HOI által koordinált *Tanyafejlesztési Program (2011–2015)* eredményeinek figyelembevételével indokolt lenne a mezőgazdasággal kapcsolatos képzésekbe

bevonni a tanyasi lakosokat, illetve azon személyeket, akik a közeljövőben tervezik tanyára költözésüket. Szerzők megítélése szerint a bemutatott képzések olyan ismereteket adnak, melyek érdemben hozzájárulhatnak a tanyasi gazdaságok üzemeltetéséhez.

A jövő szempontjából kulcskérdés a képzésekkel közvetett módon támogatott helyi gazdaságok működésének fenntarthatóvá tétele, mely folyamatot erősítheti szociális szövetkezetek alapítása (Kulinyi, 2013). A hosszú távú stabil működés aztán megadhatja a lehetőséget a piaci viszonyok irányába történő elmozdulásra.

Ezt a folyamatot segíti a Vidékfejlesztési Program 2015. decemberi felhívása, amelyben a kormány az innováció ösztönzését támogatja az élelmiszeriparban. A mezőgazdasági termékek feldolgozásának fejlesztésére, az ágazaton belüli munkahelyteremtésre irányuló projektek megvalósítására mezőgazdasági termelők, valamint mezőgazdasági termelőnek nem minősülő mikro- és kisvállalkozások nyújthatnak be pályázatot.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról. – (2) A kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet. – (3) A kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről szóló 244/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet. – (4) A kistérségi besorolást a kollektív befektetési formákról és kezelőikről, valamint egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2014. évi XVI. törvény. – (5) A közfoglalkoztatásról és a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódó, valamint egyéb törvények módosításáról szóló 2011. évi CVI. törvény. – (6) A megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló 2011. évi CXCI. törvény. – (7) BAKÓ T. – CSERES-GERGELY ZS. – KÁLMÁN J. – MOLNÁR GY. (kutatásvezető) – SZABÓ T. (2014): *A munkaerőpiac peremén lévők és a költségvetés*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 30 p. – (8) CZIRFUSZ M. (2015): *A közfoglalkoztatás térbeli egyenlőtlenségei*. In *Munkaerőpiaci tükkör 2014*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 132 p. – (9) HUDOMIET P. – KÉZDI G. (2008): *Az aktív munkaerőpiaci programok nemzetközi tapasztalatai. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás*, 3. évf. 1. sz. 3-37. pp. – (10) KULINYI M. (szerk.) (2013): *Közfoglalkoztatási ismeretek. Módszertani kézikönyv gyakorlati és elméleti alkalmazásoknak*. Esély Labor Egyesület, Budapest – (11) SZABÓ A. (2013): *A közfoglalkoztatás a gazdasági ciklusok kontextusában*. (Doktori értekezés.) 213 p. – (12) USZKAI A. (2014): *Innováció és oktatás az élhetőbb vidékért*. A Falu, 29. évf. 2. sz. 75-85. pp.

Miért nem eszik több halat a magyar? Egyes halfogyasztást befolyásoló tényezők vizsgálata

TEMESI ÁGOSTON

Kulcsszavak: fogyasztás kockázatai, halfogyasztási aktivitás, fogyasztói megkérdezés, halfogyasztási attitűd, egészséges táplálkozás.

JEL-kód: Q13.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A magyarországi lakosság halfogyasztását befolyásoló egyes tényezők vizsgálata érdekében végzett fogyasztói megkérdezés eredménye szerint a fogyasztók halfogyasztását hátráltató szempontok közül kiemelkednek a következők: „kellemetlen a halak szálkatartalma”, „a hal feldolgozása otthon sok munkát igényel”, „nem értek jól a halakhoz”.

Az érzékelt kockázattípusok szerint csoportosítva a fogyasztói megkérdezés során vizsgált tényezőket, több mint 1000 fő válaszait összesítve megállapítható, hogy a halfogyasztásra vonatkozó döntést elsősorban funkcionális kockázatok befolyásolják. Emellett nem hagyható figyelmen kívül a fizikai, a pénzügyi és a pszichológiai (kellemetlen emlék vagy érzékszervi tapasztalat) kockázatok szerepe sem, míg a társadalmi kockázatok a leginkább elhanyagolhatók. Elemzésünk rávilágított arra is, hogy a fogyasztás gyakoriságának növekedésével egyidejűleg valamennyi vizsgált funkcionális, társadalmi, pszichológiai és pénzügyi kockázat fogyasztói észlelése csökken, a fizikai kockázatoké viszont érdemben nem változik.

Ezek alapján kijelenthető, hogy a haltermékekhez kapcsolódó marketingtevékenység során indokolt a fogyasztók szegmentálását a fogyasztás gyakorisága alapján végezni, mert a halat különféle rendszerességgel fogyasztók más problémákat és más súllyal érzékelnek. Ugyanez szükségtelenné válik abban az esetben, ha a termékfejlesztés a haltermékek fizikai kockázatainak csökkentésére irányul.

Megállapítottuk továbbá, hogy a nők a funkcionális, a fizikai, a pszichológiai és a pénzügyi kockázats csoportokat nagyobb problémaként észlelik, mint a férfiak. Kivételt a társadalmi kockázatok jelentenek, amelyeket hasonlóan érzékel mind a két nem. Azaz a haltermékek fogyasztásának társadalmi kockázatait csökkentő termékfejlesztőknek nem érdemes a nemek szerinti szegmentációt választaniuk.

Végül az egyes korcsoportok vizsgálata alapján leszögezhető, hogy a termékfejlesztés során különös figyelmet indokolt fordítani a 18–25 év közötti és az 55 év feletti korosztályra, tekintettel arra, hogy e csoportokat érintették a legintenzívebben az egyes kockázattípusokban felsorolt problémák.¹

¹ A kutatás a VKSZ-12-1-2013-0078 számú pályázat támogatásával valósult meg.

BEVEZETÉS

A magyar lakosság halfogyasztása a statisztikai adatok szerint jelentősen elmarad az európai átlagtól: míg Európában az egy főre jutó fogyasztás 2011-ben 21,8 kg/fő/év, addig hazánkban ez a szám 5,3 kg/fő/év, amellyel Magyarország az európai országok között az utolsó helyen áll (Faostat.fao.org, 2011).

Az alacsony fogyasztási szint okait keresve adja magát néhány leegyszerűsített válasz: Magyarországnak nincsen tengerpartja, a magyar fogyasztónak drága a hal. Ezek az okok azonban nem képesek megválaszolni azt, hogy miért jelentősen nagyobb egy-egy hazánkhoz hasonlóan tengerpart nélküli és gazdasági teljesítményét tekintve sem jelentősen eltérő ország lakosságának halfogyasztása. Az 1. ábrán az európai átlag és Magyarország, valamint a környező országok egy főre jutó halfogyasztását mutatjuk be.

Törőcsik (2014) friss, a halfogyasztással kapcsolatos, de nem kifejezetten a halfogyasztás és -vásárlás akadályait vizsgáló kutatásának eredménye szerint a magyar

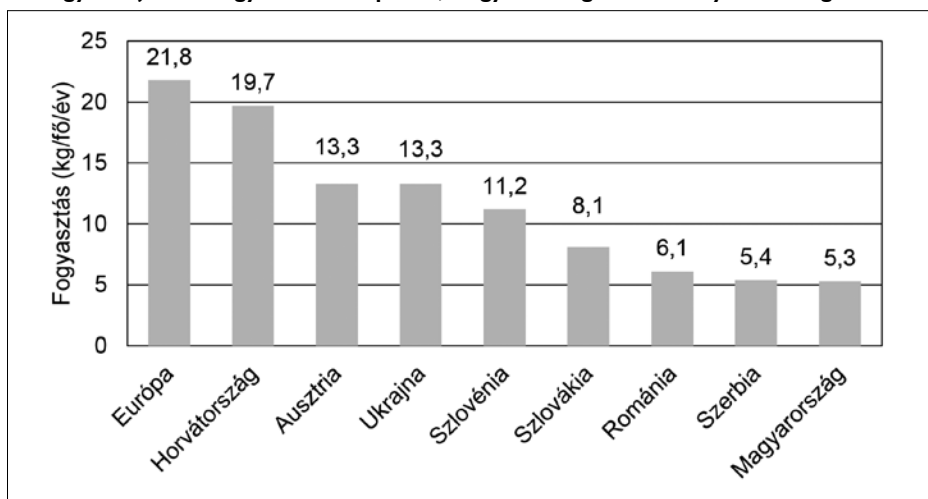
lakosság számára a hal alacsony áránál fontosabb a megbízható forrás és a hal frissessége (A ponty, 2014), tehát kizárólag a termék magas árával nem magyarázhatjuk a fogyasztás visszafogottságát.

A Magyar Haltermelők és Halászati Vízterület-hasznosítók Szövetsége 2014. évi jelentése szerint a visszafogott halfogyasztás okai a következők: „a lakosság érzékenysége, a termék nehéz elérhetősége, személyes tényezők, ízlés, az otthoni feldolgozás munkaigényessége, szezonális” (Mahal, 2015). Törőcsik (2014) kutatási jelentésében a következő akadályokat, fogyasztói „félelmeket” sorolja fel: szálkától való félelem, hal szagától való undor, hal látványától (nyálkás) való undor, allergia, nem friss, nem jók a szállítási körülmények, vízszennyezettség, ami megjelenik a halakban. Ugyanakkor a felsorolt szempontok általános sorrendjét és a különböző fogyasztói csoportok számára jelentett fontosságát nem ismerjük.

Ma, amikor a halfogyasztás növelésére költségvetési forrásból finanszírozott marketingkommunikációs kampányok folynak, és nem is csupán az ágazat számára fontos,

I. ábra

Egy főre jutó halfogyasztás Európában, Magyarországon és a környező országokban

hanem már szinte közös érdek, hogy növekedjen a halfogyasztás, hiszen az közismerten jótékony az egészségre, egyre inkább sürgető ismerni azokat az akadályokat és jelentőségüket, amelyek jelenleg hátráltatják a halfogyasztást és -vásárlást. Ezek ismerete ugyanis segíti a fogyasztókhöz igazodó, az ő igényeiket szem előtt tartó marketingtevékenység (a termékfejlesztéstől az elosztási csatorna fejlesztésén keresztül a kommunikáció javításáig) tökéletesítését.

A táplálkozástudomány állása szerint egy teljes adag (kb. 100–150 g) hal elfogyasztása ajánlott heti legalább két alkalommal az egészség megőrzése érdekében. Ezt a mennyiséget azonban nem csupán a magyar társadalom döntő többsége nem teljesíti, de számos tengerparttal, kevésbé árérzékeny lakossággal rendelkező ország számára is távoli cél. Ezért az akadályokat keresve több jelentős kutatás készült az utóbbi évtizedben olyan országokban is, mint a magyarországinál ötször többet fogyasztó Ausztrália vagy a legjelentősebb halfogyasztással rendelkező országok közé tartozó Norvégia. A téma növekvő fontosságát az is jelzi, hogy a 2000-es évek elején *Olsen (2004)* még arra hívta fel a figyelmet, hogy a halfogyasztást a marketing és a fogyasztói magatartáskutatás oldaláról meglepően kis számú kutatás vizsgálta, addig *Carlucci és munkatársai (2015)* már 49, a témával foglalkozó kutatást osztályoztak. E kutatások igen gyakran kifejezetten a halfogyasztás akadályait igyekeztek a lehető legtöbb oldalról megközelíteni, ezáltal átfogó megoldásokat találni a halfogyasztás növelésére (*Leek et al., 2000; Trondsen et al., 2003; Verbeke – Vackier, 2005; Scholderer – Trondsen, 2008; Brunsø et al., 2009; Altintzoglou et al., 2010; Birch – Lawley, 2012; Grieger et al., 2012; Badr et al., 2015*).

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy mely tényezők hátráltatják a magyar lakosság nagyobb halfogyasztását. *Bauer*

(1960) érzékelt kockázatokról szóló klaszszikus megközelítését követve a fizikai, funkcionális, társadalmi, pszichológiai és pénzügyi kockázatsportokba osztottuk a fogyasztást akadályozó tényezőket, tehát nem csupán egy-egy szempont fontosságát vizsgáltuk, hanem azt is, hogy milyen kockázattípusokat, akadálycsoportokat érzékel leginkább a magyar fogyasztó.

Fontosnak tartottuk annak vizsgálatát, hogy az egyes demográfiai jellemzőkkel bíró fogyasztói csoportok számára mely akadályok jelentősebbek, annak érdekében, hogy a marketingtevékenység ennek megfelelően célcsoport-specifikusan valósulhasson meg az ágazatban.

A kutatásban a fogyasztás gyakoriságára is rákérdeztünk, így ezeket is tudtuk változóként kezelni. Mindezt azért tartottuk fontosnak, mert a kutatás célkitűzései közé tartozott annak megállapítása is, hogy a halat különböző gyakorisággal fogyasztó csoportok halfogyasztását milyen tényezők akadályozzák. Feltételeztük, hogy az alkalmi fogyasztókkal szemben a rendszeres fogyasztók nem csupán kevésbé élnek meg akadályként az egyes felsorolt szempontokat, de esetükben más tényezők gátolják a nagyobb fogyasztást.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Fontosnak tartottuk a kutatás megkezdése és különösképpen is a kvantitatív adatgyűjtés alapjainak kidolgozása során, hogy a halfogyasztás nemzetközi irodalmát megismerjük.

Természetesen szükséges és különösen informatív volt számunkra a magyar szakirodalomban szereplő friss és kevésbé friss fogyasztói kutatások megismerése. Meg kell említenünk *Törőcsik (2014)* friss kutatását, a *Szűcs és Tikász (2008)* szerzőpáros publikációját, illetve a *Szűcs és munkatársaihoz (2008)* fűződő cikket.

A kérdőív közvetlen kialakítását segítette *Gaviglio és mtsai. (2014), Pieniak és mtsai. (2007), Pieniak és mtsai. (2011), Pieniak*

és mtsai. (2013), Olsen és mtsai. (2007), Verbeke és Vackier (2005), Trondsen és mtsai. (2003), valamint Scholderer és Trondsen (2008) szerzők tudományos cikkei, valamint különösképpen Birch és Lawley (2012) kutatása.

A szakirodalom feldolgozását követően, a kutatás első szakaszában kvalitatív kutatási eszközt alkalmaztunk a magyar fogyasztók által érzékelt fogyasztási akadályok feltárására. Két alkalommal szerveztünk fókusz-csoportos interjút Budapesten, 7-7 fővel. Ezt azért tartottuk fontosnak, hogy olyan kérdéseket fogalmazzunk meg a kérdőív-

ben, amelyeket nem csupán a nemzetközi szakirodalomban említenek, de a magyar fogyasztók is érzékelnek.

A kutatás második szakaszában a kvantitatív kutatási eszközök közül a fogyasztói megkérdezést alkalmaztuk: 2014. szeptember 15–30. között szóbeli megkérdezést végeztünk Magyarországon kérdezőbiztosok segítségével, standardizált kérdőívvel, majd 1063 értékelhető kérdőívet dolgoztunk fel. Az adatok kor és nem tekintetében tükrözik az alapsokaság összetételét, reprezentatívnek csak azért nem nevezhetők, mert az adatgyűjtés statisztikai értelemben vett

I. táblázat
A válaszadók demográfiai és jövedelmi jellemzői (n = 1063)
(M. e.: százalék)

Változó	A minta összetétele	Az alapsokaság összetétele*
A válaszadó neme	férfi	46,6
	nő	53,2
A válaszadó életkori csoportja	18–25 éves	11,8
	26–35 éves	17,5
	36–45 éves	18,3
	46–55 éves	16,2
	56 éves és idősebb	36,0
A válaszadó legmagasabb iskolai végzettsége	maximum 8 általános iskola	6,6
	szakiskola/szaktanulmányok	16,3
	érettségi	32,1
	felsőfokú végzettség	42,7
A régió, ahol a válaszadó lakóhelye található	Észak-Magyarország	6,9
	Észak-Alföld	12,5
	Dél-Alföld	14,6
	Közép-Magyarország	32,5
	Közép-Dunántúl	10,1
	Nyugat-Dunántúl	10,5
	Dél-Dunántúl	8,6
A válaszadó háztartásának jövedelmi helyzete	nagyon szűkös	2,5
	szűkös	12,0
	átlagos	58,1
	jó	20,6
	nagyon jó	4,0

véletlenszerűsége nem valósult meg: forgalmas pályaudvarokon, köztereken zajlott a megkérdezés.

A minta összetételét az 1. táblázatban mutatjuk be. Minden esetben talákoztunk hiányzó válaszokkal a változók esetében.

A kérdőívben rákérdeztünk a különféle feldolgozottságú haltermékek vásárlásának és fogyasztásának gyakoriságára, majd 24 attitűdállítással vizsgáltuk a fogyasztás és a vásárlás gyakoriságát. Az attitűdállításokat szekunder információkra támaszkodva, a fókuszcsoportok tanulságai alapján dolgoztuk ki, amiben a szakma két nemzetközileg elismert képviselője (*Prof. Birch* és *Prof. Lawley*) is személyes segítséget nyújtott. A kérdések végigveszik a fizikai, pszichológiai, pénzügyi, társadalmi, funkcionális kockázatokat, és azok mindegyikét több kérdéssel vizsgálják. Az egyes állításokat 1-től 5-ig terjedő Likert-skálán kellett értékelniük a válaszadóknak, ahol az 1-es jelentése „egyáltalán nem értek egyet”, az 5-ös jelentése „teljes mértékben egyet-

értek”. Minden esetben lehetősége volt a válaszadónak arra, hogy a kérdést ne válaszolja meg a „nem tudom/nem válaszolok” megjelölésével.

A kutatás során gyűjtött adatok feldolgozása a megfelelő számítógépes matematikai-statisztikai programok segítségével történt. A kitöltött kérdőíveket az SPSS statisztikai szoftvercsomag segítségével értékeltük ki. Átlagot, móduszt és szórást számítottunk, majd szignifikáns különbségeket kerestünk (szignifikanciaszint: $p < 0,05$) varianciaanalízis (ANOVA táblák) segítségével.

EREDMÉNYEK

Vizsgáltuk a személyes megkérdezés során a válaszadók halfogyasztási gyakoriságát a következő kategóriákat megadva: élő hal, halpultról választott friss feldolgozott hal, előre csomagolt friss hal, fagyasztott hal, konzervhal, panírozott halkészítmény. Eredményeink szerint a válaszadók mintegy harmada (29%) havi rendszerességgel

2. táblázat

A halfogyasztást akadályozó tényezők

Állítások	N	Művelet	Átlag	Módusz	Szórás
<i>Funkcionális kockázat</i>					
A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel	997		3,36	5	1,46
Jól értek a halakhoz	1026	Fordított	3,31	3	1,33
Nem értek a halvásárláshoz	1011		2,85	3	1,34
Nem tudom megállapítani, hogy friss-e a hal	1025		2,62	1	1,42
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni a tengeri halakat	958		2,35	1	1,39
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni az édesvízi halakat	977		2,12	1	1,36
Funkcionális kockázatok súlyozott átlaga			2,78		
<i>Társadalmi kockázat</i>					
Háztartásom gyerek tagja(i) nem szereti(k) a halat	920		2,25	1	1,48
Háztartásom más felnőtt tagja(i) nem szereti(k) a halat	1001		2,17	1	1,44
Háztartásom más tagjainak ellenállása miatt ritkábban kerül hal az asztalra	972		2,12	1	1,42
Társadalmi kockázatok súlyozott átlaga			2,18		

(folytatás a köv. oldalon)

Állítások	N	Művelet	Átlag	Módusz	Szórás
<i>Fizikai kockázat</i>					
Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül	1017		3,03	5	1,47
Aggódok azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat	1014		2,92	3	1,44
Félek, hogy az édesvizekből a halakba sok szennyező anyag kerül	1013		2,86	3	1,41
Aggódok azon, hogy romlott halat adnak el nekem	997		2,43	1	1,44
A hal fogyasztása kedvező az egészségre	1030	Fordított	1,27	1	0,71
Fizikai kockázatok súlyozott átlaga			2,50		
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen emlék</i>					
Jó élményeim vannak a tengeri hal evésről	987	Fordított	2,22	1	1,33
Jó élményeim vannak az édesvízi hal evésről	1013	Fordított	2,10	1	1,28
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen érzékszervi minőség</i>					
Kellemetlen a halak szálkatartalma	1020		3,44	5	1,41
Nem szeretem a hal szagát elkészítése során	1016		2,69	1	1,55
Az édesvízi halaknak általában kellemetlen utóízük van	967		2,26	1	1,32
A tengeri halaknak általában kellemetlen utóízük van	960		2,02	1	1,19
Nem szeretem az elkészített hal illatát	1017		1,94	1	1,38
Szeretem a hal ízét	1046	Fordított	1,79	1	1,25
Pszichológiai kockázatok súlyozott átlaga			2,31		
<i>Pénzügyi kockázat</i>					
A húsok között a hal számomra megfizethető	1000	Fordított	2,57	3	1,19
A halfogyasztást csak kivételes alkalmakkor engedem meg magamnak (pl.: ünnepek, nyaralás)	1007		2,41	1	1,41
Pénzügyi kockázatok súlyozott átlaga			2,49		

Forrás: saját szerkesztés

fogyasztott otthon halat, 42% ennél ritkábban, míg 29% gyakrabban. Étteremben a válaszadók kevesebb mint egyharmada (27%) évente egy-két alkalommal evett halat, míg a további fontosabb étkezési helyszínek a tó- és tengerpartok, illetve a vendégség. Horgászfogásból minden második (50%) fogyasztónak évente legalább egy alkalommal került hal az asztalára, a válaszadók negyedének (24%) ennél is gyakrabban (évente 6-8-szor vagy még gyakrabban).

Lichtenstein és munkatársai (2006) legalább heti kétszeri halfogyasztást javasolnak. Az egy alkalommal ajánlott, ún.

teljes adag hal meghatározása különböző: jellemzően a kb. 100 grammtól indul (*American Heart Association, 2015*) és a mintegy 150 grammig (*National Heart Foundation of Australia, 2015*) terjed. Ennek megfelelően a kérdőívben azt kérdeztük a válaszadóktól, hogy milyen gyakran fogyasztanak teljes adag (10-15 dkg) halat. Számítottunk arra, hogy ez a szám alacsony lesz. Eredményeink szerint mindössze a válaszadók 1,7%-a fogyaszt a táplálkozástudományi ajánlásnak megfelelő mennyiségű halat. Ezzel szemben minden tizedik válaszadó évi egy alkalommal sem fogyasztott teljes adag halat.

A kérdőívben 24 állítást fogalmaztunk meg abból a célból, hogy megállapítsuk, az egyes kockázatok (fizikai, pszichológiai, pénzügyi, társadalmi és funkcionális kockázat) milyen mértékben járulnak hozzá a magyar társadalom visszafogott halfogyasztásához, illetve -vásárlásához. A 2. táblázatban a kockázatok szerint csoportosítva mutatjuk be az egyes állításokra adott válaszokat. Azoknál az állításoknál, ahol pozitívan fogalmaztunk meg a kérdést (annak érdekében, hogy ezzel a válaszadókat a monoton kérdőívkitöltésben megakadályozzuk), a táblázatban megfordítottuk a kapott értéket. Így például annak érdekében, hogy a fogyasztók ismerethiányát számíthassuk, a „jól értek a halakhoz” állításnál kapott 2,69-es átlagértéket formáltuk át $5 - 2,69 + 1 = 3,31$ -es értékre.

Eredményeink arra mutatnak rá, hogy a vizsgált szempontokat kockázattípusok szerint csoportosítva a fogyasztók visszafogott halfogyasztását – bevallásuk szerint – elsősorban funkcionális (2,78-as átlagérték) kockázatok indokolhatják. A funkcionális kockázatokat a fizikai és a pénzügyi kockázatok követik (2,50-es, illetve 2,49-es átlagérték), majd a pszichológiai (2,31-es átlagérték) és végül a társadalmi kockázatok (2,18-as átlagérték). Fontos azonban megjegyezni, hogy a nemzetközi kutatási példa ellenére nem lehetünk biztosak abban, hogy az egyes kockázattípusokba sorolt szempontok lefedik-e a kockázat minden vonatkozását.

Az egyes szempontok közül kiemelkednek a következők:

- kellemetlen a halak szállatartalma (3,44);
- a hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,36);
- nem értek jól a halakhoz (3,31).

A halfogyasztás mértékének vizsgálata lehetőséget adott arra, hogy *Birch és Lawley (2012)* kutatásának megfelelően a fogyasztás mértéke szerinti szegmentációt alkalmazva megállapítsuk, hogy a külön-

böző rendszerességgel halat fogyasztók számára mely tényezők jelentik a legfőbb akadályokat. Ez alapján a következő kategóriákat különböztethetjük meg: „nagyfogyasztók”, „rendszeres fogyasztók”, „alkalmi fogyasztók”, „nem/alig fogyasztók”. Fontos itt hangsúlyozni, hogy a halfogyasztás szempontjából élen járó országokból (pl. Ausztrália) származó publikációkban használt felosztást vettük alapul.

Az átlagos halfogyasztás mértéke szerinti felosztáshoz az otthon, étteremben/menzán és máshol történő fogyasztások gyakoriságát vontuk össze és számoltuk át „évi adagra”. A heti többszöri fogyasztást heti 2-nek, az évi 6-8-szori fogyasztást évi 6-nak vettük, majd a nemzetközi meghatározásokat számítottuk a következők szerint:

- 0–5 adag/év: „nem/alig fogyasztó” (a válaszadók 18%-a);
- 6–24 adag/év: „alkalmi fogyasztó” (a válaszadók 49%-a);
- 25–38 adag/év: „rendszeres fogyasztó” (a válaszadók 13%-a);
- 39 adagtól: „nagyfogyasztó” (a válaszadók 20%-a).

A 3. táblázat a különféle kockázatok súlyát a halfogyasztás gyakorisága szerint tartalmazza.

Eredményeink azt mutatják, hogy valamennyi vizsgált funkcionális, társadalmi, pszichológiai és pénzügyi kockázat fogyasztói észlelése a fogyasztás gyakoriságának növekedésével egyidejűleg csökken, a válaszadók egyre kevésbé érzik azok súlyát. Egyedüli kivételt a fizikai kockázatok jelentenek, amelyek a fogyasztás növekedésével nem csökkennek, hanem ugyanazon a szinten maradnak. Ez – mivel a többi kockázat súlya csökken a fogyasztás mértékének növekedésével – oda vezet, hogy a funkcionális kockázatokhoz hasonló fogyasztási akadályt jelentenek.

A 3. táblázatból az is látszik, hogy a „nem/alig fogyasztóknál” a pénzügyi kockázat átlagértéke eléri a funkcionális kockázat szintjét. Ugyanakkor a funkcionális koc-

3. táblázat

A halfogyasztást akadályozó tényezők a halfogyasztás gyakorisága szerint

Állítások	Halfogyasztás gyakorisága								Szig.
	Nem/alig fogyaszt		Alkalmi fogyasztó		Rendszeres fogyasztó		Nagyfogyasztó		
	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	
<i>Funkcionális kockázat</i>									
Jól értek a halakhoz – Fordított!	179	3,85	508	3,37	131	2,95	205	2,94	0,000
Nem értek a halvásárláshoz	181	3,23	502	2,81	129	2,74	196	2,67	0,000
Nem tudom megállapítani, hogy friss-e a hal	181	2,91	509	2,56	128	2,44	204	2,61	0,016
A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel	166	3,76	499	3,33	125	3,32	204	3,14	0,001
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni az édesvízi halakat	162	2,41	490	2,06	123	2,15	199	1,98	0,013
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni a tengeri halakat	158	2,73	475	2,34	122	2,31	200	2,09	0,000
Funkcionális kockázat	189	3,20	520	2,76	133	2,69	210	2,58	0,000
<i>Társadalmi kockázat</i>									
Háztartásom más felnőtt tagja(i) nem szereti(k) a halat	177	2,45	495	2,15	125	2,02	201	2,07	0,029
Háztartásom gyerek tagja(i) nem szereti(k) a halat	164	2,55	452	2,15	115	2,28	186	2,19	0,027
Háztartásom más tagjainak ellenállása miatt ritkábban kerül hal az asztalra	172	2,60	479	2,10	121	1,87	197	1,87	0,000
Társadalmi kockázat	181	2,52	506	2,15	127	2,06	205	2,07	0,001
<i>Fizikai kockázat</i>									
Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül	176	2,98	508	3,02	131	3,15	200	3,01	–
Félek, hogy az édesvizekből a halakba sok szennyező anyag kerül	175	2,85	507	2,88	131	2,91	198	2,76	–
Aggódok azon, hogy romlott halat adnak el nekem	171	2,45	499	2,44	128	2,19	196	2,52	–
Aggódok azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat	177	2,90	504	2,90	130	2,93	200	2,98	–
A hal fogyasztása kedvező az egészségre – Fordított!	184	1,39	508	1,24	133	1,21	202	1,27	–
Fizikai kockázat	189	2,49	522	2,48	133	2,47	210	2,50	–
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen emlék</i>									
Jó élményeim vannak a tengeri hal evésről – Fordított!	165	3,19	491	2,13	131	1,91	197	1,79	0,000
Jó élményeim vannak az édesvízi hal evésről – Fordított!	180	2,92	499	2,03	132	1,73	199	1,79	0,000

(folytatás a köv. oldalon)

Állítások	Halfogyasztás gyakorisága								Szig.
	Nem/alig fogyaszt		Alkalmi fogyasztó		Rendszeres fogyasztó		Nagyfogyasztó		
	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen érzékszervi minőség</i>									
Nem szeretem a hal szagát elkészítése során	174	3,34	507	2,66	126	2,45	206	2,38	0,000
Szeretem a hal ízét – Fordított!	186	2,88	516	1,66	133	1,39	208	1,40	0,000
Az édesvízi halaknak általában kellemetlen utóízük van	154	2,51	484	2,31	125	2,01	201	2,10	0,003
A tengeri halaknak általában kellemetlen utóízük van	151	2,35	477	1,99	127	2,03	202	1,81	0,000
Nem szeretem az elkészített hal illatát	176	2,52	506	1,83	130	1,82	202	1,75	0,000
Kellemetlen a halak szállkatartalma	180	3,71	507	3,53	130	3,20	200	3,09	0,000
Pszichológiai kockázat	192	3,01	521	2,29	133	2,08	210	2,02	0,000
<i>Pénzügyi kockázat</i>									
A húsok között a hal számomra megfizethető – Fordított!	165	3,04	503	2,58	127	2,45	202	2,23	0,000
A halfogyasztást csak kivételes alkalmakkor engedem meg magamnak (pl.: ünnepek, nyaralás)	161	3,20	511	2,49	132	1,92	200	1,88	0,000
Pénzügyi kockázat	178	3,13	517	2,54	133	2,17	208	2,06	0,000

Forrás: saját szerkesztés

kázatok közötti szempontokra adott válaszok átlaga minden fogyasztási csoportnál a legnagyobb értéket érte el.

A „nem/alig fogyasztóknál” a legfontosabb (3,00-nál nagyobb átlagértékű) akadályok a következők:

1. Nem értek a halakhoz (3,85).
2. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,76).

3. Kellemetlen a halak szállkatartalma (3,71).

4. Nem szeretem a hal szagát elkészítése során (3,34).

5. Nem értek a halvásárláshoz (3,23).

6. A halfogyasztást csak kivételes alkalmakkor engedem meg magamnak (pl.: ünnepek, nyaralás) (3,20).

7. Nincsenek jó élményeim a tengeri hal evésről (3,19).

8. A húsok között a hal számomra nem megfizethető (3,04).

Az „alkalmi fogyasztóknál” a legfonto-

sabb (3,00-nál nagyobb átlagértékű) akadályok a következők:

1. Nem értek a halakhoz (3,37).

2. Kellemetlen a halak szállkatartalma (3,53).

3. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,33).

4. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,02).

A „rendszeres fogyasztóknál” a legfontosabb (3,00-nál nagyobb átlagértékű) akadályok a következők:

1. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,32).

2. Kellemetlen a halak szállkatartalma (3,20).

3. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,15).

A „nagyfogyasztóknál” a legfontosabb (3,00-nál nagyobb átlagértékű) akadályok a következők:

1. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,14).

4. táblázat

A halfogyasztás akadályai a nőknél és a férfiaknál

Állítások	A válaszadó neme				Szig.
	Nő		Férfi		
	N	átlag	N	átlag	
<i>Funkcionális kockázat</i>					
Jól értek a halakhoz – Fordított!	542	3,52	482	3,07	0,000
Nem értek a halvásárláshoz	537	2,84	472	2,86	–
Nem tudom megállapítani, hogy friss-e a hal	544	2,72	479	2,50	0,014
A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel	526	3,49	469	3,22	0,003
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni az édesvízi halakat	515	2,20	460	2,00	0,016
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni a tengeri halakat	506	2,43	450	2,25	0,044
Funkcionális kockázatok	559	2,94	494	2,70	0,000
<i>Társadalmi kockázat</i>					
Háztartásom más felnőtt tagja(i) nem szereti(k) a halat	532	2,16	467	2,17	–
Háztartásom gyerek tagja(i) nem szereti(k) a halat	498	2,23	420	2,27	–
Háztartásom más tagjainak ellenállása miatt ritkábban kerül hal az asztalra	518	2,13	452	2,11	–
Társadalmi kockázatok	545	2,20	475	2,17	–
<i>Fizikai kockázat</i>					
Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül	541	3,16	474	2,88	0,002
Félek, hogy az édesvizekből a halakba sok szennyező anyag kerül	534	3,01	477	2,69	0
Aggódok azon, hogy romlott halat adnak el nekem	530	2,51	465	2,33	0,045
Aggódok azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat	542	3,02	470	2,80	0,015
A hal fogyasztása kedvező az egészségre – Fordított!	546	1,25	482	1,29	–
Fizikai kockázatok	561	2,62	494	2,40	0,001
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen emlék</i>					
Jó élményeim vannak a tengeri hal evésről – Fordított!	521	2,30	464	2,12	0,043
Jó élményeim vannak az édesvízi hal evésről – Fordított!	531	2,20	480	1,99	0,011
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen érzékszervi minőség</i>					
Nem szeretem a hal szagát elkészítése során	540	2,89	474	2,47	0,000
Szeretem a hal ízét – Fordított!	557	1,85	487	1,72	–
Az édesvízi halaknak általában kellemetlen utóízük van	506	2,32	459	2,19	–
A tengeri halaknak általában kellemetlen utóízük van	501	2,02	457	2,02	–
Nem szeretem az elkészített hal illatát	541	1,93	474	1,94	–
Kellemetlen a halak szállkatartalma	539	3,59	479	3,25	0,000
Pszichológiai kockázatok	562	2,51	495	2,29	0,000
<i>Pénzügyi kockázat</i>					
A húsok között a hal számomra megfizethető – Fordított!	529	2,71	469	2,39	0,000
A halfogyasztást csak kivételes alkalmakkor engedem meg magamnak (pl.: ünnepek, nyaralás)	531	2,52	474	2,30	0,014
Pénzügyi kockázatok	551	2,76	486	2,47	0,000

2. Kellemetlen a halak szálkatartalma (3,09).

3. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,01).

A felsorolásból látható, hogy a „nem/alig fogyasztók” még nagyon sok kockázatot tartanak fontos akadálnak, míg ezek száma a fogyasztás mennyiségének növekedésével csökken.

A „nem/alig fogyasztók” és az „alkalmi fogyasztók” számára a legnagyobb probléma, hogy nem értenek a halakhoz, amit a „rendszeres fogyasztók” és természetesen a „nagyfogyasztók” sem érzékelnek. A hal otthoni feldolgozását minden csoport munkaigényesnek tartja, hasonlóképpen a halak szálkatartalmát kényelmetlenségként élik meg. Végül meg kell jegyeznünk, hogy a tengeri halaknál érzékelik a fogyasztók elsősorban, hogy szennyeződhetnek.

A kapott válaszokat nemek csoportosítva is megvizsgáltuk, a kapott eredményeket a 4. táblázatban szemléltetjük.

A táblázaton jól látható, hogy számos attitűdállításnál találtunk különbségeket, illetve a funkcionális, fizikai, pszichológiai és pénzügyi kockázattípusok átlagértékei is szignifikáns eltéréseket mutatnak a válaszadók nemével. Valamennyi kockázattípust a válaszadó nők nagyobb problémaként élik meg, mint a férfiak. Kivételt jelent a társadalmi kockázatok csoportja, amit a nők és a férfiak hasonlóan ítélnék meg.

A nők számára a legnagyobb akadályokat (3,00-nál nagyobb átlagérték) a felsoroltak közül a következők jelentik:

1. Kellemetlen a halak szálkatartalma (3,59).

2. Nem értek a halakhoz (3,52).

3. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,49).

4. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,16).

5. Aggódom azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat (3,02).

6. Félek, hogy az édesvizzezből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,01).

A férfiak számára a legnagyobb kockázatok (3,00-nál nagyobb átlagérték) a felsoroltak közül a következők:

1. Kellemetlen a halak szálkatartalma (3,25).

2. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,22).

3. Nem értek a halakhoz (3,07).

A férfiak tehát kevésbé élik meg problémaként a felsorolt szempontokat, hal-fogyasztásuk fő akadályai azonban meg-egyeznek a nőkével.

Az attitűdállításokra adott válaszokat is összevetettük, amit az 5. táblázatban mutatunk be.

Eredményeink szerint a halfogyasztás akadályait a válaszadók közül a 18–25 év közötti és az 55 év feletti korosztály érzékeli a legjobban, míg a 25 és 55 év közötti korcsoportoknál kisebb, a 46–55 év közötti csoportnál a legkisebb kockázatterzékelést állapítottuk meg. Mindez a társadalmi és pszichológiai kockázatscsoportok esetében szignifikáns eltérést is mutatott.

A fiatalok (18–25 éves korosztály) számára a legnagyobb akadályokat (3,00-nál nagyobb átlagérték) a felsoroltak közül a következők jelentik:

1. Nem értek a halakhoz (3,93).

2. Kellemetlen a halak szálkatartalma (3,79).

3. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,50).

4. A húsok között a hal számomra nem megfizethető (3,20).

5. Nem értek a halvásárláshoz (3,04).

Az idősek (55 évnél idősebbek) számára a legnagyobb akadályok (3,00-nál nagyobb átlagérték) a következők:

1. A húsok között a hal számomra nem megfizethető (3,49).

2. Kellemetlen a halak szálkatartalma (3,46).

3. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,34).

4. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,26).

5. táblázat

A halfogyasztás akadályai a különféle életkorú válaszadóknál

Állítások	A válaszadó életkori csoportja										Szig.
	18–25 éves		26–35 éves		36–45 éves		46–55 éves		56 éves és idősebb		
	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	
<i>Funkcionális kockázat</i>											
Jól értek a halakhoz – Fordított!	122	3,93	184	3,53	187	3,19	166	3,11	365	3,15	0,000
Nem értek a halvásárláshoz	120	3,04	182	2,95	185	2,75	165	2,78	357	2,82	–
Nem tudom megállapítani, hogy friss-e a hal	122	2,66	183	2,70	188	2,45	168	2,64	362	2,63	–
A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel	117	3,50	176	3,42	179	3,35	162	3,25	362	3,34	–
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni az édesvízi halakat	120	1,80	168	2,01	178	2,13	161	2,01	348	2,29	0,005
Aki nálunk főz, nem ért ahhoz, hogyan kell jól elkészíteni a tengeri halakat	120	2,08	168	2,26	174	2,37	154	2,31	340	2,49	0,056
Funkcionális kockázatok	124	2,85	186	2,85	192	2,74	170	2,70	381	2,81	–
<i>Társadalmi kockázat</i>											
Háztartásom más felnőtt tagja(i) nem szereti(k) a halat	118	2,34	178	2,26	187	1,97	164	2,05	352	2,23	–
Háztartásom gyerek tagja(i) nem szereti(k) a halat	109	2,28	154	2,19	167	2,24	157	1,94	331	2,42	0,021
Háztartásom más tagjainak ellenállása miatt ritkábban kerül hal az asztalra	118	2,30	177	2,08	181	2,02	161	1,98	333	2,20	–
Társadalmi kockázatok	123	2,32	179	2,18	190	2,06	168	1,98	360	2,32	0,016
<i>Fizikai kockázat</i>											
Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül	121	2,91	184	2,76	183	2,90	166	3,05	361	3,26	0,002
Félek, hogy az édesvizekből a halakba sok szennyező anyag kerül	120	2,82	185	2,64	183	2,73	165	2,85	358	3,04	0,02
Aggódok azon, hogy romlott halat adnak el nekem	120	2,61	182	2,35	183	2,46	161	2,40	349	2,40	–
Aggódok azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat	121	3,00	181	2,76	182	2,83	167	3,01	361	2,97	–
A hal fogyasztása kedvező az egészségre – Fordított!	123	1,43	184	1,35	187	1,25	162	1,21	372	1,21	0,011
Fizikai kockázatok	123	2,54	186	2,37	193	2,40	171	2,53	382	2,55	–

(folytatás a köv. oldalon)

Állítások	A válaszadó életkori csoportja										Szig.
	18–25 éves		26–35 éves		36–45 éves		46–55 éves		56 éves és idősebb		
	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	N	átlag	
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen emlék</i>											
Jó élményeim vannak a tengeri hal evéséről – Fordított!	114	2,31	180	2,12	184	2,34	158	2,06	349	2,24	–
Jó élményeim vannak az édesvízi hal evéséről – Fordított!	118	2,35	180	2,24	189	2,13	164	1,90	360	2,02	0,019
<i>Pszichológiai kockázat – kellemetlen érzékszervi minőség</i>											
Nem szeretem a hal szagát elkészítése során	120	2,89	181	2,45	185	2,69	166	2,48	362	2,83	0,015
Szeretem a hal ízét – Fordított!	123	2,09	186	1,89	189	1,82	169	1,61	377	1,71	0,008
Az édesvízi halaknak általában kellemetlen utóízük van	114	2,46	168	2,33	179	2,26	165	2,10	339	2,22	–
A tengeri halaknak általában kellemetlen utóízük van	113	2,16	173	1,96	175	1,94	162	1,88	335	2,10	–
Nem szeretem az elkészített hal illatát	124	2,11	178	1,80	186	1,92	166	1,87	361	1,99	–
Kellemetlen a halak szátkatartalma	120	3,79	182	3,51	186	3,20	166	3,29	364	3,46	0,005
Pszichológiai kockázatok	125	2,58	186	2,31	193	2,33	171	2,17	382	2,35	0,004
<i>Pénzügyi kockázat</i>											
A húsok között a hal számomra megfizethető – Fordított!	116	3,20	179	3,45	180	3,43	162	3,44	361	3,49	–
A halfogyasztást csak kivételes alkalmakkor engedem meg magamnak (pl.: ünnepek, nyaralás)	119	2,35	179	2,27	184	2,51	165	2,33	358	2,49	–
Pénzügyi kockázatok	120	2,58	183	2,40	190	2,56	169	2,44	375	2,51	–

Forrás: saját szerkesztés

5. Nem értek a halakhoz (3,15).

6. Félek, hogy az édesviziekből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,04).

A két kiemelt korosztályt vizsgálva megfigyelhető, hogy a legfontosabb halfogyasztási akadályok sok esetben ugyanazok. Ilyen például a halak szátkatartalma. Ugyanakkor az idősebb fogyasztók a komolyabb problémák közé sorolják a halakba (elsősorban tengeri halakba) kerülő szennyező anyagokat is, míg ezt a fiatalabbak sokkal kevésbé érzékelik.

A kockázatokat legkevésbé érzékelő fogyasztói csoport, a 46–55 évesek körében alacsonyabb átlagértékeket találtunk, de a legfontosabb problémák (3,00-nál nagyobb átlagérték) hasonlóak más korosztályokéhoz:

1. A húsok között a hal számomra nem megfizethető (3,44).

2. Kellemetlen a halak szátkatartalma (3,29).

3. A hal feldolgozása otthon sok munkát igényel (3,25).

4. Nem értek a halakhoz (3,11).
5. Félek, hogy a tengerből a halakba sok szennyező anyag kerül (3,05).
6. Aggódok azon, hogy higiénikusan kezelték-e a halat (3,01).

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar fogyasztók elsősorban funkcionális kockázatokat érzékelnek a halfogyasztás akadályaként. A fizikai és pénzügyi kockázatok csak ezt követően jelennek meg, ami azt mutatja, hogy – legalábbis saját bevallásuk szerint – a válaszadók halvásárlási döntései során nem a pénzügyi kockázatok jelentik a legfontosabb akadályokat. A pszichológiai (kellemetlen emlék vagy érzékszervi tapasztalat) és végül a társadalmi kockázatok kevésbé befolyásolják a megkérdezettek halfogyasztását.

Megállapítottuk, hogy míg valamennyi vizsgált funkcionális, társadalmi, pszichológiai és pénzügyi kockázat fogyasztói észlelése a fogyasztás mennyiségének növekedésével folyamatosan csökken, addig a fizikai kockázatok a fogyasztás növekedésével nem csökkennek, hanem ugyanazon a szinten maradnak.

A funkcionális, fizikai, pszichológiai és pénzügyi kockázatokat a nők komolyabb problémáknak tartják, mint a férfiak. Kivételt csak a társadalmi kockázatok csoportja jelent, amit a két nem egységesen értékel.

Az életkori csoportokat vizsgálva azt látjuk, hogy a legfiatalabb és a legidősebb csoport tartja az akadályokat jelentősebb-

nek, míg a 46–55 év közöttiek általában kevésbé tartják problémának a felsorolt kockázatokat. Azt is látjuk, hogy az idősebbek tartanak inkább a szennyező anyagok jelenlététől a halakban (elsősorban a tengeri halaknál), míg ez az amúgy sok szempontot komoly akadályként értékelő fiatal korosztályok számára nem jelentős probléma.

Mindez azt jelenti, hogy a marketingtevékenység során (a teljes marketingmix esetében) lehetséges a vállalatok és az ágazat számára a fogyasztók szegmentálását demográfiai alapon vagy a fogyasztás mennyisége alapján elvégezni, mert más problémákat érzékelnek és más súllyal érzékelik azokat.

Egyes problémák egységesen jelentős fogyasztást akadályozó tényezőt jelentenek. Ezek a következők: „kellemetlen a halak szálkatartalma”, „a hal feldolgozása ott-hon sok munkát igényel”, „nem értek jól a halakhoz”. Ezek a szempontok jelentik ma a legnagyobb kockázatot a megkérdezett fogyasztók számára, ezek azok, amelyekre az iparágnak a legnagyobb figyelmet érdemes fordítania.

Megítélésünk szerint az eredmények az egyes vállalatoknak is segíthetnek, mert amennyiben egy-egy kockázat megoldását képesek kínálni termékükkel, meg tudják határozni, hogy milyen nemű, életkorú és halat milyen gyakorisággal fogyasztók számára relevánsak ezek a vevőértékek és kiknek kommunikálják azokat.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) ALTINTZOGLOU, T. – HANSEN, K. B. – VALSDOTTIR, T. – ODLAND, J. Ø. – MATRINSDÓTTIR, E. – BRUNSE, K. – LUTEN, J. (2010): Translating barriers into potential improvements: the case of new healthy seafood product development. *Journal of Consumer Marketing*, 27: 224-235. pp. – (2) *Fish 101*. [Online.] American Heart Association, (2015), www.heart.org/HEARTORG/GettingHealthy/NutritionCenter/Fish-101_UCM_305986_Article.jsp – (3) BADR, L. M. – SALWA, O. – AHMED, Y. (2015): Perceived barriers to consumption of freshwater fish in Morocco. *British Food Journal*, 117: 274-285. pp. – (4) BAUER, R. A. (1960): Consumer behaviour as risk taking. In HANCOCK, R.S. (ed.): *Dynamic marketing for a changing world*. Proceedings of the 43rd Conference of the American Marketing Association, Chicago – (5) BIRCH, D. – LAWLEY, M. (2012): Buying seafood: Understanding barriers to purchase across consumption segments. *Food Quality of Preference*, 26: 12-21. pp. –

- (6) BRUNSØ, K. – VERBEKE, W. – OLSEN, S. O. – JEPPESEN, L. F. (2009): Motives, barriers and quality evaluation in fish consumption situations. *British Food Journal*, 111: 699-716. pp. – (7) CARLUCCI, D. – NOCELLA, G. – DE DEVITIIS, B. – VISCECCHIA, R. – BIMBO, F. – NARDONE, G. (2015): Consumer purchasing behaviour towards fish and seafood products. Patterns and insights from a sample of international studies. *Appetite*, 84: 212-227. pp. – (8) *A ponty Magyarország kedvenc hala*. [Online.] ÉlelmiszerOnline, 2014, www.elelmiszer.hu/cikk/a_ponty_magyarorszag_kedvenc_hala – (9) FAOSTAT (2011): Lekérdezés Európa és Európa országainak hal- és tenger gyümölcsei fogyasztásáról a Faostat adatbázisából. <http://faostat.fao.org/site/610/DesktopDefault.aspx?PageID=610#ancor> – (10) GAVIGLIO, A. – DEMARTINI, E. – MAURACHER, C. – PIRANI, A. (2014): Consumer perception of different species and presentation forms of fish: An empirical analysis in Italy. *Food Quality and Preference*, 36: 33-49. pp. – (11) GRIEGER, J. A. – MILLER, M. – COBIAC, L. (2012): Knowledge and barriers relating to fish consumption in older Australians. *Appetite*, 59: 456-463. pp. – (12) KSH (2014): Lekérdezés a KSH népességi adattáblájából a megkérdezés időszakára (STADAT) – (13) LEEK, S. – MADDOCK, S. – FOXALL, G. (2000): Situational determinants of fish consumption. *British Food Journal*, 102: 18-39. pp. – (14) LICHTENSTEIN, A. H. – APPEL, L. J. – BRANDS, M. – CARNETHON, M. – DANIELS, S. – FRANCH, H. A. – FRANKLIN, B. – KRIS-ETHERTON, P. – HARRIS, W. S. – HOWARD, B. – KARANIA, N. – LEFEVRE, M. – RUDEL, L. – SACKS, F. – VAN HORN, L. – WINSTON, M. – WYLIE-ROSETT, J. (2006): Diet and lifestyle recommendations revision 2006: a scientific statement from the American Heart Association Nutrition Committee. *Circulation*, 114: 82-96. pp. – (15) MAHAL (2015): *Magyar Haltermelők és Halászati Vízterület-hasznosítók Szövetsége 2014. évi jelentése*. [Online.] www.magyarhal.hu/uploads/files/eves-jelentes/Fehér_könyv_2014_.pdf – (16) NATIONAL HEART FOUNDATION OF AUSTRALIA (2015): *Dietary fats, dietary cholesterol and heart health*. [Online.] <https://heartfoundation.org.au/images/uploads/publications/Dietary-Fats-QA.pdf> – (17) OLSEN, S. O. – SCHOLDERER, J. – BRUNSØ, K. – VERBEKE, W. (2007): Exploring the relationship between convenience and fish consumption: A cross-cultural study. *Appetite*, 49: 84-91. pp. – (18) OLSEN, S. O. (2004): Antecedents of Seafood Consumption Behavior: An Overview. *Journal of Aquatic Food Product Technology*, 13: 79-91. pp. – (19) PIENIAK, Z. – KOŁODZIEJCZYK, M. – KOWRYGO, B. – VERBEKE, W. (2007): European consumers' use of and trust in information sources about fish. *Food Quality and Preference*, 18: 1050-1063. pp. – (20) PIENIAK, Z. – VANHONACKER, F. – VERBEKE, W. (2013): Consumer knowledge and use of information about fish and aquaculture. *Food Policy*, 40: 25-30. pp. – (21) PIENIAK, Z. – VERBEKE, W. – SCHOLDERER, J. – BRUNSØ, K. – OLSEN, S. O. (2011): Consumption patterns and labelling of fish and fishery products in Poland after the EU accession. *Food Control*, 22: 843-850. pp. – (22) SCHOLDERER, J. – TRONDSSEN, T. (2008): The dynamics of consumer behaviour on habit, discontent, and other fish to fry. *Appetite*, 51: 576-591. pp. – (23) SZÜCS I. – TIKÁSZ I. E. – KOVÁCS K. (2008): A hazai halhús-fogyasztási szokások főbb jellemzői. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*, 5. évf. 1. sz. 53-61. pp. – (24) SZÜCS I. – TIKÁSZ I. E. (2008): Fogyasztói attitűdök vizsgálata a haltermékek piacán. *Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing*, 5. évf. 2-3. sz. 51-56. pp. – (25) TÖRŐCSIK M. (2014): *A magyar lakosság halfogyasztási szokásai*. Trendinspiráció Műhely [Online.] halaszat.kormany.hu/download/1/d9/90000/honlaprao220_halfogyasztasi%20szokasok_kutatas_prezi.pdf – (26) TRONDSSEN, T. – SCHOLDERER, J. – LUND, E. – EGGEN, A. E. (2003): Perceived barriers to consumption of fish among Norwegian women. *Appetite*, 41: 301-314. pp. – (27) VERBEKE, W. – VACKIER, I. (2005): Individual determinants of fish consumption: application of the theory of planned behaviour. *Appetite*, 44: 67-82. pp.

Az almasűrítmény-termelés piaci és üzemgazdasági elemzése

KURMAI VIKTÓRIA

Kulcsszavak: léalma, almasűrítmény, versenyképesség,
külkereskedelem, költség-haszon elemzés.

JEL-kód: Q15.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmányban két kérdésre kerestem a választ, egyrészt hogy az almasűrítményre milyen piaci igény mutatkozik, másrészt jövedelmező-e az almasűrítmény-gyártás. A szekunder elemzés mellett a vizsgálatok célja az almasűrítmény mint feldolgozóipari késztermék költség-jövedelem viszonyainak értékelése is.

A piaci igényt szekunder adatok feldolgozásával határoltam körül, melyhez az Eurostat, FAOSTAT adatbázisokat és a nagyobb külföldi almasűrítmény-gyártó multinacionális vállalkozások tanulmányait használtam fel. A primer adatgyűjtést egy Magyarországon működő almasűrítmény-termelő vállalkozásnál folytattam le és üzemi szintű költség-haszon elemzést végeztem. A jelenlegi elemzés nem tekinthető reprezentatívnak, nem általánosítható minden magyarországi üzemre, de nagyságrendileg jól jellemzi a költség- és jövedelemviszonyokat.

A világ almasűrítmény-termelése 1,4-2,1 millió tonna közé tehető, és a termelés 50%-a Kínához és Óceániához köthető, 30%-át Európában állítják elő. A világ almasűrítményárait a legnagyobb termelő, Kína határozza meg, így az európai árak követik a kínai árakat, ami az elmúlt 10 évben a 195 és 660 Ft/kg (0,65 és 2,20 €/kg 300 Ft/€-val számítva) közötti intervallumban mozgott.

Az almasűrítmény-gyártás közvetlen költségeinek minimum 50%-át a léalma mint alapanyag teszi ki, az alapanyagon kívüli közvetlen költségek több mint negyede a sűrítés költsége. Különböző, az elmúlt tíz évben tapasztalt léalmaárak mellett 198 és 493 Ft/kg között alakul az almasűrítmény önköltsége a léalma átlagos (13-14 Brix fok) szárazanyag-tartalma mellett. A kalkulációban az átlagos szárazanyag-tartalmú léalma jelenti a kiindulási alapot, azaz 7,5 kg léalmából 1,0 kg almasűrítmény készíthető.

Az utóbbi években a Magyarországon előfordult legmagasabb, 360 Ft-os kilogrammonkénti sűrítményárnál legfeljebb 30 Ft/kg-os léalmaár mellett érhető csak el pozitív jövedelem, 30 Ft/kg feletti léalmaár esetén – a nettó jövedelem szintjén – veszteséges lesz a feldolgozás. A legalacsonyabb, 180 Ft/kg-os sűrítményár mellett a feldolgozási tevékenység biztosan veszteséges lesz. Az elmúlt 5 év átlagáraival kalkulálva (25,3 Ft/kg-os léalmaátlagár és 354 Ft/kg-os késztermékár) 13%-os költségáramnyos jövedelmezőség volt elérhető a vizsgált vállalkozásban az almasűrítő tevékenységgel. A melléktermékek továbbfeldolgozása és értékesítése 8-10 Ft-tal növeli meg az 1 kg sűrítményre jutó nettó jövedelmet.

BEVEZETÉS

A zöldség-gyümölcs szektor a mezőgazdaság egyik legfejlődőképesebb és legnagyobb munkahelyteremtő ágazata. A mezőgazdasági terület mindössze 3%-át foglalja el (KSH, 2015a), de magas kézimunkaerő-igénye miatt a foglalkoztatásban betöltött szerepe ennél jóval jelentősebb (Horváth, 2012). A mezőgazdaság termelési értékének 11-12%-a származik a zöldség-gyümölcs ágazatból (KSH, 2015b), ami termékkibocsátás szintjén 200 milliárd Ft, áruértéken elérheti a 600 milliárd Ft-ot (FruitVeb, 2012). Ez az egész kertészeti árbevétel közel kétharmadát adja. Jelentősége mellett az előző évtizedet tekintve csökken a gyümölcságazat részesedése a teljes mezőgazdasági termelésből (Szabó, 2011). A hazai földrajzi és környezeti adottságok hatékonyabb kihasználására alapozva a FruitVeb szakmaközi szervezet stratégiájában megfogalmazásra került, hogy a zöldség- és gyümölcsstermés mennyisége tekintetében – a rendszerváltás előtt már elért – 3,5 millió tonna a cél (Horváth, 2011) a jelenlegi 2,0-2,5 millió tonna helyett. Az ágazat árumérlése alapján a belföldi és az exportértékesítés aránya 50:50% (Horváth, 2012), külkereskedelmi egyenlege 50-60 milliárd Ft. Czerván (2014) szerint 2012-ben a zöldség-gyümölcs export a teljes agrárexport 11%-át tette ki. A kertészet a harmadik legfontosabb mezőgazdasági ágazat, exportteljesítménye alapján több év átlagában az első helyre sorolható (KSH, 2014). A zöldség-gyümölcs ágazat termékeinek fele frisspiaci, másik fele feldolgozott termék.

Magyarországon legnagyobb mennyiségben termelt gyümölcs az alma, melynek döntő többsége a feldolgozóiparba kerül a világpiacra nagy jelentőséggel bíró almasűrítvény-gyártás céljából. Magyarország a 17. legnagyobb almatermelő és a 10. legnagyobb almasűrítvény-termelő ország a világon (Maier – Cissowski, 2015).

A magyarországi almaültetvények területe 27 519 hektárra tehető (MVH, 2011), melynek jelentős hányada korszerűtlen, a bő harmadát 25 évnél idősebb, előregedett ültetvények foglalják el (Gonda – Apáti, 2009a). Apáti (2010) szerint a frisspiaci és ipari felhasználási forma közül az ipari feldolgozás felé billent a mérleg nyelve, a megtermelt alma 70-80%-a léüzemekben kerül felhasználásra. Az almatermesztésben az összes termés bő 2/3-át Észak-Alföld, ezen belül leginkább Szabolcs-Szatmár-Bereg megye produkálja, ahonnan az országos termés mintegy fele kerül ki (Gonda – Apáti, 2009b). A korszerűtlen, kettős hasznosítású ültetvényeken 100-120 ezer tonna léalma kerül előállításra, további mintegy 50 ezer tonna léalma az étkezésialma-ültetvényekről származik és 300-350 ezer tonna a kifejezetten ipari célú ültetvényekről vagy a kizárólag léalmát előállítani képes ültetvényekről. Az ipari célú ültetvényekről és a korszerűtlen ültetvényekről származó termés döntő részének egyértelműen a feldolgozóipar jelenti a felvásárlói hátteret, de az étkezési célú ültetvények árbevételét bizonyos években nem elhanyagolható mértékben növelni képes a melléktermék (léalma) értékesítése is. Az utóbbi években tapasztalható területcsökkenés (a 80-as években még 40 ezer, ma már csak 25-27 ezer hektár, Isépy, 2014) magával hozta az almatermesztéssel foglalkozók arányának csökkenését is. Sokan befejezik a tevékenységet és csak azok maradnak fenn, akik fejlesztésre és megújulásra képesek, akik többségében a nagyobb jövedelmet elérő étkezési almát termelők (Takács et al., 2012).

Az almaágazat minden résztvevője számára fontos felvásárlói hátteret jelent a feldolgozóipar, különös tekintettel a sűrítvénygyártásra. Az almasűrítvény mint feldolgozott termék versenyképessége visszahat a teljes almaágazat versenyképességére is. Az almaágazat fejlesztése feltételezi a jövedelmező feldolgozóipari

termelést, így tanulmányom témájául az almasűrítvány-termelés piaci és üzemgazdasági elemzését választottam.

CÉLOK

Az EU definíciója szerint a versenyképesség jelentése: „*Képesség olyan javak és szolgáltatások előállítására, amelyek a nemzetközi piacon értékesíthetők, miközben a jövedelmek magas és fenntartható szinten maradnak*” (European Commission, 1999), azaz piaci versenyben való helytállás, eredményesség. A versenyképességre általánosan elfogadott definíció nincsen, mivel a méréseket több szinten is lehet értelmezni, valamint a meghatározott mutatók és módszerek összetettsége miatt egységes, minden szintre alkalmazható eljárás nem került kidolgozásra. Emellett megjegyzendő, hogy az egyes szintekre kidolgozott versenyképesség-mérési módszerek széles tárháza áll rendelkezésre, melyek az adott szint sajátosságainak figyelembevételével készültek, de nem alkalmazhatók bármely ágazatra. A tartalmi korlátok miatt csak a tanulmány értelmezése szempontjából fontos és az adott helyzetben értelmezhető versenyképesség fogalmi rendszerével foglalkoztam.

Módos (2004) szerint a versenyképességnek nemzetközi, regionális, ágazati, vállalati és termékértelmezési szintjei különböztethetők meg. Két oldalról közelíthető meg a versenyképesség: termeléselméleten és kereskedelmi elméleten keresztül. Cockburn et al. (1998) szerint a termeléselméletből következtethetünk a jövedelmező termelésre, ehhez megbízható, hiteles, struktúrájában megfelelő, a vizsgált időszakra jellemző költség- és áradatok szükségesek, amelyeket termékszínten, de vállalatoknál lehetséges vizsgálni. Jámbor et al. (2008) szerint a kereskedelmi elmélettel a nemzetközi versenyképesség a kereskedelemben való részvétel intenzitásával fejezhető ki. Schüle (1999) szerint a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari versenyképesség mérésére leginkább kvantitatív módszerek használhatók (ár-össze-

hasonlítás, jövedelmezőségsszámítás, ár- és költségstruktúra-vizsgálat, piaci részesedés vizsgálat, egységköltség mutató, kereskedelmi részesedést összehasonlító mutató).

A Módos által megkülönböztetett szintek közül az elemzést termékszínten végeztem el. Cockburn termeléselméletével közelítem meg a vizsgálatot és Jámborral ellentétben Schüle nézetei alapján kívánom a versenyképességet kvantitatív módszerekkel mérni.

Az elemzésben a zöldség-gyümölcs ágazat specifikumait jól körülíró, alábbi definíciót fogadom el kiindulási alapnak (Gonda – Apáti, 2013). Versenyképesnek tekinthető az,

- amire van fizetőképes vevői igény;
- amit piacra tudunk juttatni;
- és aminek a termelése hatékony/gazdaságos.

A tanulmányban fő célkitűzésem annak megválaszolása, hogy a Magyarországon termelt almasűrítvány versenyképes-e az Európai Unióban és a világpiacon. A fő célkitűzéshez két részletes célkitűzést határoztam meg:

- az almasűrítványre vonatkozóan a piaci igény, illetve a piaci lehetőségek feltárása;
- a hazai almasűrítvány-gyártás üzemi szintű vizsgálata révén (költség-haszon elemzés) a termelés versenyképességének értékelése a jövedelmezőség oldaláról.

Az első részletes célkitűzés megválaszolásához az alábbi feladatok elvégzése szükséges

→ az almasűrítvány-termelés és -felhasználás mennyiségi meghatározása világszínten és területegységenként;

→ a világ almasűrítvány-kereskedelmének legjelentősebb központjai, valamint a legfontosabb exportőr (eladó) és importőr (vevő) országok feltérképezése;

→ az EU28 almasűrítvány-kivitelének és -behozatalának jellemzése, legnagyobb eladók és vevők meghatározása;

→ a hazai almasűrítvány-termelés és -külkereskedelem értékelése, a hazai piaci részesedés értékelése, valamint az alap-

anyag-beszerzés és felvásárlás (léalma) jellemzése;

→ a léalma és az almasűrítmény piaci árának elemzése.

A költség-haszon elemzés elvégzéséhez feladatul tűztem ki

→ a feldolgozási folyamat (gyártástechnológia) meghatározását;

→ a naturális ráfordítások, inputárak, termelési költségek értékelését;

→ az outputárak elemzését;

→ a jövedelemtermelő képesség és jövedelmezőség vizsgálatát;

→ végül mindezek érzékenységvizsgálatát.

Az eredmények fejezetben az előbb részletezett feladatok sorrendjében kívánom bemutatni a vizsgálatok főbb eredményeit.

Mindezekkel meghatározható, hogy mekkora igény keletkezik almasűrítményre Európa és a világ piacán, mekkora ebből Magyarország részesedése, továbbá hogy gazdaságilag fenntartható-e a termelés.

A tanulmány egy, a jövőben elkészíteni tervezett léalma-almasűrítmény termék-pálya-elemzést alapoz meg, de ezen munka keretei között nem cél a léalmatermesztés, illetve a teljes termék-pálya értékelése. Az elemzés tárgya kizárólag a feldolgozóipari folyamat és az almasűrítmény mint feldolgozóipari késztermék elemzése.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A célkitűzések megválaszolása primer és szekunder adatgyűjtést is feltételez. A főbb módszertani eszközöket a két részletes célkitűzésre az 1. táblázat foglalja össze.

A vizsgálat első felében szekunder kutatást végeztem, mely az első részletes célkitűzéshez kapcsolódik, azaz az almasűrítményre vonatkozóan a piaci igény, piaci lehetőségek becslését foglalja magában. Az Eurostat-, FAOSTAT-adatbázisokat, valamint a nagyobb külföldi almasűrítmény-gyártó multinacionális vállalkozások tanulmányait használtam fel és az eredményeket leíró statisztikai módszerekkel mutatom be.

A hazai almasűrítmény-gyártás üzemi szintű költség- és jövedelemviszonyainak meghatározásához költség-haszon elemzést végeztem. A költség-haszon elemzés az almasűrítmény-gyártás során felmerülő naturális ráfordítások és termelési költségek mennyiségét, minőségét és összetételét, valamint az árbevételt, a gazdálkodás eredményét és hatékonyságát, illetve ezek elemzését foglalja magában, továbbá alkalmas a költség- és jövedelemviszonyok érzékenységvizsgálatára. Az értékeléshez az üzemtani elemzésekben leggyakrabban alkalmazott költségkategóriákat, jövedelemkategóriákat és jövedelmezőségi mutatókat alkalmaztam. Termék- és vállalkozási szintű költség- és jövedelemkalkulációt is készítettem, előbbinél a közvetlen költség és a fedezeti összeg, utóbbinál a termelési költség és a nettó jövedelem az alkalmazott költség- és jövedelemkategória, tehát az általános költségben térnek el egymástól.

A költség-haszon elemzéshez kapcsolódó primer adatgyűjtést egy Magyarországon működő, almasűrítmenyt gyártó feldolgozóipari vállalkozásnál folytattam le. Az

I. táblázat

A tanulmány célkitűzései, felhasznált adatbázisa és az alkalmazott módszertan

Részletes célkitűzés	Adatbázis	Elemzés módszertana
Az almasűrítmény vonatkozásában a piaci igény, piaci lehetőségek becslése	makrostatistikai adatok*	leíró statisztika (export-import teljesítmény, piaci részesedés)
A hazai almasűrítmény-gyártás költség- és jövedelemviszonyainak, a termelés hatékonyságának meghatározása	primer üzemgazdasági adatbázis	költség-haszon elemzés

Forrás: saját készítés; * FAOSTAT- és Eurostat-adatok alapján

adatszolgáltatás anonim módon zajlott. Az adatgyűjtés négy fő területre terjedt ki, melyek az alábbiak: ráfordítások, inputárak, kapacitáskihasználtság és az értékesítési árak, melyek az adatszolgáltató üzemtől származnak. A teljes feldolgozási folyamatot elemi műveleteire bontottam és naturális formában kerültek felvételre az egyes műveletek ráfordításai, melyeket a ráfordítások egységárával alakítottam költségekké. Egy feldolgozóipari üzemnél a hozam pedig gyakorlatilag az üzem kapacitáskihasználtsáágként értelmezhető. Az értékesítési árakat a kalkulációban az évek közötti kimagasló változások miatt érzékenységvizsgálattal kezeltem le.

Az üzemgazdasági adatok – *Apáti (2009)* és *Szóllósi (2008)* munkáihoz hasonlóan – determinisztikus szimulációs modellben kerültek összegzésre és feldolgozásra. Az üzemgazdasági modell alapvetően 5 modulból áll. Az első modul az inputparamétereket tartalmazza, mely a ráfordításokat és a termelési költségeket jelenti a technológiai műveletek sorrendjében ráfordításkategóriánként, míg a második modul az outputparamétereket (üzemmméret, kapacitáskihasználtság, értékesítési ár) tartalmazza. Az első két modul az évek többségében tapasztalható jó kapacitáskihasználtságot feltételez. A harmadik modul a költségösszesítőket tartalmazza termék- és vállalati szinten, a negyedik modul a kibocsátás- és az eredménykategóriákat összesíti. A modell egyrészt alkalmas a célkitűzésben is megfogalmazott költség-hason elemzés, másrészt érzékenységvizsgálatok elvégzésére is, mely az input- és outputárak hektikusága miatt mindenképpen szükséges volt. A modell továbbá alkalmas arra, hogy a termelés költség- és jövedelemviszonyait melléktermékek továbbfeldolgozása mellett, illetve anélkül határozza meg, valamint hogy termék- és vállalati szinten is számításokat végezzen.

Az üzemgazdasági vizsgálatok során a költségelemzés egy feldolgozóipari vállal-

kozás adatain alapszik, így nem tekinthető reprezentatívnak, de a nagyságrendek tekintetében jól jellemzi a termelés költségviszonyait. A tanulmány egy, a jövőben elkészíteni tervezett léalma-almasűrítvány termékpálya-elemzést alapoz meg, melyben cél lesz az almasűrítvány-termelés országosan reprezentatív vizsgálata. Az elemzés tárgya kizárólag a feldolgozóipari folyamat és az almasűrítvány mint feldolgozóipari késztermék elemzése.

A vizsgálat peremfeltételei a következők: A költségkalkuláció először a jó kapacitáskihasználtsággal (azaz 80-90%-os kapacitáskihasználtsággal) és átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítvány állítható elő átlagosan) jellemezhető 2014. évre készült el, majd ebből kiindulva ezt követően az érzékenységvizsgálatok során intervallumban határoztam meg az önköltség, a jövedelemtermelő képesség és a jövedelmezőség alakulását – az alapanyag-kihozatal, az inputárak, illetve az outputárak lehetséges intervallumának függvényében. Az évek többségében uralkodó alapanyag-kihozattal és kapacitáskihasználtsággal az elmúlt évekből a 2014-es év mutatta az átlagos viszonyokat, ezért ennek az évnak a ráfordításai és outputparaméterei kerültek begyűjtésre (az input- és outputárak átlagát nem jellemezte a vizsgált év, ezért ezt érzékenységvizsgálattal volt szükséges lekezelni). A vizsgált vállalkozás az elmúlt 5 évben 10 és 50 Ft közötti áron vásárolta fel a léalmát, míg a késztermék ára 180 és 360 Ft/kg (0,6-1,2 €/kg 300 Ft/€-val számítva) között alakult, így a 2010–2015 közötti időszak árai jelentik a kalkulációk input- és outputártartományát. Az almasűrítvány termelése két melléktermék keletkezésével jár (aroma és almatörköly), melyek továbbfeldolgozása jelentősen befolyásolja a jövedelmezőséget. Először a melléktermékek figyelembevétele nélkül készültek a kalkulációk, majd a melléktermékek költségre és jövedelemre kifejtett hatása került meghatározásra. A kalkulációk során – a

2. táblázat
Az almasűrítmény termelése és felhasználása területegységenként 2010–2014 átlagában
 (M. e.: tonna)

Területek	Termelés	Felhasználás	Egyenleg
Kína	820 000	100 000	720 000
Európa	500 000	650 000	–150 000
Dél-Amerika	100 000	50 000	50 000
Észak-Amerika	80 000	470 000	–390 000
Közél-Kelet	40 000	40 000	0
Japán	20 000	80 000	–60 000
Ausztrália	20 000	55 000	–35 000
Afrika	20 000	55 000	–35 000
Oroszország	10 000	110 000	–100 000
Összesen	1 610 000	1 610 000	0

Forrás: Ennser, 2014

főtermékek tekinthető – almasűrítvány melléktermékeinek termelési költségét attól a folyamattól számolom, ahonnan fizikailag elválik a sűrítványgyártás folyamatától, vagyis kizárólag a melléktermék értékét növelő folyamatok költsége tartozik hozzájuk. A melléktermékekkel elérhető jövedelmet a kalkuláció során 1 kg almasűrítványra eső melléktermékekre számítottam, így egy dimenzióra hozva a főtermékkel. A kalkulációban az átlagos szárazanyag-tartalmú léalma (13-14 Brix fok) jelenti a kiindulási alapot, azaz 7,5 kg léalmából 1 kg almasűrítvány készíthető. Adatgyűjtésem alapján ez a hatékonyság elsődlegesen az almafajtától, a betakarításkori érettségtől, az időjárástól (csapadékvizonyok, hőmérséklet, napsütéses órák száma) függ, de az almatörköly vízzel való feltöltése és újrapréselése mindenképpen növelheti a kinyert lé mennyiségét és annak cukortartalmát is. A kalkuláció a 2014. évi átlagos szárazanyag-tartalmú léalma kihozatalával készült, mely alapján 7,5 kg léalmából összesen 1 kg almasűrítvány készíthető, de az érzékenységvizsgálatok kitérnek a legrosszabb (9 kg léalmából 1 kg sűrítvány) és legmagasabb (5 kg léalmából 1 kg sűrítvány) kihozatalra is.

EREDMÉNYEK

Az almasűrítvány világszintű és hazai helyzete

Az alábbi alfejezet az első részletes célkitűzés megvalósítását szolgálja, a statisztikai adatok és szekunder források alapján a sűrítvány világszintű, európai és hazai piaci igényének és helyzetének megítélése a cél.

A világ almasűrítvány-termelése 1,4-2,1 millió tonna közé tehető, 2014-ben 1,8 millió tonnát állítottak elő a világon. A termelés 50%-a Kínához és Óceániához köthető, 30%-át Európában termelik. A világon legyártott összes almasűrítvány 11%-a Észak- és Dél-Amerikában, 2%-a Közél-Kelet sűrítványgyártó üzemében készül, és mindössze 1-2%-a Oroszországban, Japánban, Ausztráliában és Afrikában (2. táblázat).

A legnagyobb jelentőséggel bíró Kína fellendülése az 1990-es évekhez köthető, mikor egy jól irányzott kormányzati döntés következtében a magasabb jövedelmet elérő almát részesítették előnyben a hagyományos szántóföldi növények helyett (Gale et al., 2010). A 90-es években Kína hasonló mennyiségű almát állított elő, mint az Egyesült Államok, körülbelül egyötödét a

világ almatermelésének, ezzel szemben ma Kína a világ 70-75 millió tonnás almatermelésének felét adja (hétszer annyit, mint az USA). A hatalmas almatöbbletet első-sorban fogyasztási célra szánták, melyhez fogyasztásösztönző marketingkampányt indítottak, másrészt a japán térséget is szívoerőnek tartották. A jelentős almatöbblet árleányomó hatása azonban a feldolgozás felé terelte az irányt, és most már Kínában néhány almafajtát kifejezetten feldolgozóipari célra termesztnek. Kínában a 90-es években az almatermés mindössze 5%-a került a feldolgozóiparba, ma a termés 20-30%-a, melyből évente 800 ezer tonna sűrítmény készül.

Az EU28 országai 350-400 ezer tonna almasűrítményt gyártanak, ezen kívül jelentősebb termelő még Ukrajna 70-90 ezer tonnával és Törökország 35-55 ezer tonnával (*Heilinger, 2013*), tehát Európa 455-545 ezer tonna almasűrítményt gyárt évente. Az Európai Unió országai közül Lengyelország a vezető termelő (150-220 ezer tonna), őket követi Németország, Olaszország és Magyarország (50-50 ezer tonna).

A közel-keleti országok közül Irán 40-50 ezer tonna almasűrítményt állít elő, Észak-Amerika 80 ezer tonnát és Dél-Amerika 100 ezer tonnát. Japán, Afrika és Ausztrália éves termelése 20 ezer tonna, Oroszországé 10 ezer tonna.

A világon megtermelt almasűrítmény 40%-a az európai piacon kerül értékesítésre. A csekély mennyiséget gyártó Észak-Amerika az összes almasűrítmény 25%-át, 390 ezer tonnát vásárol fel. Oroszország és Kína mindösszesen 100 ezer tonna almasűrítményt fogyaszt átlagosan egy év alatt.

Kína éves szinten kb. 800 ezer tonna almasűrítményt exportál, legnagyobb részét Észak-Amerikába, az USA-ba, kisebb részét, de jelentős mennyiséget Japánba, Oroszországba és Hollandiába (3. táblázat). Európa és Dél-Amerika is főleg Észak-

Amerikába exportálja az almasűrítmény nagyobb részét.

3. táblázat
Kína almasűrítmény-exportja célországok szerint 2011–2013 átlagában
(M. e.: tonna)

Országok	Export
USA	300 000
Japán	65 000
Oroszország	57 000
Hollandia	40 000
Kanada	35 000
Dél-Afrika	30 000
Ausztrália	26 000
Németország	24 000
Egyéb	23 000
Összesen	600 000

Forrás: Amon, 2013

Magyarország 95%-ban az Európai Unió országaiba szállítja az almasűrítményt. Az unió 28 tagállama átlagosan 570 000 tonna almasűrítményt importál, legnagyobb vevők Németország, az Egyesült Királyság, Hollandia és Ausztria (4. táblázat). Ezt a vásárlást 75%-ban uniós országok fedezik és körülbelül 25%-ban érkezik az EU-n kívülről, többségében Kínából (10-100 ezer tonna) és Törökországból (40-50 ezer tonna). Az import egyharmada Lengyelországból érkezik (130-200 ezer tonna), 15%-a Ausztriából és 9%-a Törökországból.

A lengyel almatermelés fellendülésében jelentős szerepet játszott az almasűrítményt gyártó feldolgozóipar: a termés körülbelül felét dolgozták fel. A 80-as években 80 ezer, az utóbbi években 180-220 ezer tonna között ingadozott a sűrítmény mennyisége, 2012-ben pedig elérte a 300 ezer tonnát, melynek 90%-a külföldön talált vevőt. Lengyelország az almasűrítmény-export tekintetében az első Európában, és Kína után második a világon (*Makosz, 2014*).

4. táblázat
Az almasűrítvény külkereskedelmi adatai
az EU28-ban a főbb exportőrök és importő-
rök szerint 2010–2014 átlagában
 (M. e.: tonna)

Almasűrítvény >67 Brix*	
EU-export	497 091
ebből: Lengyelország	212 271
Ausztria	72 134
Németország	45 291
Magyarország	43 875
Olaszország	40 189
Spanyolország	26 393
EU-import	570 559
ebből: Németország	249 479
Egyesült Királyság	70 305
Hollandia	58 469
Ausztria	58 004
Franciaország	25 699
Lengyelország	24 497
magyar export	43 875
magyar import	2 904

Megjegyzés: * 20097911 – Almalé, nem erjesztve, alkohol nélkül, édesítve is, sűrűsége több mint 67 Brix, értéke legfeljebb 22 €/100 kg; 20097919 – Más, almalé nem erjesztve, alkohol nélkül, édesítve is, sűrűsége több mint 67 Brix, értéke > 22 €/100 kg

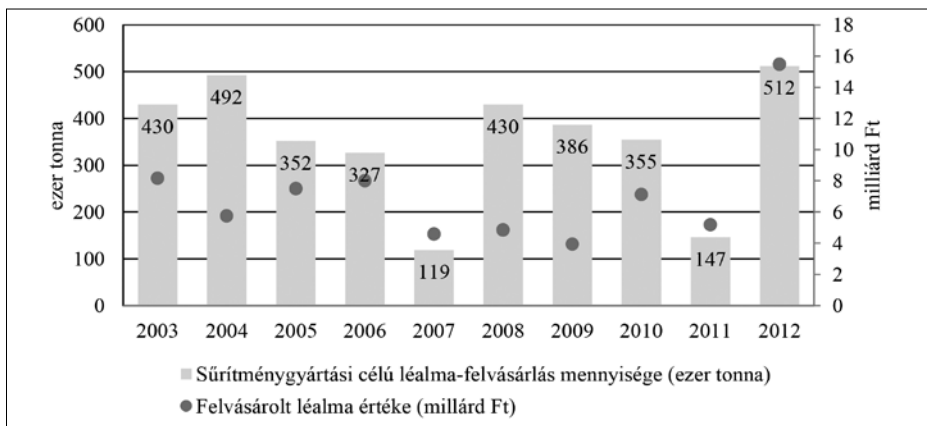
Forrás: Eurostat, 2015 adatok alapján saját szerkesztés (kombinált nomenklatúra)

Az EU28 országai közel 500 ezer tonna sűrítvényt exportálnak, 90%-ban az unión belülre, 10%-ban az unión kívüli országokba. Magyarország az Európai Unió 4. legnagyobb almasűrítvény-exportőre.

A hazai almatermés 600-800 ezer tonna között alakult az elmúlt években, ennek 25%-a étkezési almaként kerül értékesítésre, 75%-át (átlagosan 450-600 ezer tonnát) pedig a feldolgozóipar használ fel (1. ábra), de az egyes évek között hatalmas ingadozás figyelhető meg. Az alma ipari célú felhasználása terén 40-50-féle termék állítható elő, de legnagyobb tételt az almasűrítvénygyártás jelenti.

Magyarország 20-60 000 tonna sűrítvényt termel, átlagosan 50 000 tonnát. Kelet-Európában meghatározó jelentőségű a lengyel és magyar sűrítvénygyártás, Lengyelországban 4-5 meghatározó nagyvállalat kezében összpontosul a feldolgozás, míg Magyarországon az *Agrana-Juice-Magyarország* és a *Rauch Hungária Kft.* kezében van a gyártás több mint kétharmada (*Harcz, 2008*). Az elmúlt 5 év átlagában a magyar sűrítvényexport 65%-a Ausztriába és Németországba irányult (5. táblázat) és mindössze 35%-a egyéb piacokra. Tehát a magyarországi léalmát a német és

I. ábra
A magyarországi sűrítvénygyártási célú léalma felvásárlási mennyisége és értéke,
2003–2012

Forrás: Fodor (2004–2013) alapján saját szerkesztés

A hazai almasűrítmény-export piaci 2010 és 2014 között

5. táblázat

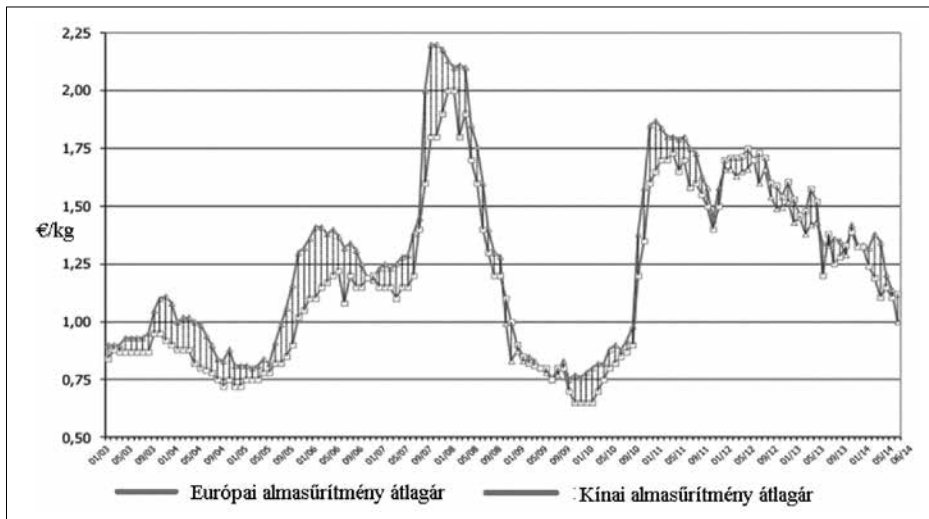
(M. e.: tonna)

Export iránya	2010	2011	2012	2013	2014
Ausztria	9 976	5 863	18 756	13 629	20 822
Németország	18 856	13 748	18 595	13 140	8 881
Egyesült Királyság	3 779	3 015	2 301	9 219	6 952
Hollandia	1 724	1 876	2 063	718	6 313
Franciaország	1 676	949	1 594	2 594	5 555
USA	–	–	–	–	3 086
Egyéb	1 650	3 232	4 036	8 183	6 523
Összesen	37 660	28 684	47 345	47 482	58 131
ebből EU intra	37 230	28 527	47 036	47 288	51 994

Forrás: Eurostat, 2015

Az európai és kínai almasűrítmény-átlagárak 2003 és 2014 között

2. ábra

Forrás: Amon, 2015

osztrák nagyvállalatok dolgozzák fel azon célból, hogy élelmiszer-ipari alapanyagot (sűrítményt) gyártsanak belőle elsősorban a saját országukban lévő élelmiszer-ipari üzemek számára.

Az almasűrítmény világszintű ára 195 és 660 Ft/kg (0,65 és 2,20 €/kg 300 Ft/€-val számítva) között változott az elmúlt 10 évben (2. ábra). A világ almasűrítményárait a legnagyobb termelő, Kína határozza meg,

így az európai árak követik a kínai árakat (bár a grafikon fekete-fehér, de az együttmozgás így is szemléletesen látható).

Gonda és Apáti (2012) szerint nem várható hosszú távon sem a nagyon alacsony, 10-20 Ft/kg-os léalmaárak emelkedése, mert a világon az almasűrítmény döntő többségét Kína egymaga állítja elő nagyon alacsony önköltségen, mellyel ármeghatározóvá vált, így a sűrítvány mellett az

alapanyag árát is meghatározzák. Ez nem jelenti azt, hogy kiugró évek nem lehetnek, mert a termés csökkenés árrobbanást idéz elő (Horváth, 2008). A lengyel almatermés 2007-ben 20%-kal, míg a magyar 50%-kal volt kevesebb, mint az átlagos évben, ekkor (2007-ben) 56,4 Ft/kg (KSH, 2008) körüli léálmaár is előfordult, de 2011-ben is kisebb volt az almatermés, így az éves felvásárlási átlagár 37,9 Ft/kg volt (KSH, 2012).

AZ ALMASÚRÍTMÉNY ÜZEMGAZDASÁGI ELEMZÉSE

Az almasúritmény-termelés gyártástechnológiája

A léalmát mennyiségi és minőségi értékelés után épületen kívüli betonkádakba helyezik, amelyből cirkuláltatott vízzel úsztatva egy ferde felhordószalagon jut az üzembe vizes mosás közben. A léalmát darálás előtt kézzel válogatják, eltávolítva az idegen anyagokat és a romlott almát. A darált léalma préselése a kisebb hatékonyságú szalagprésen, illetve egy nagyobb hatékonyságú hidraulikus présen történik. A darált léalma első préselése után kapott présle magas szárazanyag-tartalmú, de a hatékonyság növelése céljából a préselés után megmaradt törkölyt újra felöntik vízzel és még egyszer préselik, így a maradék hasznos szárazanyag-tartalmat is kinyerve folytatódik az almale feldolgozása. Az almale elősűritésen és 95 °C-os pasztörözésen megy keresztül, majd a levét 53-58 °C-ra hűtik. A pasztörözött durva levét pektin- és fehérjebontó enzimekkel, továbbá aktív szén kezeléssel derítik, majd vákuumdobszűrő segítségével szűrik. A további tisztítás végett ultraszűrőn és lapszűrőn keresztül halad tovább a préselt lé. A legnagyobb energiaigényű folyamat a sűrités, mely négy fokozaton keresztül valósul meg, míg a sűritmény 72 Brix%-ra be nem párolódik, ez az eredeti lé kb. egyhatod része. A technológiai folyamat végén a végterméket lehűtik, majd táro-

lótartályban tárolják. A tárolótartályokat különböző savfokú sűritményekkel töltik fel, mely tartályok tartalmát bizonyos időközönként – az eltarthatóság növelése miatt – újrapasztörözik még a töltés és csomagolás előtt.

A préselés során megmaradt almatörköly szárítóberendezésben 10%-os nedvességtartalomra szárad ki, amelyet így takarmányozási célra és pektingyáraknak tudnak értékesíteni.

Az elősűrités után lecsapódott párából újradesztillálással almaaroma nyerhető, amely egy természetes anyag és széles körű felhasználásra alkalmas.

Az almasúritmény-termelés költségviszonyai

Az almasúritmény-gyártás költségeinek bemutatása a 2014-es inputárak alapján történik (léalma átlagára 13,9 Ft/kg). A kalkuláció először az adatgyűjtés során beszerzett 2014. évi input- és outputárakkal készült el (mivel az elmúlt évekre jellemző – átlagosan jónak nevezhető – alapanyag-kihozattal és kapacitáskihasználással a 2014. év rendelkezett a leginkább), majd érzékenységvizsgálattal kezelem le az egyes évek közötti változó input- és outputárakat.

6. táblázat

Az almasúritmény-gyártás költségnemenkénti költségei, 2014 (M. e.: Ft/kg)

Költségnemek	Költség
Anyagjellegű költség	154,57
ebből léalma*	103,19
Személyi jellegű költség	23,15
Amortizáció	14,04
Egyéb közvetlen költség	7,98
Összes közvetlen költség	199,73
Általános költség	27,90
Összes termelési költség	227,63

Megjegyzés: * 2014-es léalmaátlaggal (13,9 Ft/kg) és átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűritmény) kalkulálva.

Forrás: saját adatgyűjtés

A költségnemenkénti költségfelosztásban (6. táblázat) látható, hogy az anyagjellegű költségek adják a termelési költség kétharmadát, melyből kizárólag a léalma mint alapanyag költsége 45%-ot jelent. A személyi jellegű költségek adják a teljes termelési költség 10%-át. A teljes termelési költség 12%-át adja az általános költség, mely közepesen magasnak tekinthető, ami abból adódik, hogy a vállalkozás menedzsmentje kizárólag egy ágazatot lát el, így az összes költségük egy termékre terhelhető.

A 2014-es évben még a viszonylag alacsony léalmaárak mellett is az alapanyag-költség a közvetlen költségek több mint fele (7. táblázat). A feldolgozási költségek egyharmada, azaz a legnagyobb tétele a sűrítés költsége. A sűrítés során melegítés céljára felhasznált gáz költsége akkor is magas, hogyha a vállalkozás rendelkezik saját kazánnal. Az amortizáció az üzem

magas bekerülési értéke miatt a költségek 7%-át adja, a javítás-karbantartás, melyet általában külön munkacsoport végez, a költségek 6%-át teszi ki. A lékezelés a teljes közvetlen költség 4%-a a felhasznált segédanyagok miatt (pektinbontó enzimek, keményítóbontó enzimek, aktív szén, bentonit és ultraszűrést elősegítő enzim).

Az almasűrítmény önköltsége nagyban függ a léalma szárazanyag-tartalmától. Jelen esetben a léalmából kinyerhető sűrítvány mennyiségét az almából kinyerhető hasznos szárazanyag-tartalom határozza meg. Logikusan következik, hogy az alacsonyabb szárazanyag-tartalmú léalma esetében (azaz 8-9 kg léalmából gyártható 1 kg sűrítvány) magasabb lesz az önköltség, míg magas szárazanyag-tartalom mellett (azaz 5-6 kg léalmából gyártható 1 kg sűrítvány) alacsonyabb önköltség érhető el. Különböző léalmaárak mellett 198

7. táblázat

Az almasűrítvány-gyártás közvetlen költségeinek megoszlása, 2014

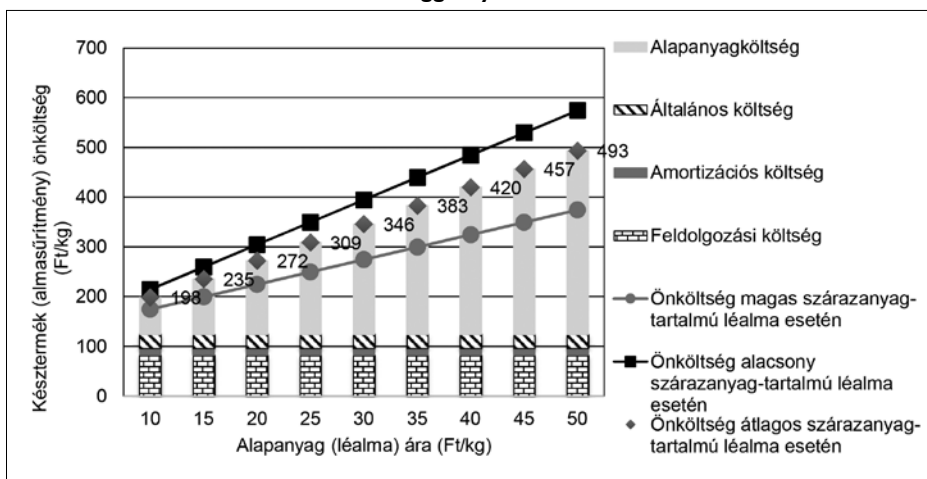
Munkaműveletek	Költség, Ft/kg	Megoszlás, %	Feldolgozási költségek megoszlása, %
Alapanyag költsége	103,19	52	–
Feldolgozás költsége	82,50	41	100
Nyersanyagkezelés	6,72	3	8
Zúzás	3,27	2	4
Préselés	1,36	1	2
Előszűrés és pasztörözés	3,90	2	5
Lékezelés	8,17	4	10
Szűrés	2,07	1	3
Sűrítés	26,84	13	33
Sűrítványkezelés	5,64	3	7
Töltés és tárolás	4,44	2	5
Javítás-karbantartás	12,10	6	15
Egyéb közvetlen költség	7,98	4	10
Amortizáció	14,04	7	–
Összes közvetlen költség	199,73	100	–

Megjegyzés: * 2014-es léalmaátlaggárral (13,9 Ft/kg) és átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítvány) kalkulálva.

Forrás: saját adatgyűjtés

3. ábra

Az almasűrítmény önköltségének alakulása a léalmaár és a szárazanyag-tartalom függvényében

Forrás: saját számítás

és 493 Ft között alakul az almasűrítvány önköltsége átlagos szárazanyag-tartalom mellett (3. ábra). 10 Ft/kg-os léalmaárnál az előforduló legmagasabb és legalacsonyabb szárazanyag-tartalmú léalmából készített sűrítvány önköltsége között 40 Ft, míg 50 Ft/kg-os léalmaár esetén a léalma minőségétől függően akár 200 Ft-os önköltségekülönbség is lehetséges.

A feldolgozási időszakban szárazanyag-tartalomra nézve szinte minden minőségű léalma beérkezik, tehát egyes árualapokat lehet jellemezni gyengébb vagy jobb sűrítványkihozattal, de az évek többségében átlagosan 7-8 kg közé tehető az 1 kg sűrítványhoz szükséges léalma mennyisége.

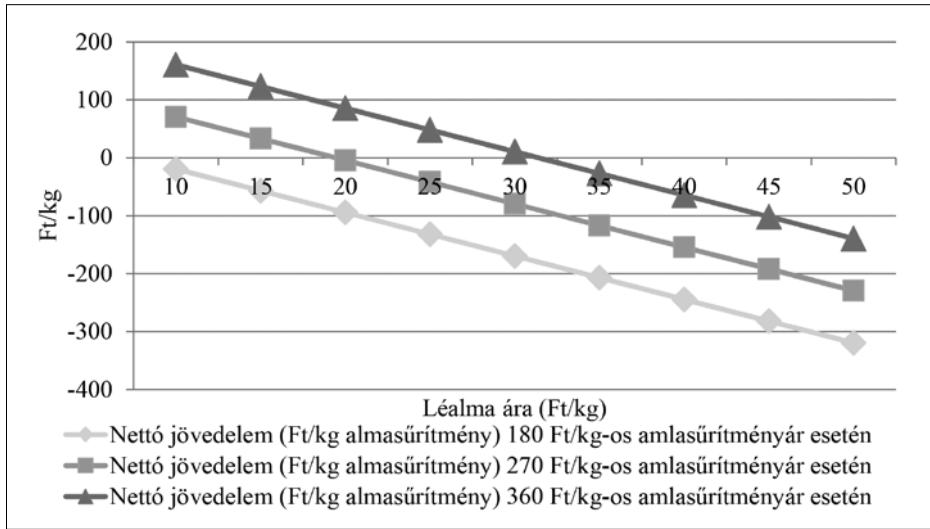
Az almasűrítvány-termelés jövedelemviszonyai

Az almasűrítvány világgpiaci ára ugyan 195 és 660 Ft/kg (0,65 és 2,20 €/kg 300 Ft/€-val számítva) között alakult, de magyarországi körülmények között 180 és 360 Ft/kg-os (0,6-1,2 €/kg 300 Ft/€-val számítva) sűrítványárak voltak realizálhatók az elmúlt években, ezért számításaimban 180 és 360 Ft/kg-os árak közötti

sűrítványárakkal kalkuláltam. A 4. ábrán foglaltam össze a különböző késztermékárak mellett elérhető nettó jövedelmet az alapanyagár függvényében. 180 Ft/kg-os késztermékár esetében a legalacsonyabb léalmaár mellett sem érhető el pozitív nettó jövedelem. Az utóbbi években a Magyarországon előfordult legmagasabb, 360 Ft-os kilogrammonkénti késztermékár esetében legfeljebb 30 Ft-os léalmaár mellett érhető csak el pozitív jövedelem, magasabb léalmaárnál veszteséges lesz a feldolgozási tevékenység. Megállapítható az is, hogy az elmúlt 10 év átlagában számított 22,5 Ft/kg léalmaár mellett 280 Ft/kg-os késztermékár felett tud pozitív jövedelmet elérni az almasűrítvány-gyártás.

Mivel az almasűrítvány ára hosszú távon leköveti a léalma árát, így nagyobb ingadozások nem fordulnak elő a költségarányos jövedelmezőséget tekintve. Az általam vizsgált 2014. évben az átlagosan közel 14 Ft/kg-os léalmaár és a 250 Ft/kg-os késztermékár mellett 10%-os költségarányos jövedelmezőség volt elérhető, azaz 100 Ft termelési költséggel 10 Ft jövedelmet állított elő a vizsgált almasűrítvány-termelő vállalkozás.

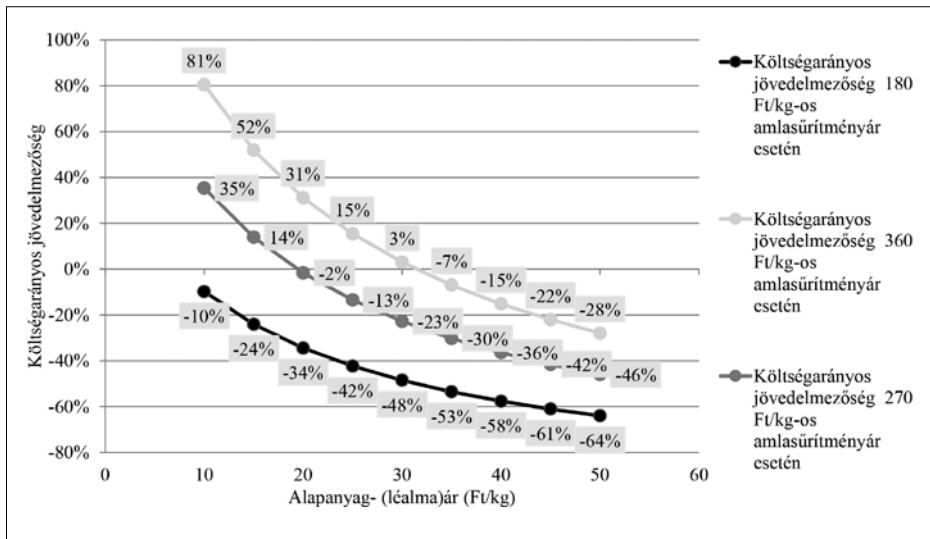
4. ábra
Az almasűrítmény-gyártás során elérhető jövedelem különböző léalma- és késztermékárak függvényében

Megjegyzés: * átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítmény) kalkulálva.

Forrás: saját számítás

5. ábra
Az almasűrítmény-gyártás során elérhető költségáryos jövedelmezőség különböző léalma- és késztermékárak függvényében

Megjegyzés: * átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítmény) kalkulálva.

Forrás: saját számítás

Az 5. ábrán látható az almasűrítmennyártás során elérhető költségarányos jövedelmezőség 10 és 50 Ft/kg közötti léalmaárak és 180-360 Ft/kg-os késztermékek árak mellett. Az elmúlt 5 évben a léalma ára 13 és 35 Ft/kg közötti intervallumban mozgott (Fodor, 2014), a Magyarországról exportpiacokra vitt almasűrítmennyártás ára 243 és 422 Ft/kg között ingadozott (Eurostat, 2015). Az elmúlt 5 év átlagáraival kalkulálva (25,3 Ft/kg-os léalmaátlagár és 354 Ft/kg-os késztermékár) 13%-os költségarányos jövedelmezőség volt elérhető átlagosan a vizsgált vállalkozásnál az almasűrítő tevékenységgel.

Az almasűrítmennyártás költség-jövedelem viszonyai melléktermék-hasznosítással

Az almasűrítmennyártás során keletkező melléktermékek továbbfeldolgozása kedvező lehetőség a vállalkozások számára, hiszen az csekély technológiát és kevés pluszköltséget igényel, de relatíve magas értékű terméket eredményez. Az aroma továbbdesztillálása során főleg személyi jellegű költségek merülnek fel, míg az almatörköly szárításakor személyi jellegű költség mellett üzemanyag-, gáz- és villamosenergia-költség is felmerül. Az egy kilogramm sűrítmennyre jutó összes költség (2014-es árszínvonalon) 245 Ft, melynek 93%-a az

almasűrítmenny költségé, 6%-a a szárított almatörköly költségé és mindössze 1%-a az almaaroma költségé (8. táblázat). Ez az arány a növekvő léalmaár mellett még inkább az almasűrítmenny javára tolódik.

A 6. ábrán 10 és 25 Ft/kg közötti léalmaárak mellett vizsgáltam a melléktermékekkel és melléktermékek nélkül elérhető nettó jövedelmet. Mivel a 4. ábrán láthatóvá vált, hogy 30 Ft/kg feletti léalmaár esetén nem érhető el pozitív jövedelem, ezért a kalkuláció csak 10 és 25 Ft/kg közötti alapanyagárral készült el. Az egy kilogramm almasűrítmennyre jutó szárított törköly mennyisége kb. 420 gramm és egy kg almatörköly ára 60 Ft körül mozog. Egy kilogramm almasűrítmennyre jutó almaaroma mennyisége 6,5 gramm és ára az almasűrítmenny árának kb. 80%-a. Ezen alapadatok segítségével kalkuláltam a különböző léalma- és sűrítmennyárral elérhető jövedelmet melléktermékekkel és azok nélkül.

180 Ft/kg-os sűrítmennyár mellett a feldolgozási tevékenység biztosan veszteséges lesz, ekkor a melléktermékek továbbfeldolgozása és értékesítése 8,7 Ft-tal csökkenti a veszteséget. 240 Ft/kg-os sűrítmennyár mellett 9,1 Ft/kg-mal növeli meg a nettó jövedelmet a két melléktermék, 300 Ft/kg-os késztermékárnál 9,4 Ft-tal, 360 Ft/kg-nál csaknem 10 Ft-tal.

8. táblázat
Az almasűrítmennyártás költségösszesítője melléktermékekkel
(M. e.: Ft/kg almasűrítmenny)

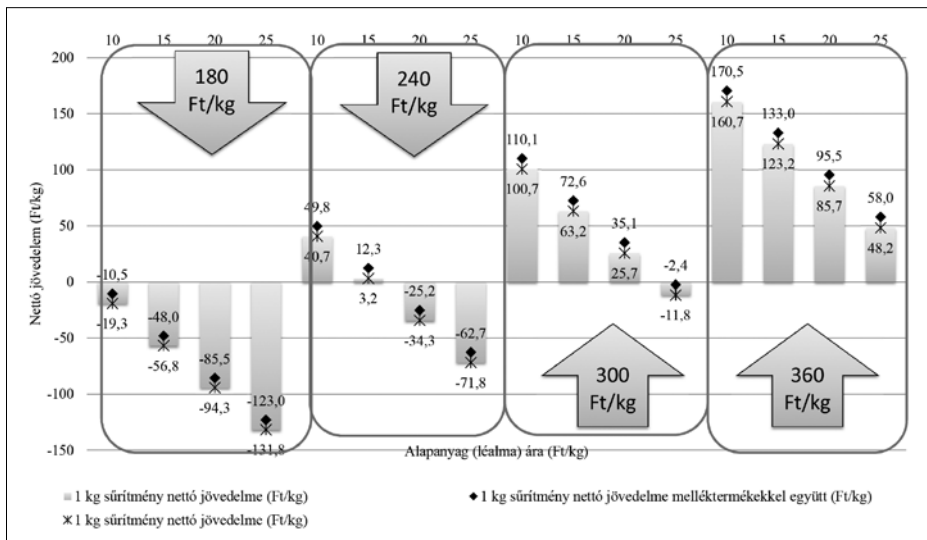
Költségtételek	Sűrítmenny	Aroma	Szárított törköly
(1) Alapanyag költsége*	103,19	–	–
(2) Feldolgozás költsége	82,50	1,25	13,96
(3) Amortizációs költség	14,04	–	–
(4) Általános költség	27,90	0,18	1,95
Közvetlen költség (1+2+3)	199,73	1,25	13,96
Működési költség (1+2+4)	213,60	1,43	15,91
Összes költség (1+2+3+4)	227,63	1,43	15,91

Megjegyzés: * 2014-es léalmaátlagárral (13,9 Ft/kg) és átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítmenny) kalkulálva.

Forrás: saját adatgyűjtés

6. ábra

Az almasűrítmény-gyártás során elérhető jövedelem különböző késztermékek árak függvényében melléktermékekkel és azok nélkül

Megjegyzés: * átlagos alapanyag-kihozattal (7,5 kg léalmából 1 kg sűrítmény) kalkulálva.

Forrás: saját számítás

KÖVETKEZTETÉSEK

A világ almasűrítmény-termelése 1,4-2,1 millió tonna közé tehető és a termelés 50%-a Kínához és Óceániához köthető, 30%-át Európában termelik. Az EU28 országai 350-400 ezer tonna almasűrítményt gyártanak, Lengyelország a vezető termelő (150-220 ezer tonna), őket követi Németország, Olaszország és Magyarország (50-50 ezer tonna). Az unió 28 tagállama átlagosan 570 000 tonna almasűrítményt importál, melyből Magyarország átlagosan 45 ezer tonnát tud beszállítani, főleg a német és osztrák piacokra, tehát a bővülési lehetőség a piac részéről adott még európai szinten is.

Az almasűrítmény világpiaci ára 0,65 és 2,20 €/kg között változott az elmúlt 10 évben, hazánkban szűkebb intervallumban (0,6-1,2 €/kg). A világ almasűrítményárait a legnagyobb termelő, Kína határozza meg, így az európai árak követik a kínai árakat.

Az almasűrítmény-gyártás közvetlen

költségeinek minimum 50%-a a léalma költsége. Az alapanyagokon kívüli közvetlen költségek több mint negyede a sűrítés költsége. Különböző léalmaárak mellett 198 és 493 Ft/kg között alakul az almasűrítmény önköltsége átlagos szárazanyag-tartalom mellett. A feldolgozás önköltségét leginkább a léalma mint alapanyag ára határozza meg.

Az utóbbi években a hazánkban előfordult legmagasabb, 360 Ft-os kilogrammonkénti késztermékár esetében legfeljebb 30 Ft/kg-os léalmaár mellett érhető csak el pozitív jövedelem, magasabb léalmaár mellett veszteséges lesz a feldolgozási tevékenység. A legalacsonyabb, 180 Ft/kg-os sűrítményár mellett a feldolgozási tevékenység biztosan veszteséges lesz. Ezek alapján elmondható, hogy 30 Ft/kg feletti léalmaárakra hosszú távon, tartósan nem számíthatnak a vizsgált vállalkozásba szállító termelők, mivel a feldolgozás e feletti léalmaár esetén már veszteséges. Azon termelőknek, akik nyereséget szeretnének realizálni, 30 Ft/kg alatti önköltséggel kell a léalmát előállítani.

Mivel az almasűrítmény ára hosszú távon leköveti a léalma árát, így nagyobb ingadozások nem fordulnak elő a költségarányos jövedelmezőséget tekintve. Az elmúlt 5 év átlagáraival kalkulálva (25,3 Ft/kg-os léalmaátlagár és 354 Ft/kg-os késztermékár)

13%-os költségarányos jövedelmezőség volt elérhető átlagosan a vizsgált vállalkozásnál az almasűrítő tevékenységgel. A melléktermékek továbbfeldolgozása és értékesítése 8-10 Ft-tal növeli meg az 1 kg sűrítményre jutó nettó jövedelmet.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) AMON, J. (2013): *Austria Juice Prognosfruit*. Austria Juice. Session 4. 18. p. – (2) AMON, J. (2015): *Austria Juice. Reviewing International Trade Developments in the Juice Sector*. 20. p. – (3) APÁTI F. (2009): The comparative economic analysis of Hungarian and German apple production of good standard. *International Journal of Horticultural Science*, Vol. 15. Nr 4, 79-85. pp. – (4) APÁTI F. (2010): Az almaágazat helyzete és kilátásai az üzemgazdasági adatok tükrében. *Agrofórum Extra*, 21. évf. 33. sz. 44-46. pp. – (5) COCKBURN, J. – SIGGEL, E. – COULIBALY, M. – VÉZINA, S. (1998): *Measuring Competitiveness and its Sources*. African Economic Policy Research Report. – (6) CZERVÁN GY. (2014): Zöldség-gyümölcs ágazati stratégia, 2014–2020. *Agrofórum*, 1. sz. 20-21. pp. – (7) EUROPEAN COMMISSION (1999): *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg – (8) ENNSER, F. (2014): *Apple Processing*. Austria Juice. Session 5. p.14. – (9) FODOR Z. (2004–2013): *FruitVeb Bulletin* 2002–2012. *FruitVeb Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet*, 32. p. – (10) EUROSTAT (2015): *International Trade. EU Trade since 1988*. CN8 (DS-016890) – (11) FRUITVEB (2012): *A magyar zöldség-gyümölcs ágazat fejlesztési javaslatai a 2014–2020-évekre*. Budapest, 10. p. – (12) GALE, F. – HUANG, S. – GU, Y. (2010): *Investment in Processing Industry Turns Chinese Apples Into Juice Exports*. Economic Research Service/USDA, 28 p. – (13) GONDA I. – APÁTI F. (2009a): Az almaágazat jövője. In Nagy J. – Jávora A. (szerk.): *Debreceni álláspont az agrárium jelenéről, jövőjéről*. Debreceni Egyetem AMTC, Debrecen, 203–222. pp. – (14) GONDA I. – APÁTI F. (2009b): The future of the apple growing branch in Hungary. *International Journal of Horticultural Science*, Vol. 15. Nr 4, 91-98. pp. – (15) GONDA I. – APÁTI F. (2012): Az almaágazat múltja, jelene és jövőbeni kilátásai. *Agrofórum*, 23. évf. 43. sz. 7-13. pp. – (16) GONDA I. – APÁTI F. (szerk.) (2013): *Versenyképes almatermesztés*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 317 p. – (17) HARCZ Z. (2008): *Almapiaci helyzet bemutató tájékoztató*. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Agrárpiaci Főosztály. Hivatkozási szám: ASZO-68/2008. 10 p. – (18) HEILLINGER, K. (2013): *The market for fruit juice in Germany in context of the whole beverage market*. International Black currant conference, 33. p. – (19) HORVÁTH CS. (2008): Áremelkedés az almálé és sűrítmény piacán. *Kertészet és Szőlészet*, 57. évf. 7. sz. 14. p. – (20) HORVÁTH CS. (2011): A zöldség-gyümölcs ágazat helyzete. *Kertészet és Szőlészet*, 60. évf. 41. sz. 20-21. pp. – (21) HORVÁTH CS. (2012): Zöldség-gyümölcs évvértékelő. *Magyar Mezőgazdaság*, 67. évf. 1. sz. 20-21. pp. – (22) ISÉPY A. (2014): Mélyponton az alma ára. *Kertészet és Szőlészet*, 63. évf. 48. sz. 14-15. pp. – (23) JÁMBOR A. – MÓDOS GY. – TÓTH J. (2008): *Hazai és nemzetközi versenyképességi számítások*. Agroinform Kiadó, Budapest, 237-256. pp. – (24) KSH (2015a): *Magyarország földterülete művelési ágak szerinti, 1853–2014*. – (25) KSH (2015b): *Mezőgazdasági számlák rendszere, folyó alapon 1998–2014*. – (26) KSH (2014): *Az ipar termelési és értékesítési adatai szakágazatok szerint 4 fő feletti vállalkozások esetén (2014)*. – (27) KSH (2012): *A fontosabb növénytermesztési termékek felvásárlási átlagára*. – (28) KSH (2008): *A fontosabb növénytermesztési termékek felvásárlási átlagára*. – (29) MAKOSZ, E. (2014): A lengyel alma felfutása. *Kertészet és Szőlészet*, 63. évf. 43. sz. 12-13. pp. – (30) MAIER, G. – CISSOWSKI, J. (2015): *The current situation of the fruit juice market, especially AJC*. *Novozymes Rethink Tomorrow*, 47 p. – (31) MÓDOS GY. (2004): *A versenyképesség összetevői és mérési módszerei a hús-termékpályán*. Agroinform Kiadó, Budapest – (32) MVH (2011): *SAPS igénylési adatbázis*. – (33) SCHÜLE, H. (1999): *Analyse der Wettbewerbsfähigkeiten der Landwirtschaft ausgewählter Länder Mittel- und Osteuropas*. *Agrarwirtschaft*, Band, Heft 8/9, 290-294. pp. – (34) SZABÓ M. (2011): A magyar gyümölcs piaci helyzete. *Kertészet és Szőlészet*, 60. évf. 20. sz. 14-16. pp. – (35) SZÖLLŐSI L. (2008): A vágócserke termékpálya 2007. évi költség- és jövedelemviszonyai. *Baromfiágazat*, 8. évf. 4. sz. 4-12. pp. – (36) TAKÁCS F. – APÁTI F. – SZABÓ T. (2012): *Az Alma Terméktanács szerepe, céljai, feladatai és helyzet értékelése*. Östermelő: *Gazdálkodók Lapja*, 16. évf. 1. sz. 100-102. pp.

GAZDÁLKODÁSI GYAKORLAT

A munkaerő-gazdálkodás helyzete és kilátásai a Gallicoop példáján

DOMJÁN BALÁZS – SZÚCS ATTILA – SZUHAJ KITTI

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Napjainkban az élelmiszeripar szinte minden szakága egyre súlyosbodó mennyiségi és minőségi munkaerőhiánnyal küzd. Ennek kiváltó okai igen sokrétűek, demográfiai, társadalmi, gazdasági, foglalkoztatáspolitikai előidézői vannak. A munkáltatóknak minden hagyományos és nem konvencionális, eddig nem alkalmazott, néha akár személyre szabott eszközt is alkalmazniuk szükséges a tevékenységük biztonságos folytatása érdekében.¹

A GALLICOOP PULYKAFELDOLGOZÓ ZRT. BEMUTATÁSA

Mint az közismert, Békés megye az ország éléskamrája. Az agrárgazdaságon belül az élelmiszeripar, azon belül pedig a nagyüzemi húsfeldolgozás Szarvason már több mint 27 éve jelen van. A megye legnagyobb három foglalkoztatója – a maga 1000 fő fölötti, közvetlenül alkalmazott létszámával – közé tartozik a *Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt.*, amely ezen kívül a közvetlen beszállítói körben és érdekeltiségekben további minimum ezer család megélhetését biztosító vállalkozás.

A Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt.-t 1989-ben alapították 40 millió forintos alaptőkével Szarvason. Az 1652 millió forintos, zöldmezős beruházásként induló vállalkozás az elmúlt 27 évben hatalmas változáson ment át mind tevékenységét, mind pedig a vállalat szerkezetét tekintve. Az eleinte kizárólag vágóhídként működő cégnél az első jelentősebb változás az 1992-ben bekö-

vetkezett tulajdonos- és vezetőváltás volt, melynek következtében a Gallicoop Zrt. vezérigazgatója *Erdélyi István*, pénzügyi vezetője pedig *Garai Andrásné* lett.

A tulajdonosok a vágóhídi alaptevékenységet évről évre tudatosan bővítették, aminek következtében a kezdeti 1700 tonna élőárus vágási volumen ma már eléri a 40 000 tonnát. Ennek megfelelően a második fontos fejlesztési lépés a takarmánykeverő üzem 1994-es megvásárlása volt. A stratégiai lépéssel kezdődött az integráció fejlesztése, mert a takarmánykeverő üzem megvásárlása meghatározta a későbbi irányt is. A takarmánykeverő megvásárlása után a következő nagyon fontos lépés a hőkezelt húskészítménygyártás (virslis, párizsis, sonka, felvágottak, májasok, pácolt-füstölt-főtt anatómiai testtájak) elindulása volt. Ezzel hatékonyabb lett a termelés, hiszen a pulykahús immár mint feldolgozott késztermék is megjelent a cég kínálati portfóliójában. Ma a Gallicoop késztermékgyártási volumene eléri az évi 8 ezer tonnát.

¹ Az írás a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara által szervezett A humán erőforrás helyzete (múlt/jelen/jövő) a hazai élelmiszer-gazdaságban című konferencián elhangzott előadás alapján készült (Debreceni Egyetem GTK, 2016. április 22.).

A hőkezelt húskészítménygyártás után a következő meghatározó fejlesztés a panírozó üzem építése volt. Az üzem először elősütött, gyorsfagyasztott, félkész termékek gyártására rendezkedett be, ám az elősütött félkész termékek lassan kiszorultak a piacról a megváltozott vevői igények és élelmiszer-biztonsági szempontok miatt, ezért szükségessé vált a bővítés egy készre sütő vonallal. Ennek révén sikerült elérni azt, hogy a Magyarországon készülő 20–25 ezer tonna panírtermékből 4,5 ezer tonnát a Gallicoop Zrt. állít elő.

Az 1992-es tulajdonos- és vezetőkaváltskor az állattartó telepek sem voltak a legkorszerűbbek és leghatékonyabbak. Az elmúlt 27 év alatt e területen is jelentős fejlesztések valósultak meg mind a takarmányozási, mind a tartási vonalon, a hűtési, fűtési és légtechnikai területen. A pulykáknak elengedhetetlen a jó minőségű levegő, víz és takarmány, valamint a megfelelő környezet biztosítása, ezek pedig folyamatos fejlesztést igényelnek ahhoz, hogy a cég versenyképes maradjon. A Gallicoop Zrt. hírlalásban elért jelenlegi értéke, miszerint 1 kg tömeggyarapodásra 2,5 kg takarmányt használnak fel, világ-színvonalú termelést jelent.

Az alapítók hitvallása és a Gallicoop küldetése az, hogy a fogyasztók számára biztonságos és jó minőségű termékeket állítsanak elő, amelynek köszönhetően a 27 év alatt piacvezető szereplővé vált a hazai piacon, és a világ közel 46 országába rendszeresen értékesít.

A fejlődés főbb állomásai:

1989: cégalapítás, 50–50% magyar és külföldi tulajdon, zöldmezős beruházás (1652 millió Ft);

1990. október 24.: az első pulykavágás;

1993: az akkori külföldi tulajdonostársak kivonulnak a cégből, a Gallicoop hazai magántulajdonba kerül;

1994: takarmánykeverő vásárlása: a zárt integrációs rendszer indulása;

1996: a továbbfeldolgozó üzem indulása;

1999: a panírozó üzem indulása;

2001: a panírozó üzem bővítése;

2003: saját vízbázis kialakítása;

2004: vágóhíd elsődleges feldolgozási technológiai korszerűsítése;

2006: saját biológiai szennyvíztisztító telep létrehozása;

2011: panírozó üzem átépítése, készre sütő vonal beépítése;

2012: biogázüzem elindulása;

2014: hűtőház bővítése.

A Gallicoop Zrt. a különböző képzettségű és szakmacsoportokba tartozó munkavállalók igen széles portfólióját foglalkoztatja, ami a cég szerzteágazó tevékenységének szakmai kiszolgálásához elengedhetetlen.

Néhány statisztikai adat

- női, férfi munkavállalók aránya 40–60%;
- fizikai, szellemi munkavállalók aránya 82–18% (1. ábra);
- diplomások aránya 12,5%;
- a létszám változását alapítástól napjainkig a 2. ábra szemlélteti;
- a dolgozók iskolai végzettség szerinti megoszlását a 3. ábra mutatja be.

A cégünk munkaerő-szükségletét jelenleg alapvetően Szarvas környékéről, egy körülbelül 30 km-es vonzáskörzetből oldja meg (4. ábra).

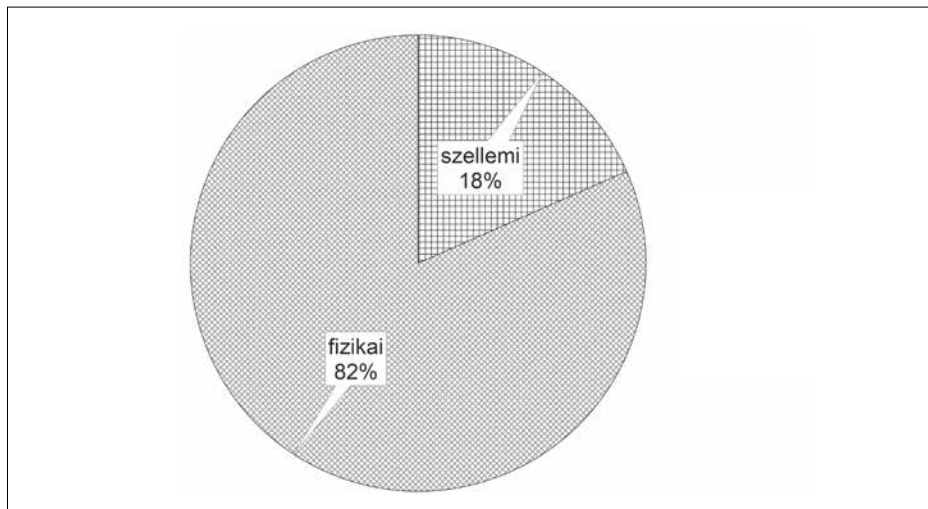
MUNKAERŐ-KÍNÁLAT ÉS SZAKKÉPZÉS ALAKULÁSA A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

Rendszerváltásig: „teljes foglalkoztatás” a munkaerő-kereslet és a munkaerő-kínálat központilag vezényelt egyensúlya, a régióon belül a gazdálkodó cégek minden képzettségi szintű igényeinek kiszolgálása.

1990–1995: tömeges csődök, elbocsátások, létszámleépítések időszaka, munkaerő-piaci oldalon túlkínálatot eredményezett, ekkor lehetett viszonylag egyszerűen jól képzett, tapasztalt, pozitív munkamorállal rendelkező szakembereket „olcsón” megszerezni, de ekkor a kereslet alacsony

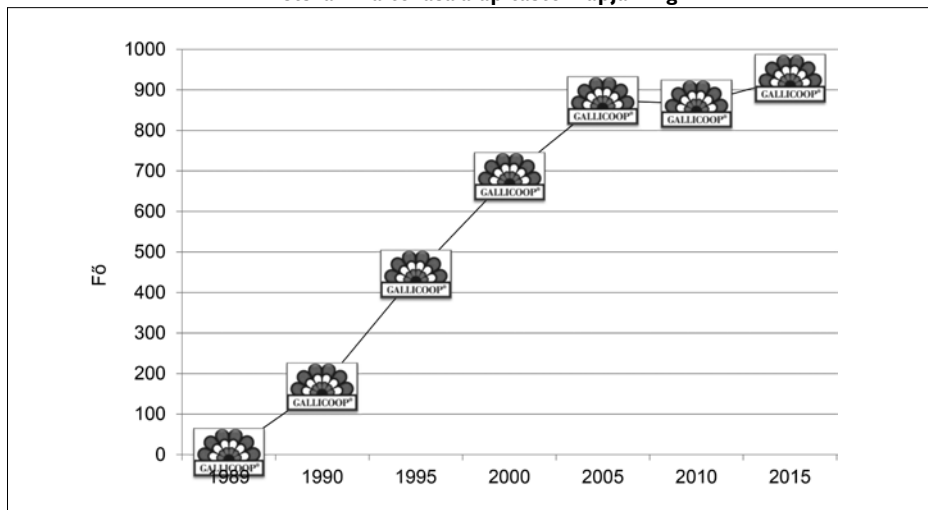
1. ábra

Fizikai és szellemi munkavállalók aránya

2. ábra

Létszám változása alapítástól napjainkig

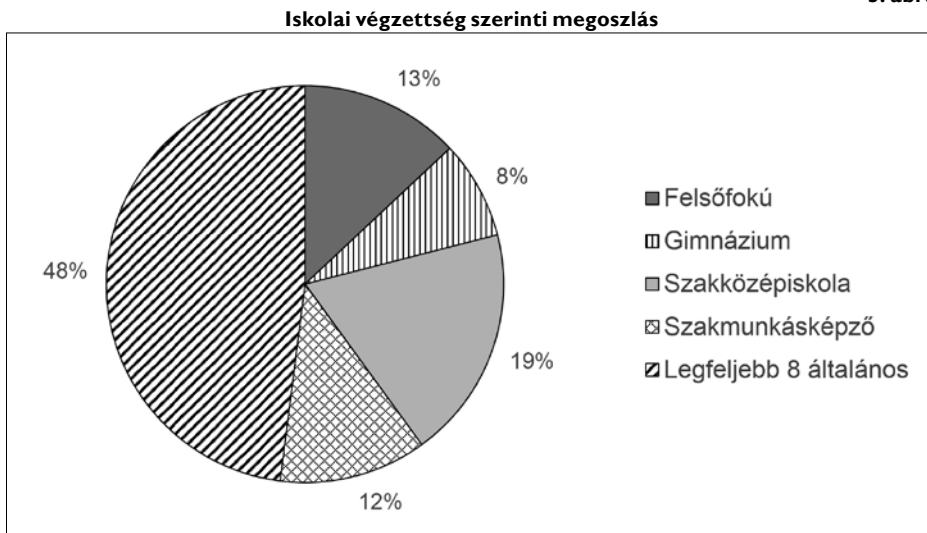
volt. Ezen időszaktól tapasztalható a szakmunkásképzés leépülésének kezdete, a társadalom képzettséggel kapcsolatos elvárásainak átalakulása.

1996–2004: A gazdaság folyamatos konszolidációja mellett a munkaerő-piaci kínálat folyamatosan csökkent, mennyiségi kínálat fennmaradt, de a minőségi képzett

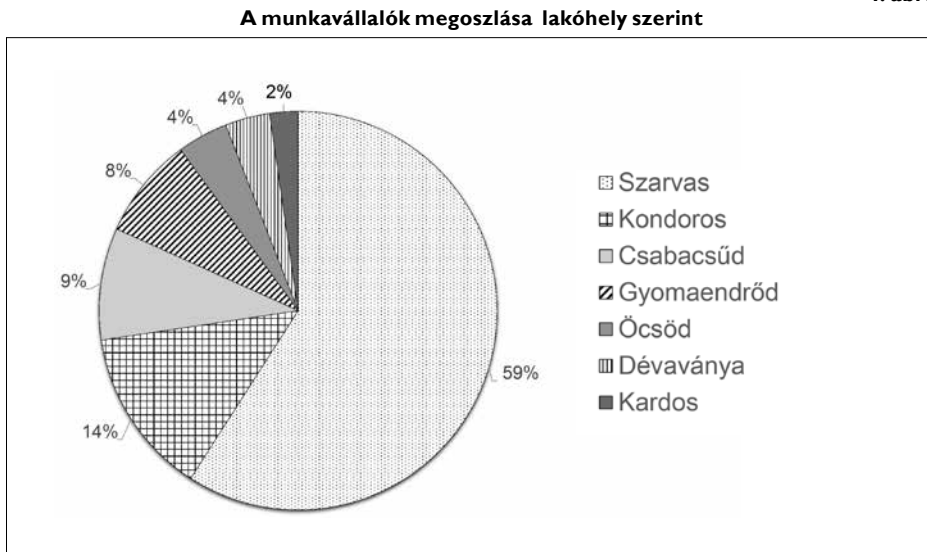
munkaerőből egyre nagyobb hiányt lehetett észlelni. A képzések teljesen átalakultak, részben elszakadtak a munkaerő-piaci igényektől.

2004, uniós csatlakozás: megnövekedett a munkaerő-kereslet a képzett, nyugat-európai nyelveket beszélő munkavállalókra. A szakmai képzések további leépítése, a

3. ábra

4. ábra

diplomás képzések és a nyelvtudás előtérbe helyezése.

2008–2011, gazdasági válság időszaka: a megroppanó gazdaság és az elbocsátások hatására rövid időre ismét enyhe munkaerő-kínálati piac alakult ki, melyet mérsékelt az uniós munkaerőpiac valós elérhetősége. Megkezdődött a képzések lassú

átalakítása, a munkaerőpiac igényeihez való formálása.

Napjainkban: Fokozódó „harc” a munkavállalókért képzettségi szinttől függetlenül, munkaadók között bérverseny alakult ki. Nyugat-európai típusú képzési modellek meghonosításának kezdete, felsőfokú képzés erős állami orientációja.

PROBLÉMÁK, NAPJAINK KIHÍVÁSAI

Cégünk munkaerőigényei

A Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt. az elmúlt időszakban folyamatosan jelentős dolgozói kereslettel volt jelen a munkaerőpiacon. Igényeink többféle szakmacsoportra, segéd és betanított dolgozókra, középfokú és felsőfokú végzettségű munkatársakra egyaránt kiterjedtek.

A keresés folyamatában próbáltuk megfogalmazni „az ideális” munkavállaló általános ismérveit, melyeket a kiválasztás során kerestünk a potenciális munkavállalóinkban kortól, nemtől, feladatkörtől és végzettségtől függetlenül.

Ismérvek

- megfelelő munkához való hozzáállás, munkamorál, megbízhatóság, pontosság;
- munkakör ellátásához egészségügyi alkalmasság;
- szükséges készségek, képzettségek, kompetenciák megléte;
- megfelelő szakmai gyakorlat;
- helyi vagy a vonzáskörzetben lévő lakhely, bejárás vállalása;
- megfelelő alkalmazkodó-, beilleszkedési és együttműködési készségek;
- a változó munkarend vállalása;
- kölcsönösen megfelelő bérigény.

Ezen ismérvek megléte véleményünk szerint elengedhetetlenül fontos lenne bármely termelő cégnél, hogy a 21. század vevői és versenyképességi kihívásainak maradéktalanul képes legyen megfelelni! Iparágunk folyamatos pozitív irányú fejlődési kényszerben van az egyre szigorodó higiéniai, ételbiztonsági és egyéb vevőspecifikus elvárások miatt. Ezeknek megfelelni a gyakorlatban csak egyre motiváltabb és képzettebb munkatársakkal lehetséges, melyekből több szempontból is egyre nagyobb hiányt szenvedünk. Jelen időszakban már nemcsak a versenyképesség biztosítása, hanem alapműködési folyamatok napi menete is veszélybe kerülhet a

megfelelő mennyiségű és minőségű munkaerő hiányában.

Az elmúlt két év tapasztalatai alapján folyamatos volt az igényünk az alábbi munkakörökre:

- húsipari és baromfiipari szakmunkás (felsőpályás munkák, húsipari gépek kezelése);
- villanszerelő (gyártástámogató üzemi TMK);
- ételkészítő-technológus mérnök (termelési csoportvezető, gyártmányfejlesztő);
- megváltozott munkaképességű munkavállalók (létszámarányos foglalkoztatási kötelezettség).

Jelenlegi munkaerő-piaci kínálat

Természetes vonzáskörzetünkben a minőségi munkaerő-kínálat drasztikusan lecsökkent, klasszikus „kínálatról” már nem beszélhetünk. Különböző vállalkozások folyamatos versenyben vannak a képzett, megbízható és legálisan dolgozni akaró munkaerőért.

Tapasztalataink alapján egyre kisebb mértékben jelennek meg az általunk meghatározott-elvart paramétereknek megfelelő munkatársak, akikkel hosszú távon megbízható, együttműködésen alapuló munkát tudunk megvalósítani. *Ezzel szemben a lehetséges munkatársak jelentős része az alábbi okok miatt nem kerül felvételre:*

- képzetlen (be nem fejezett, félbehagyott iskolai tanulmányok), funkcionális analfabéta;
- szakképzetlen, nincs megfelelő végzettsége;
- elavult szakmai tudással rendelkezik;
- túl régóta álláskereső, nem akar és/vagy nem tud a munka világába visszailleszkedni;
- szakmai tapasztalattal nem rendelkezik;
- nem megfelelő higiéniai állapot;
- orvosilag alkalmatlan;
- szenvedélybeteg;
- közép- és hosszú távon nem szándé-

kozik Magyarországon maradni (külföldi munkavégzés);

– a munkába járása nem megoldható.

A fentiekén kívül természetesen a különböző feladat- és munkakörökre a keresés és felvétel folyamatos, csak az alkalmazható munkatársak megtalálása egyre hatványozódó ráfordítást igényel az ezzel foglalkozó szakembereink számára. Emiatt a toborzással foglalkozó HR-területet létszámában is növelni kellett, valamint a keresés/kiválasztás módszertanában is folyamatos fejlesztés vált szükségessé.

Problémák gyökerei

Az elmúlt időszak alapján a potenciális munkavállalóinktól szerzett információk, a toborzással foglalkozó szakembereink tapasztalatai, a térség munkaerőpiacát jól ismerő szakigazgatási szervek véleményét is figyelembe véve az alábbi főbb problémákat érzékeljük, melyek megnehezítik a gazdálkodó cégek folyamatos munkaerő-utánpótlását:

– *Alap demográfiai tényezők:* a közvetlen munkaerő-utánpótlást biztosító Békés megye a tágabb Dél-Alföld régió mutatóihoz hasonlóan folyamatos lakosságszám-csökkenést mutat. 2015-ben 1990-hez képest a lakosságszám 14,7%-kal csökkent, ezen időszakon belül kiemelkedik a 2001–2011 közti időszak 9,5%-os fogyása (*Békés megye Wikipedia oldala*). Ezen belül a népesség jellemző korfája folyamatos elöregedést mutat.

– *Munkaerő-elvándorlás:* térségünkre az elmúlt időszakban az egyre fokozódó országon belüli és kívüli elvándorlás jellemző, melynek alapvető oka a magasabb kereseti lehetőségek, szélesebb munkahelyválaszték.

○ országon belül: jellemzően továbbra is kiemelt cél Budapest és vonzáskörzete, Észak-Dunántúl/Nyugat-Dunántúl elektronikai és autóipara, valamint ezek körébe tartozó beszállító körei. Régiókra az elmúlt időszakban kiemelkedő nyomást fejt

ki a kecskeméti Mercedes gyár folyamatos felfutása. Jellemzően a belföldi mobilitás a középkorú generációt érinti, melynek megfelelő szakmai és munkatapasztalata van.

○ országon kívüli: a fokozatosan megnyíló nyugat-európai munkaerőpiacokra az első generációként belépő munkavállalókat követve, azok helyismeretét, tapasztalatait és segítségét felhasználva, egyre gyorsuló tempóban zajlik rokonaik, barátaik, ismerőseik elvándorlása. Ez egyre szélesebb kört érint, végzettségtől, életkortól, munkatapasztalattól, nemtől függetlenül. Kiemelt célszágoknak Németország, Ausztria és Nagy-Britannia tekinthető. Generációt tekintve fiatal és fiatal középkorúak dominálnak ez irányú mozgásban.

– *Társadalmi kérdések:*

○ Kétkezi munka presztízse: A reálszféra, ezen belül az élelmiszeripar továbbra is jelentős számú „kétkezi” fizikai munkát elvégző munkavállalót igényel. Az elmúlt évtizedek társadalmi folyamatai ezen tevékenységek megítélésének erős leértékelődését hozták. Napjainkban egy élelmiszer-ipari cégnél a termelési területen elhelyezkedni a fiatalabb generációk számára nem perspektíva.

○ Jelenben élünk érzése: Sok ember számára nincsen kialakult jövőkép sem rövid, sem közép-, sem hosszú távon. Sokszor igaz az egyik napról a másik napra élünk szemlélet, mely a gyakorlatban a fizetéstől fizetésig gondolkodásban merül ki. Jól jellemzi ezt a nyugdíjas évek, hosszú távú öngondoskodás kérdéséhez való hozzáállás, a legális, bejelentett munkaviszony nem feltétlenül vonzó és fontos.

○ Majd az „állam megoldja”: Sajnos még mindig jelentős számban előfordul (korosztálytól függetlenül) az a nézőpont, mely szerint nem vagyok köteles gondoskodni magamról és a jövőmről, ez nem az egyén felelőssége, amennyiben olyan élethelyzetbe kerülök, a „gondoskodó állam megoldja”, hiszen ez a dolga. Ezért sincs értéke a bejelentett transzparens munkaviszonynak.

○ Generációs kérdések: A munkaerőpiacra újabban belépő Y és Z generáció adná a kiöregedő idősebb korosztály utánpótlását. Ezen korcsoportok motivációja, munkához, munkahelyhez való hozzáállása alapvetően megváltozott a társadalmi, technikai, technológiai változásokkal párhuzamosan.

– *Kereseti lehetőség:* A szélesebb körben tekintett agrárium, valamint azon belül az élelmiszeripar relatíve alacsony bérszínvonalra egyre kevésbé elégíti ki a munkavállalók igényeit. Ennek érezhető rendezésének gátat szab az élelmiszerek mint fogyasztási cikkek jellemző kínálati piaca és az ezt „jól használó” koncentrált kereskedelmi láncok mint megkerülhetetlen értékesítési csatornák árkorlátja, amely nem engedi érvényesíteni az esetleges béremelésekből adódó többletköltségeket.

Másrészt bizonyos hiányszakmákban a feldolgozóipar nem képes versenyezni a gépipar és gépjárműgyártásban elérhető akár két-háromszoros kereseti lehetőségekkel.

– *Közmunka:* Az elmúlt években jelentős volumenűre és egyre több területre kiterjesztett (már nem csak szezonális) közmunka hatása a munkaerőpiacra összességében komoly zavaró tényezőként hatott. Az eredetileg tartósan munkanélküliekre kitalált képzési és foglalkoztatási programok célja az emberek munkaerőpiacra történő visszavezetése volt. A program bizonyos munkavállalói rétegekben olyan sikert aratott, hogy ebből nem céljuk kikerülni, ezt egy „állandó foglalkozásnak” tekintik. Bizonyos településeken az egyre növekvő keretlétszámok komoly elszívó erőt jelentenek, egyre szélesebb réteg érzi alternatívának a nem igazán megterhelő foglalkoztatást még az alacsony bérezés mellett is, mivel a hagyományos foglalkoztatáshoz képest többletszabadidőt biztosít részére, és fennmaradó energiáit egyéb kereső tevékenységre tudja fordítani. A közfoglalkoztatásban egyre szélesebb feladatkörök kerülnek ellátásra és relatíve egyre képzetesebb embereket vonnak be a rendszerbe.

– *Egyszerűsített foglalkoztatás:* A munkaerő-kölcsönzés egy speciális foglalkoztatási formává kezd válni, melynek keretei törvényileg megszabtottak és alapvetően az alkalmi munkavállalás kereteit kívánták szabályozni. Ahol ezen forma felbukkan, komoly bérfeszültséget gerjeszt, mivel az EFO-járulék kedvezményei lényegesen nagyobb keresetet nyújtanak az ebben a formában foglalkoztatottak részére, még ha ez havonta 15 napban van is korlátozva. Az öngondoskodást célként nem tekintő rétegeknek a pillanatnyi többletkereset igen vonzóvá vált, a maga relatíve kötöttségektől mentes formájában. A tartozással vagy valamilyen fizetési kötelezettséggel rendelkező emberek részére biztosítja a jövedelme feletti szabad rendelkezést.

– *Megváltozott munkaképességű munkavállalók:* A 20 fő fölötti gazdasági társaságoknál foglalkoztatási kényszer van a megváltozott munkaképességű munkavállalókra vonatkozóan. Az előírások nem adnak mérlegelési szabadságot, hogy az adott cég tevékenységi köre valóban ad-e lehetőséget a rehabilitációs folyamat valóságos lefolytatására. Mindemellett az elmúlt években ezen státuszú emberek szigorú orvosi felülvizsgálata napirenden volt, ami lényegesen visszaszorította létszámukat, komoly kereseti piacot generálva irántuk.

– *Munkába járás:* A közösségi közlekedés folyamatos átszervezése nem minden esetben van tekintettel a munkavállalók esetleges többműszakos munkarendjéből adódó utazási szükségleteire. Bizonyos települések vonatkozásában nem alkalmazkodik a gazdasági folyamatokhoz (honnan hová, mikor járnak dolgozni az emberek). Nem ritkán a menetrendek által korlátok közé szorított, kényszer szülte időbeosztáshoz kell alkalmazkodni a vállalatnak és a munkavállalóknak is, amennyiben a vállalkozás nem képes saját buszjárat működtetésével megoldani a munkába járást.

– *Képzési hiányosságok:* Sajnos már az alapkompenciák megszerzésénél komoly

hiányosságok tapasztalhatók. Egy átlag munkavállalónál nem evidencia alapvető matematikai műveletek elvégzésének képessége, valamint akár egy egyszerű szöveg értelmezése is problémát jelenthet, esetlegesen munkakörnyezetükben előforduló alapvetően idegen szavak ismeretét nem is elvárva.

Az iparágunknak szükséges nagyszámú, alapvetően gyakorlatban használható kompetenciával felvértezett szakmák (baromfi-feldolgozó, hentes, húsipari gépkezelő) oktatása régióinkban gyakorlatilag megszűnt. Ennek hiányát folyamatosan érezzük és megszenvedjük.

KITÖRÉSI LEHETŐSÉGEK, ALTERNATÍVÁK, MEGOLDÁSOK ÉS PRÓBÁLKOZÁSOK

Toborzási módszerek megváltoztatása

A munkáltatók részére fennálló régebbi ideális időszakban, illetve bizonyos gazdasági változásokkor nem volt szükség aktív munkaerő-piaci jelenlétre, toborzásra, csak esetleg speciális szakképzettségű vagy vezető munkakörök esetében. A munkavállalók „házhoz jöttek”, jelentkeztek a vállalkozásokhoz. Ahogy ez a munkaerő-kínálat megszűnt, fizikailag is egyre szélesebb körben kellett kiterjeszteni a keresést és technikájában is egyre több csatornát kellett felhasználni. Rövid ideig elegendő volt a már aktív dolgozókon keresztül rokonok, ismerősök, barátok, szomszédok megszólítása a munkalehetőségekkel. Későbbiekben helyi lapokban, majd helyi televízióban, internetes felületekre kerültek ki az álláshirdetések, ezután szélesítve a csatornákat, a cég Facebook-oldalán, honlapján és egyéb elérhetősegein is meg kellett jeleníteni azokat.

A munkaerőpiacra már fizikailag is szükséges kimenni a cég képviselőinek, szorosan együttműködve a helyi és regionális munkaügyi szervekkel, önkormányzatokkal. Célszerű rendszeresen lakossági tájékoztatókat szervezni a munkalehetőségekről

különböző rétegeket megcélozva. Egyre aktívabban kell részt venni különböző munkaerőbörzéken, foglalkoztatással kapcsolatos rendezvényeken, ahol további potenciális munkavállalókat lehet elérni, lehetőségeink bemutatása mellett.

Jelenleg néhány feladatkörnél nem mindig elégséges a saját erőből történő keresés, esetenként szükséges külsős szakcégek (toborzó, fejevadász) bevonása, melynek költsége lényegesen magasabb a szokásos módszereknél.

Humánmenedzsment változása

A munkaügyi osztályok technikai jellegű tevékenysége (állami és céges, munkavállalással kapcsolatos nyilvántartásokba, bejelentésekbe vétele) mára teljesen átalakult. A munkavállalóknak lényegesen nagyobb az elvárása és igénye a személyre szabott ügyintézésre, törődésre, informálásra és gondjainak a munkáltató által biztosított kereteken belüli megoldására. Ez a tevékenység a szakmai kompetenciák mellett lényegesen nagyobb problémamegoldó készséget és empátiát követel a HR-szakemberektől a feladat megoldása érdekében, mely szükségszerűvé teszi az ezzel foglalkozó létszám lényeges bővítését is.

Cégimázs javítása

Napjainkban a nagy létszámot foglalkoztató élelmiszer-ipari feldolgozóipari cégek presztízse, megítélése a vonzáskörzetben nem egyértelműen pozitív. Egyrészt mindenki ismeri vagy ismertnek véli az ott folyó tevékenységet, lehetőségeket, ismeretségi köréből dolgozik vagy dolgozott már valaki, mely információk nem minden esetben aktuálisak vagy megalapozottak. Van egyfajta előítélet a nagy cégekkel szemben, a „helyi multi” érzés. Elkerülhetetlen, hogy a vállalkozások társadalmi megítélését, népszerűségét, pozitív ismertségét mindenféleképpen növeljük, így javítva a munkaerővonzó képességét. Ennek érdekében folyamatosan részt kell venni a szűkebb,

tágabb környezet társadalmi életében, rendezvényeken szponzorációval és aktív részvétellel, megragadva minden lehetőséget az érdeklődők részére valós információk átadására. Országos szinten is meg kell teremteni a cég ismertségét, pozitív megítélését, mely segíthet a kvalifikált munkaerő megszerzésében.

Külső munkaerő bevonása

Alternatíva lehet munkaerő-kölcsönzők által biztosított dolgozók foglalkoztatása, bevonása. Ez több dilemmát vet fel. Az ár-érték arány tükrözi-e a tényleges költségeket (mely mindenféleképpen több a sajátánál, tartalmazza a szolgáltató költségeit és hasznát), valamint a kölcsönzött munkaerő által elvégzett feladatok minősége hogyan viszonyul a megfogalmazott elvárásainkhoz képest. Ezen konstrukcióban foglalkoztatottaknál mindenféleképpen hiányzik, nagyon kevés esetben alakulhat csak ki a vállalat irányában a lojalitás, melynek hiánya a közös célok elérését gátolhatja. Nem minden esetben garantálja a kölcsönbe adó a kölcsönzött állomány személyi állandóságát, ami a folyamatos betanítás kényszerét idézi elő, s ez többleterőforrásokat von el, valamint bizonytalanná teszi a munka színvonalát. Potenciális előnyként jelentkezhet a létszám mennyiségének rugalmas vezénylése, amennyiben a megrendelésállomány ingadozó, valamint a foglalkoztatással kapcsolatos adminisztrációt is mérsékli.

Több iparágban is tömeges létszámbővítésekkel felmerült külföldi munkavállalók csoportos foglalkoztatása, ellenben jelentős kihívást jelenthetnek a nyelvi, kulturális különbségek, a lakhatási kérdés kulturált megoldása, illetve ezen konstrukció hosszú távon való fenntarthatósága.

Távolabbi településekről buszjáratok indítása

Néhány esetben megoldás lehet a saját buszjáratok beindítása, amennyiben a munkáltató igényeit a közösségi közle-

kedés kellőképpen kiszolgálni nem képes (tömegközlekedés nem megoldott, speciális munkarend).

Lakhatási lehetőségek támogatása, megteremtése

Jelenlegi gyakorlat szerint szolgálati lakást biztosítunk egyes dolgozók számára, egyelőre a magasan kvalifikált vagy speciális szaktudással rendelkező, nem vonzáskörzetben lakó munkavállalók részére, akik vállalják rövid távon ezen lakhatási lehetőséget, és a későbbiekben (akár céges támogatással) meg kívánják teremteni a végleges letelepedés körülményeit.

Amennyiben a vállalkozás a fenti feltételeket nem tudja megteremteni vagy a munkavállaló igényeinek nem felel meg, alkalmazható a klasszikus pénzbeli lakhatási támogatások folyósítása.

Nagyobb létszámú, távolabbi lakhellyel rendelkezőnek nincsen más alternatíva, mint a régen alkalmazott közösségi szállások újraértelmezése.

Természetesen ezen megoldások tömegesítése jelentős ráfordítást igényel, így növelve a költségeket.

Képzések

Képzések több okból válhatnak indokoltá, illetve fontossá.

- *Átképzés/továbbképzés:* Erre a legnagyobb az igény a megszűnt iparági szakmusképzésből adódó hiányok pótlása miatt. Gyakorlatban a legeredményesebbnek a munkaügyi központokkal együtt, helyben szervezett OKJ-s bizonyítványt adó képzések bizonyultak. A kötelező tematika mellett a helyi sajátosságokat figyelembe véve, döntően saját szakemberekkel történtek a képzések, melynek résztvevői a fejlődni kívánó munkavállalóink közül kerültek ki. Döntő többségüknél a céghez való kötődés lényegesen megerősödött, jelenleg is munkatársaink.

- *Helyben megvalósított képzések:* A különböző, bizonyos munkakörök betöl-

téséhez szükséges képesítések megszerzése (például targoncavezetői engedély) sokkal eredményesebben megvalósítható a vállalkozás telephelyén. Elkerülhető a sok felesleges utazás, több munkavállalót bevonva, a munkaerőpiacon értékes képe-
sítést szerezhetnek.

○ *Továbbtanulás támogatása:* Azon munkavállalók törekvését, akik vállalják saját vagy a munkáltató kezdeményezésére továbbképzésüket olyan képesítés megszerzésére, mely a munkáltató részére hasznos, azt tanulmányi szerződés keretében érdemes támogatni. Ezen munkatársaink a legelkötelezettebb réteghez fognak tartozni.

○ *Nyelvi képzés:* Legeredményesebb formájának a kihelyezett képzés bizonyult, mely egyfajta közösségépítési tevékenységként funkcionált, természetesen biztosítva a manapság bármely szakterületen szükséges idegen nyelvi készségek megszerzését.

Intézmények képzésébe való bekapcsolódás

A szakképzett munkaerőért folyó versenyben komoly lépéselőnyre tehetnek szert azon vállalkozások, amelyek gyakorlati képzésnek biztosítanak helyszínt valamely szakképző intézménnyel együttműködve. Ez jelentős ráfordításokat igényel, de az addigra megismert végzettek (akik a cégnél alkalmazott berendezéseket, technológiát már ismerik és azonnal alkalmazni tudják) megszerzésére komoly lépéselőnybe kerülhetnek a többiekhez képest.

A néhány éve elindult duális képzések egyre több intézményben és szakon válnak elérhetővé, jó lehetőséget adva a közreműködő vállalkozásoknak a felsőfokú végzettségű munkatársak tervezett biztosításához.

Motivációs rendszer fejlesztése

A munkakörtől függő havi óráteljesítmény bérrendszert célszerű folyamatosan kiegészíteni olyan egyéb motivációs kiegészítőkkel, melyek reagálnak az adott időszak vagy várható trendek kihívásaira,

problémáira. Napjainkban sajnos bizonyos területeken a dolgozók tervezhetetlen távolléte okoz problémát. Ennek jó hatékonyságú és bevált „orvossága” az adott időszak (hónap, negyedév, naptári év) jelenlétéhez kötött bónuszok.

A dolgozók érdekeltségét erősíthetik a minél több munkakör, feladat elsajátítására a kompetenciapótlékok, melyek a munkavállaló által ellátni képes munkakörök, tevékenységek arányában növekednek. Ezzel az adott terület vezetőjének lehetőségei nagymértékben bővülnek a napi feladatok, munkakörök kijelölésekor.

Fejlődési, előre jutási lehetőségek biztosítása

A munkatársak egy rétegének komoly motivációs lehetőség az előrelépés lehetőségének biztosítása. Fontos, hogy a vállalat működésében ennek tapasztalható, valós gyakorlata legyen, és ez kommunikálva is legyen. Fontos, hogy a közvetlen munkahelyi/területi vezetők felismerjék a kiemelkedő munkatársakat, és ne abban legyenek érdekeltek, hogy mindenáron maguknál tartsák őket, meggátolva további fejlődésüket. A továbblépés lehet több irányú. Adott szakterületen belüli vagy más szakterületre, akár nem a hierarchiában előre, hanem a képzettségének megfelelőbb feladatkörbe, munkakörbe.

Hatékonyágnövelés

A mai kiélezett piaci versenyben minden vállalkozás elemi érdeke a hatékonyság folyamatos növelése, fejlesztése, ami minden tevékenységére, belső területére ki kell, hogy terjedjen. A hatékonyságfejlesztéssel szembeni alapvető gazdasági elvárások mellett a folyamatok jobb megismerésével, standardizálásával esetenként lehetőség nyílik egyes részfolyamatokat kevésbé kvalifikált vagy általunk betanított munká-
erővel elvégezni, és ideális esetben az elért megtakarítások egy részét a bérszínvonal fejlesztésére fordítani.

Automatizálás

Azon (rész)tevékenységeknél, ahol a munkakörülmények vagy az elvégzendő munka nehézsége, gyorsasága megkívánja és az adott technológia lehetővé teszi, járható út lehet egy-egy művelet automatizálása, így csökkentve a nyomást a munkaerő-szükséglet oldaláról.

Rugalmas munkaidő

A főleg kisgyermekes édesanyákat megcélzó „kismama” műszakok jó lehetőséget nyújthatnak ezen réteg munkában tartására, amennyiben a tevékenység és infrastruktúra lehetővé teszi az óvoda-iskola időrendjéhez alkalmazkodó munkabeosztást.

Közösségi élmények erősítése

Folyamatosan bővíteni kell azokat a céges rendezvényeket, megmozdulásokat (vacsorák, sportnapok, családi napok), amelyek az adott részterületre vagy az egész vállalkozás munkatársaira terjednek ki, erősítve a közösség továbbépülését, erősödését. Itt teljesen más közegben, szituációkban találkozhatnak a munkatársak egymással, a különböző területek munkatársaival és vezetőikkel. A csapatszellem erősödése mérsékelni képes a fluktuációt és erősíti az elköteleződést.

Nyári diákmunkák, szakmai gyakorlatok támogatása

Széles rétegben, folyamatosan keresni kell kapcsolatokat a legfiatalabb munkába lépő vagy közvetlenül ez előtt álló korosztályokkal. A főleg dolgozóink gyermekeit érintő nyári diákfoglalkoztatás segítségével közvetlen információkat nyerhetnek a fiatalok a vállalkozásnál folyó tevékenységről, nagyon sokszor kellemes csalódást okozva az addigiakhoz képest. Tapasztalatunk szerint a már második évben is nyári munkán dolgozók nagy arányban (akár további iskolai tanulmányok elvégzése után) válnak munkavállalókká.

A felsőoktatási intézmények különböző szakmai gyakorlatainak elvégzésére egyre nagyobb létszámot fogadva adunk teret. Ez bár egyre több szakterület munkatársait terheli meg többletmunkával, viszont már rövid távon megtérül. Sikerül a hallgatókat személyesen megismerni, felmérni a bennük rejlő lehetőségeket. Jelentős számban tudjuk őket vagy azonnal vagy néhány éven belül munkalehetőséggel megkeresni, végzettségüknek megfelelő munkakörben alkalmazni. Számukra a beilleszkedés igen gyors, hiszen részben már „ismerős terepen” kell tevékenységüket megkezdeniük.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Békés megye Wikipedia oldala. https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A9k%C3%A9s_megye

A közfoglalkoztatás szerepe és helye Hajdúnánás élelmiszer-gazdaságában

SZÓLLÁTH TIBOR

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Hajdúnánáson a közfoglalkoztatási program ma ismert formája öt évvel ezelőtt indult útnak. Öt év alatt számtalan eredményt, megvalósult fejlesztést és értékes gyakorlati ismeretet szerzett a település a közfoglalkoztatási program kereteinek hatékony kihasználásáról. Ennek az írásnak a célja az, hogy az előző évek tapasztalataira alapozva megismertesse az olvasót a közfoglalkoztatás élelmiszer-gazdaságban betöltött szerepével Hajdúnánáson.

A közfoglalkoztatásban 2011-ben országos szintű szemléletváltás valósult meg azáltal, hogy a Magyar Köztársaság Kormánya 2011 áprilisában elfogadta a Széll Kálmán Terv alapján készített Magyarország Nemzeti Reformprogramját. A program egyik kiemelt célja az volt, hogy az elsődleges és a közties munkaerőpiacról kiszorult munkakeresők számára maga az állam biztosítson jövedelemszerző munkalehetőséget a közfoglalkoztatás keretein belül.

A közfoglalkoztatási program résztvevői három kategóriába sorolhatók Hajdúnánáson. Vannak, akik koruk, végzettségük vagy mentális állapotuk alapján nem alkalmasak az elsődleges munkaerő-piaci foglalkoztatásra. A második kategóriába azok a jellemzően képzett fiatalok tartoznak, akik még nem rendelkeznek kellő munkatapasztalattal és a program keretein belül tudnak gyakorlatot szerezni. Végül, de nem utolsósorban pedig beszélhetünk olyan kor, végzettség és mentális állapot alapján alkalmasnak ítélt munkavállalókról, akik valamilyen oknál fogva mégsem tudnak elhelyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon. Természetesen a közfoglalkoztatás nem egyenértékű az elsődleges munkaerőpiacon történő foglalkoztatással, ugyanakkor a település szociális politikájának részeként kiutat jelent a tartós munkanélküliség és a segélyezési rendszer kereteiből.

Hajdúnánáson a közfoglalkoztatási program elindulásának kezdetétől fogva az volt a célunk, hogy kiaknázzuk a település nyújtotta lehetőségeket, amelyek a város termelőhelyi adottságai miatt főleg a mezőgazdaságban, a mezőgazdasági termelésben rejlenek. Ezen a területen valódi, értékteremtő tevékenység a 2011-es év előkészületei után 2012-ben valósult meg.

Az elmúlt négy évben a közfoglalkoztatási program komoly változást hozott a település életében. Sikerült felkarolni és újból hasznosítani a parlagon heverő értékeket, feledésbe merülő szakmáknak adtunk újra értelmet és mostanra ökológiai gazdálkodásból származó termékekkel tudjuk ellátni a település lakóit.

Természetesen önmagában a közfoglalkoztatás ehhez nem volt elég, de a program megadta a változásokhoz szükséges kezdő löketet. Hajdúnánás városa élt az adandó lehetőségekkel, a stratégiai tervezés és az innovatív szemlélet révén pedig egy magasabb szintű fejlődési pályára állt.

Fontosnak tartom kiemelni ugyanakkor, hogy a közfoglalkoztatási program sikere nehezen mérhető. A közfoglalkoztatás keretében megjelenő eredményeket csak a 2011-et megelőző évek közfoglalkoztatási programjainak eredményével érdemes összevetni.

Véleményem szerint a forprofit szektorral történő összehasonlítás a rendszer sajátosságai miatt hibának bizonyulna. Éppen ezért ez az esettanulmány nem hivatott ilyen jellegű elemzések bemutatására, csupán a hajdúnánási közfoglalkoztatás jellemzőit kívánja bemutatni.¹

BEVEZETÉS, CÉLOK

A közfoglalkoztatás Hajdúnánáson betöltött szerepe szerteágazó, sok különböző fejlesztési irány és cél valósult meg a programon belül. Ezek közül – a témához kapcsolódóan – az étel-miszer-gazdaságra vonatkozó vízióinkat szeretném kiemelni, melyeknek egy része már az évek során teljesült is.

Évekkel ezelőtt azt a célt tűzte ki maga elé Hajdúnánás városának vezetése, hogy a közfoglalkoztatási program keretében komoly lépéseket tegyen egy önfenntartóbb település és egy egészségesebb közösség irányába. Ezért szeretttük volna, hogy a jó minőségű, helyben termelt alapanyagok megjelenjenek a közétkeztetésben és a helyi piacon. Ezeket a célokat teljesítve új kihívások elé állítottuk magunkat. A Hajdúnánáson megtermelt alapanyagok komoly hozzáadott értékkel rendelkeznek azáltal, hogy biztosítottuk a zöltségek és húsok feldolgozásának lehetőségét helyi szinten. A legújabb megvalósuló célunk pedig az öko-gazdálkodásra történő áttérés megvalósítása volt.

Folyamatosan törekszünk az innovatív megoldások és a legújabb kutatás-fejlesztési eredmények adaptálására a településen. A Debreceni Egyetemre tudásbázisként tekintünk, amely a fejlődés további lehetőségét nyitja meg számunkra.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Az esettanulmány célja bemutatni a közfoglalkoztatás étel-miszer-gazdaságban be-

töltött szerepét a Hajdúnánáson 2011–2015 között működő mezőgazdasági program tapasztalatai által. A téma feldolgozása a képviselő-testület számára készített beszámolókra, az elmúlt évek önkormányzati döntésein alapuló fejlesztésekre alapozva és a programban részt vevő szakemberekkel történt konzultációk alapján történt. Ehhez járul hozzá az a sajátos helyzet, hogy a társadalmi szerepvállalástól távol, a civil életben évtizedek óta gazdálkodó, biotermeléssel foglalkozó szakember látószögén keresztül kerül bemutatásra az a lépésről lépésre történő fejlődési folyamat, amelyet a település vezetőjeként végig kísértem.

Az elemzés bemutatja a közfoglalkoztatási program kialakítását és bővülését a kezdetektől egészen napjainkig, a rendszer külső körülmények változására és a működés során tapasztalt hiányosságokra adott válaszait.

HAJDÚNÁNÁS KÖZFOGLALKOZTATÁSI RENDSZERÉNEK ÁTTEKINTŐ BEMUTATÁSA

Hajdúnánás Városi Önkormányzat közfoglalkoztatási programjának átalakítása, az országos szinten történt szemléletváltást követően, a 2011-es esztendőben kezdődött meg. Ebben az évben háromféle foglalkoztatási formát különíthetünk el, melyek a rövid távú: két hónapos és 4 órás foglalkoztatás, a hosszabb távú hat hónapig tartó 8 és 6 órás foglalkoztatás, és az értéktéremtő 8 órás munkavégzést jelentő közfoglalkoz-

¹ Az írás a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága és Baráti Köre, valamint a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kara által szervezett A humán erőforrás helyzete (múlt/jelen/jövő) a hazai étel-miszer-gazdaságban című konferencián elhangzott előadás alapján készült (Debreceni Egyetem GTK, 2016. április 22.).

tatás voltak. Éves szinten átlagosan 204 fő munkaeerő foglalkoztatására nyílt lehetőség, akik elsősorban az önkormányzatok hagyományos értelemben vett közszolgáltatási feladatainak ellátására – mint például közterületek és középületek tisztán tartása, közintézmények portaszolgálata, kiegészítő adminisztrációs tevékenységek, szociális és kulturális közfeladatok elvégzése – lehetett alkalmazni.

Felismertük azt a tényt, hogy bár mezőgazdasági városban élünk, a XXI. század elejére, a külső körülmények változásának köszönhetően a Hajdúnánás méretű településen élő emberekből elveszett az az előtünk lévő generációra jellemző tudásbázis, amely képes volt az egészséges, helyben megtermelt ételek előállítására. A mai világban nagyon fontos a helyi egészséges élelmiszerhez való hozzájutás lehetőségének biztosítása. Ennek első eszköze volt a Szociális Földprogram életre hívása 2011-ben, mikor *Hajdúnánás Városi Önkormányzat* A szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló, többször módosított 1993. évi III. törvény adta lehetőségen alapulva elindította a szociális ellátás ezen formáját, és megvalósításához 2 millió forint keretösszeget rendelt a felmerülő költségek fedezetére.

A rászorultság alapján nyújtható természetbeni szociális ellátás alapja az a mezővárosokra jellemző helyi adottság, hogy egyrészt az önkormányzat, másrészt a városban számos család rendelkezik kertes ingatlannal, szőlőskerttel, vagyis művelés, gazdálkodás alá vonható területtel. A programmal kapcsolatos feladat és hatáskörök az önkormányzat, illetve a polgármester, valamint a *Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat, Központ és Városi Bölcsőde* között kerültek megosztásra (8/2015. (II.25.) Önkormányzati Rendelet).

Az önkormányzat biztosítja a területtel nem rendelkezők számára az ingatlant is, a program valamennyi résztvevője számára pedig a vetőmagokat, valamint a szakta-

nácsadást, míg a bevont szociális intézmény dolgozóinak feladata a program folyamatos figyelemmel kísérése. A programban történő részvétel önkéntes, rászorultságtól függő, a bevontak kötelezettsége a földterület megművelése és a megtermelt növények betakarítása.

A konyhakerti növénytermesztés alprogram mellett 2012-től bevezetésre került az „Önellátási célú állattartás – baromfitartás” alprogram. A program alapvetése, hogy a támogatott az állatállomány 50%-át húsfogyasztási célra felhasználhatja 1 éven belül, a másik 50%-át pedig 1 évig megtartsa a család egészséges táplálkozásának biztosításához, a baromfi kettős hasznú (tojás és hús) felhasználása érdekében.

A programot nem teljesítők irányába a szankció az, hogy a következő évre a programból kizárásra kerülnek (8/2015. (II.25.) *Önkormányzati Rendelet*).

Az 1. táblázat szemlélteti a programban résztvevők számát, a gazdálkodás alá vont terület tulajdoni helyzetét és a program teljesíthettségének mértékét.

Az 1. táblázat kimutatása alapján megállapítható, hogy a programot magas szintű teljesíthettség jellemzi. Ez a fajta szociális segítség azok számára vált kedvelté, akik magukévá tudták tenni azt a fajta logikát, hogy az önkormányzattól kapott segítséget saját maguk munkaejével kiegészítve több mint tízszeres értéket képesek elérni. Az átlag hétezer forint összegű vetőmagcsomagot felhasználva ugyanis piaci áron számolva átlag 100 000 Ft értékben képesek élelmiszer-alapanyagok előállítására. A program hármas cél megvalósítását szolgálja, melyek a szociális segítségnyújtás, a már feledésbe merülő tudás visszatanítása és a munka becsületének visszaállítása egyaránt eredményesnek mondható.

A 2011-es év egy megalapozó évnek tekinthető Hajdúnánás esetében, egyrészt a szemléletformálás tekintetében, másrészt a 2012-es évtől elinduló, valódi értéktelentő közfoglalkoztatási rendszer bein-

I. táblázat

Hajdúnánás Városi Önkormányzat szociális földprogramjának mutatószámai 2011–2015 között

Évszám	Program	Résztevők száma (család)	Ebből önkormányzati területen gazdálkodók	A program teljesítettség, %
2011	növénytermesztés	57	30	90,5
2012	növénytermesztés	89	37	98,8
	állattenyésztés	179	–	97,2
2013	növénytermesztés	116	38	98,0
	állattenyésztés	200	–	97,0
2014	növénytermesztés	120	44	92,8
	állattenyésztés	152	–	99,0
2015	növénytermesztés	94	26	99,0
	állattenyésztés	157	–	99,0

Forrás: Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat, Központ és Városi Bölcsőde intézményvezetőjének beszámolója, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015

dításához szükséges feltételek megteremtésének vonatkozásában, felismerve azt a tény, hogy vissza kell nyúlnunk azokhoz a kálvinista gyökerekhez, melyek évszázadokon keresztül formálták a térséget és az itt élő embereket. Ennek egyik része a mezőgazdasági térségekre jellemző, még meglévő tudás, másik pedig a lehetőség a belső erőforrásaink kihasználására, amely egy alföldi város esetében elsődlegesen a mezőgazdasági termelés. Szükség volt tehát az önkormányzat tulajdonában lévő mezőgazdasági művelés alá vonható két-hektárnyi terület saját művelés alá vonásáról gondoskodni, piaci alapon további 14 hektár bérlésére került sor, továbbá a Magyar Állammal 4 hektár föld használatára kötöttünk szerződést.

A 2012-es évtől kezdődően minőségi változás következett be a közfoglalkoztatásban, és lehetőség nyílt az eddigi hiányterületeken, elsősorban olyan feladatokra történő foglalkoztatásra, amelyeket az önkormányzat az elmúlt évtizedeken keresztül humánerőforrás vagy pénzügyi kapacitás hiányában nem tudott elvégezni. Ezek voltak a mezőgazdasági utak és a belterületi vízelvezető rendszerek karbantartása, az illegális hulladéklerakó telepek felszámolása.

Ezt egészítette ki első alkalommal a mezőgazdasági startmunka mintaprogram, mely a szó szoros értelmében vett élelmiszer-termelő ágazatot jelent a mai napig a városban.

Ezen program keretein belül március 1. és december 31. között 117 álláskereső bevonására került sor, és 100 fő folyamatos foglalkoztatása történt meg. 20 hektárnyi területen elkezdődött a szántóföldi zöldségtermesztés és kertészet alapjainak megteremtése, 600 m² nagyságú fóliasátor megépítése és 6 ha területen a csepegtető öntözési rendszer kiépítése. A mezőgazdasági terület megműveléséhez szükséges eszközbeszerzés és infrastrukturális feltételek kialakítása, kutak fúrása és a munkavégzéshez szükséges feltételek megteremtése a programban dolgozó emberek és külső szakértők bevonása mellett, folyamatosan zajlott. Saját gyártásban előállított beton-elemek felhasználásával 2500 folyóméteren támrendszeres uborkatermesztés kezdődött, és elsősorban az elsődleges felvevő piacnak számító, 2000 adagos köztékvetés ellátásához szükséges alapanyagok (fűszerpaprika, görög- és sárgadinnye, hagyma, borsó, szárazbab, uborka, patiszon, burgonya, sárgarépa, petrezselyem,

zeller, fokhagyma, cékla, karfiol) előállítására kezdődött meg.

Bár Hajdúnánás mezőváros, ahol egykor természetesnek volt tekinthető a háztáji gazdálkodás, a munkaügyi rendszeren keresztül kiközvetített emberek többsége nem dolgozott korábban soha a mezőgazdaságban. Ezen hiányosság kiküszöbölése érdekében 26 fő „növénytermesztés és állattartás”, 26 fő pedig „növénytermesztés és tartósítás” tárgykörben képzésen vett részt a munkavégzéshez szükséges kompetenciák megszerzése érdekében.

A gazdálkodásban fontos egyensúly megteremtése érdekében a növénytermesztés kiegészítéseként Hajdúnánás Városi Önkormányzat ugyanebben az évben saját önérejt felhasználva beindította az állattenyésztési programot. Első lépésként 250 db tojótúrókat, 74 db kecskét, 34 db őshonos rackajuhot, 23 db sertést vásárolt összesen 2 102 781 forint értékben. A jószágok gondozása szintén közfoglalkoztatott munkaerő bevonásával zajlott (Tóth, 2002).

A 2013. évet a projektek számának bővülése és a foglalkoztatottak számának jelentős emelkedése jellemzi. A korábbi négy program hétre bővült, melyben összesen 430 fő foglalkoztatása történt meg. A mezőgazdasági program fejlesztését jelentős mértékben annak a 40 fős *téli és egyéb értéktermelő közfoglalkoztatási programban dolgozó emberek munkája segítette, akik az állattenyésztés és a gazdálkodás egyik színhelyéül szolgáló Kendereskert teljes felújítását elvégezték. Az állatállomány elhelyezését biztosító, de teljesen leromlott állapotú istállók felújítása mellett 2 db 200 m² területű fűthető fóliasátor, továbbá terménytárolásra és állattartásra alkalmas góré megépítéséről gondoskodtak a foglalkoztatottak.*

A mezőgazdasági termelés március 1. és december 12. közötti időtartamban 170 fő foglalkoztatására adott lehetőséget. A létszámbővítésnek és a további eszközök beszerzésére fordítható forrásnak köszön-

hetően a gazdálkodás további fejlődése kezdődött meg.

A meglévő jószágállomány takarmányozása érdekében takarmánynövények termesztése kezdődött meg, mely alapot jelentett a már meglévő állatállomány további bővítésére. 2 db ló, 25 db mangalicahízó, 11 db bivaly, 18 db nyúl, 25 db választási malac, 21 db szürke marha és 2 db kecske került beszerzésre.

A növénytermesztésen túl a halgazdálkodás is megkezdődött 4,9 ha-os területen, ahová 1200 kg kétnyaras ponty, 100 kg kétnyaras harcsa, 250 kg amúr, illetve 50 kg folyami harcsa került telepítésre.

Az önkormányzat tulajdonában lévő, korábban kihasználatlan ingatlanok kertjeibe, valamint év közben megvásárlásra került szőlőskertekbe 1,05 ha területre 450 db szilvafa, 100 db sárgabarackfa és 1,5 ha területre 1250 db gyökeres szőlővessző telepítése történt meg.

Ősszel, vagyis az idénymunka holt időszakában további 67 fő került beiskolázásra „növénytermesztés és állattartás”, valamint „növénytermesztés és tartósítás” képzésre.

A korábbi művelés alá vont 20 ha-os terület nagysága megduplázódott, a támrendszeres uborkatermesztés 3000 m²-re emelkedett, további 1000 m²-rel nőtt a hasznosítható fóliasátrak területe, melyből 200 m² fűthetővé vált. Ez utóbbi beruházás kiszélesítette a termelés idősávját, megteremtette a lehetőségét annak, hogy önmagunk állítsuk elő a szántóföldi zöldségtermesztéshez és a város közterületeinek zöldítéséhez szükséges virágpalántákat. A rendszernek köszönhetően primőr termékekkel tudunk megjelenni a piacon, egészséges élelmiszereket kínálva a vásárlók számára.

A korábban megtermelt növényfajták és a csiperkegomba értékesítési lehetőségeinek további bővülését jelentette, hogy a közétkeztetésen túl a májustól működő Termelői Piacon is elkezdődött a megtermelt alapanyagok értékesítése (Tóth, 2013).

A Vidékfejlesztési Minisztérium megal-

kotta a Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020 című dokumentumot, amely feltárja az elmúlt évtizedekben lezajlott gazdasági és társadalmi változások vidékre gyakorolt hatását, a jellemző problémákat és megfogalmazza a vidék újra élhetővé tételének lehetséges irányait. Ezen célok megvalósítását segítette az a pályázati forrás, melynek köszönhetően létrejött a város első márkája, a *Nánási Portéka*, és ezzel egyidejűleg 2013 májusában megnyithatta kapuit a Termelői Piac, amely immár közvetlen kapcsolatot teremtett a közfoglalkoztatásban megtermelt áruk és a település vásárló közönsége között.

Hajdúnánás Városi Önkormányzat képviselő-testülete 2013 áprilisában fogadta el a *Nánási Portéka Védjegy Védjegyszabályzatát (160/2013. (IV.09.) sz. KT. Hat.)*. A szabályzat értelmében Nánási Portékának minősül a Hajdúnánáson állandó lakcímmel rendelkező termelő által Hajdúnánás közigazgatási határán belül megtermelt feldolgozatlan és/vagy feldolgozott élelmiszer, mezőgazdasági termék, élő állat. Feldolgozott termékek közül az minősül Nánási Portékának, amelynek alapanyagát legalább 50%-ban Hajdúnánás közigazgatási határán belül állították elő. A szabályzat meghatározza a védjegy alá tartozó termékköröket is, valamint a minőségkritérium rendszerét (*Nánási Portéka Védjegy Védjegyszabályzata, 2013*).

A Nánási Portéka kettős cél megvalósítását hivatott szolgálni, hiszen hozzájárul mind a termelők, mind a vásárlók részéről a környezettudatos életszemlélet formálásához, erősíti az önellátás képességét és hozzájárul a településen élők egészséges élelmiszer-alapanyagokkal, feldolgozott termékekkel történő ellátásához, a tudatos fogyasztói döntések meghozatalához. Másrészt a termelők számára kiegészítő jövedelemforrást biztosít, munkalehetőséget teremt, ösztönzi a vállalkozóvá válást, tehát csökkenti a munkanélküliséget, a vidékről történő elvándorlást. A helyi márka a kö-

zösségen belüli összefogást eredményezi és az identitástudat fejlesztésére alkalmas eszköz. Jelenleg 42 védjegyhasználó van, köztük az önkormányzat közfoglalkoztatási programja, valamint a szociális szövetkezet is, akik a Nánási Portéka védjeggyel ellátott termék értékesítésére jogosultak.

A 2013 májusa óta működő Termelői Piac számos hűsleges, visszatérő vásárlóval rendelkezik helyi és országos szinten. Olyanokkal, akik tudatosan vásárolnak ellenőrizhető helyről származó, minőségi alapanyagokat, ezzel is a helyi termelőket, a helyi gazdaságot támogatva és erősítve.

Ugyanebben az évben új fejlesztési irányok előtt nyitotta meg a kapukat a szociális szövetkezetek megalakításának lehetősége, melyben Hajdúnánás Városi Önkormányzat is aktívan szerepet vállalt.

Hajdúnánás Városi Önkormányzat képviselő-testülete 2013 augusztusában döntött úgy, hogy alapító tagként részt vesz a *Hajdúnánási Tartósító és Építő Szociális Szövetkezet (340/2013. (VIII.27.) sz. KT. Hat.)*, valamint a *Hajdúnánás és Térsége Legeltetési Szociális Szövetkezet (341/2013. (VIII.27.) sz. KT. Hat.)* létrehozásában.

A Hajdúnánási Tartósító és Építő Szociális Szövetkezet és a Hajdúnánás és Térsége Legeltetési Szociális Szövetkezet a bíróság által történt bejegyzést követően, 2013. augusztus 28. napján alakult meg azzal a céllal, hogy olyan stabilan és önfenntartóan működő szerveződés jöjjön létre, amely több gazdasági tevékenység összefogásával biztonságos munkahelyet teremt a munkanélküli, illetve szociálisan hátrányos helyzetben lévő foglalkoztatottak számára.

A Tartósító és Építő Szövetkezet első számú célkitűzése, hogy a már meglévő közmunkaprogramban részt vevő, hajdúnánási munkavállalóknak biztosítson lehetőséget az elsődleges munkaerőpiacon.

A szervezet élelmiszer-feldolgozó üzletágának célja, hogy olyan első osztályú termékeket és szolgáltatásokat állítson elő, melyek által stabil vevőkört kialakítva hosz-

szű távon működőképes vállalkozás jöjjön létre. Ennek pozitív hatása elsődlegesen a szövetkezet számára hasznos, azonban ezen túlmenően a helyi gazdaságra is kihat, hiszen a kapacitásbővítést követően a helyi kistermelőktől történő felvásárlás hozzájárul a kistermelők önfenntartó képességének javításához, a háztáji gazdálkodás újjáélesztéséhez.

A szövetkezet működése három pilléren alapszik, melyek a zöldség- és gyümölcsfeldolgozás, savanyítás, a húsfeldolgozás és az építőipari tevékenység.

A savanyító és tartósító üzem 2014 decemberében kezdte meg működését, mely a Hajdúnánás Városi Önkormányzat által működtetett közfoglalkoztatási rendszer mezőgazdasági alprogramjában megtermelt áruk felvásárlását követően végzi a feldolgozást.

A szövetkezet által megtermelt árucikkek: padlizsánkrém, zakuszká, vegyes vágott savanyúság, uborkasaláta, káposztasaláta, paprikasaláta, lecsó, céklasaláta, savanyított karfiol sárgarépával, savanyú káposzta, savanyított karfiol, savanyított cseresznyepaprika, savanyított hagymapaprika. A feldolgozóüzem kapacitásának teljes kihasználása érdekében a téli hónapokban a működési engedély húsfeldolgozásra szól. Az alapanyagok felvásárlása szintén a közfoglalkoztatási keretek között zajló állattenyésztésből származik, az előállított késztermékek magas minőségű, hozzáadott értékkel rendelkező termékek: sonka, szalonna, kolbász stb. szárazárak. Pályázati forrásnak köszönhetően a 2014. 03. 01. – 2015. 08. 31. közötti időtartamban, 4,5 hónapos továbbfoglalkoztatási kötelezettség mellett 15 fő határozott idejű foglalkoztatása történt meg szövetkezeti keretek között.

A Hajdúnánás Városi Önkormányzat és a Debreceni Egyetem között létrejött együttműködési megállapodás az alapja annak a termékfejlesztésnek, melynek köszönhetően megkezdődött egy közös

gondolkodás termékeink minőségének javítása érdekében. A 2016. év tavaszától a szövetkezet engedéllyel rendelkezik a termékek szuvidálására. Kihelyezésre került egy szuvidáló szekrény, mely képes a termékek minőségének javítására, ezzel is növelve az áruk hozzáadott értékét. A folyamat lényege, hogy a hús vákuumzacskóban, állandó hőmérsékleten előfőzésre kerül, amely így a tradicionális főzéshez képest 30-40%-kal több tápanyagot és vitaminforrást tartalmaz, továbbá a készétel elkészítésekor jelentősen rövidül a főzés időtartama, ami a rohanó világ fogyasztói igényét képes kielégíteni.

Az idei év fejlesztési terve egy folyamatosan működő minivágóhíd, húsüzem létrehozása. Ezt egészíti ki a már meglévő feldolgozóüzem hűtőkapacitásának továbbfejlesztése és bővítése, valamint egy hűtőkocsi beszerzése, mely lehetővé teszi a mozgó árusítást Hajdúnánás környező településein. Ezzel a beruházással és egy új zöldség-gyümölcs feldolgozóüzem létrehozásával szétválhat a feldolgozóüzem, és egész évben működhet mindkét terület egymástól függetlenül.

A másik megalakított szervezet a Hajdúnánás és Térsége Legeltetési Szociális Szövetkezet, melynek elsődleges célkitűzése a régi hagyományokkal rendelkező közösségi gulya gyakorlatának visszaállítása volt. A jóságok ellátásához szükséges földterület hiányában a tényleges működést 2014 őszén kezdhetette meg a szervezet, ekkortól ugyanis pályázat útján a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságától 132 ha terület 10 éves időtartamra szóló haszonbérletére nyílt lehetőség. A területek átadása 2014. szeptember 1. napján történt meg, ahol megtörtént a szükséges infrastrukturális feltételek kialakítása: a gulyások és állatok számára éjszakai szálláshely megteremtése, valamint a Natura 2000-es legelőn található gémeskút felújítása.

A 2. táblázat alapján megállapítható, hogy a bértartásra leadott jóságok száma

2. táblázat

A közösségi állattartás visszaállítására tett lépések bemutatása 2013–2015. években

Időszak	Állatfaj	Darabszám	Gazdák száma
2013. nyár	szarvasmarha	99	13
	juh	124	
2013. tél	szarvasmarha	1	1
2014. nyár	szarvasmarha	41	20
	juh	268	
	kecske	5	
2014. tél	szarvasmarha	36	10
2015. nyár	szarvasmarha	13	8
	kecske	10	
2015. tél	szarvasmarha	85	17
	kecske, juh	12	

Forrás: saját szerkesztés

fokozatosan növekvő tendenciát, a nyári legeltetési és a téli, beistállózási időszak közül pedig az utóbbi nagyobb kihasználtságot mutat. 2015. május 1-től novemberig közel 100 db szarvasmarha bértartása kezdődött meg, melyek egy része önkormányzati tulajdonú, másik része pedig magánszemélyeké.

A 2014. évi program az előző évihez hasonlóan 7 programmal folytatódott, melyek az elnevezésükben változtak ugyan, de tartalmukban követik a 2013-as esztendőben felépített rendszert.

A mezőgazdasági program 2014. 03. 17. – 2015. 02. 28. közötti közel egyéves időtartama alatt 164 fő állt végig foglalkoztatásban és év közben további 15 fő csatlakozott a programhoz. A mezőgazdasági program következő fejlődési lépcsőfoka volt, hogy az év tavaszától a *Biokontroll Hungária Non-profit Kft.*-vel együttműködve megkezdődött a gazdaság ökogazdálkodásra történő átállítása. A megújult keretek között tovább folytatódott a burgonya, fűszerpaprika, paradicsom, vöröshagyma, fejes káposzta, uborka, görögdinnye, sütőtök, cukkini, bab, cékla, egyéb zöldségfélék, gomba termesztése. Az 1600 m²-es fóliasátrakban elsőként a zöldségeken túl a város közterületeire kiültetésre kerülő virágpalánták nevelése

zajlott. 14,41 hektáron az állatállomány ellátásához szükséges takarmánynövények, kukorica, zab, tritikálé, búza termesztése folyt. A 2013-as évben ültetett gyümölcsfák és szőlők még nem fordultak termőre, így ezeken a területeken csak a csemeték gondozása zajlott.

Az állattenyésztés tovább folytatódott, az állatállomány vásárlással, valamint szaporulattal tovább bővült. Elkezdődött az élő állatok értékesítése, amelyből 1 970 389 forint, valamint a hasított félsertés értékesítéséből 1 193 143 forint bevétel származott (Tóth, 2014).

A 2015-ös évben a közfoglalkoztatásba bevontak létszámának csökkentésére törekedtünk, tekintettel arra, hogy a helyi vállalkozások számára ne okozzunk fölösleges konkurenciát. Az éves szinten közel 900 fős foglalkoztatási létszám 600 fő alá került visszaszorításra, megőrizve az eddig elért eredményeket.

KÖVETKEZTETÉSEK

Hajdúnánás hosszú utat tett meg az elmúlt években a közfoglalkoztatási program keretében megvalósuló mezőgazdasági termelés területén. Véleményem szerint

komoly eredményeket mutathatunk fel a közfoglalkoztatáshoz kapcsolódóan, ugyanakkor nem hagyhatom említés nélkül, hogy rögzös utat tettünk meg az elért eredményekért, sőt voltak sikertelen próbálkozásaink is öt év távlatában. Ilyen volt a prémnyúltenyésztés, illetve a már említett haltenyésztés, amely a tó adottságai miatt csak mérsékelt eredménnyel képes működni.

Ennek ellenére elégedettek vagyunk a közfoglalkoztatási programmal. Az elmúlt öt év tapasztalata azt mutatja, hogy a közfoglalkoztatás keretei között nagyon jó minőségű termékeket lehet előállítani. Az itt megtermelt alapanyagok és nyersanyagok elsődleges felvevő piaca a közétkeztetés és a helyi termelői piac. A rendszer azonban a sajátosságaiból adódóan nem alkalmas termékfejlesztésre, állandó megbízható minőség gyártására. Meglátásom szerint az önkormányzati támogatás és kontroll mellett működő szociális szövetkezetek alkalmasak lehetnek ezen feladatok ellátására. Fontos viszont hangsúlyozni, hogy a foglalkoztatottak ebben a formában is a közfoglalkoztatásból kerülnek ki az elsődleges munkaerőpiacnak tekinthető szövetkezeti formába. Itt is jelentkezik tehát a teljesítményorientált termelési rendszer korlátjai. A versenypiaci és vállalkozói szemlélet nem érvényesül még teljes mértékben a rendszerben és a rendszer szereplői körében. Szoros kontroll mellett viszont biztosítható az, hogy folyamatosan jó minőségű termékek kerüljenek ki a szociális szövetkezetekből. Hosszú távon pedig célunk, hogy egy proaktívabb szemlélet váljon elfogadottá a szociális szövetkezetek munkatársai körében. Véleményem szerint több időt kell adni a résztvevőknek,

hogy jobban a magukénak érezzék ezt a foglalkoztatási formát, hogy el tudják azt képzelni és fogadni a jövőbe vezető tevékenységként.

A meglévő akadályozó tényezők kiküszöböléseként a szociális szövetkezet keretei között a termelés és a magas hozzáadott értékkel rendelkező, primer minőségű áruk előállítása, továbbá innovatív, új technológiák bevezetésén túl a feldolgozás infrastruktúrája feltételeinek biztosítását látom lehetőségként. Az infrastrukturális feltételek kapacitásának bővítése lehetővé teszi azt, hogy azok a kistermelők, akik Nánási Portéka védjegyhasználók, a szövetkezet által biztosított körülmények között jó minőségű, a piacon értékesíthető termékeket legyenek képesek előállítani. Ez a lehetőség nyithatja meg újra a fejlődés útját abba az irányba, hogy a korábban a piacon jól működő háztáji gazdálkodás életre keljen a városban.

Fontosnak tartom továbbá a fejlődés érdekében a kutatás-fejlesztés folyamatos településen belüli jelenlétét a Debreceni Egyetemmel való szoros együttműködés alapjain.

A közfoglalkoztatás tehát a helyi gazdaságfejlesztés egy kiemelkedően fontos eszköze, amelyen keresztül, más gazdasági ágazatokkal történő támogatásával és összekapcsolásával komoly előnyökhöz juthat a település. Hajdúnánásra éves szinten több mint 150 000 turista látogat el, akik komoly vásárlóerőt jelentenek a közfoglalkoztatásban és a szociális szövetkezetekben megtermelt árucikkek számára. Ha pedig ezt még olyan eszközökkel is összekapcsoljuk, mint például településünk saját fizetőeszköze, a Bocskai Korona, akkor mindez már a helyiek számára is érezhető gazdaságfejlesztő erővel bír.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) A Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat intézményvezetőjének beszámolója 2012, 2013, 2014, 2015 – (2) Hajdúnánás Városi Önkormányzat 160/2013. (IV.09.) sz. számú Képviselő-testületi Határozata. – (3) Hajdúnánás Városi Önkormányzat 340/2013. (VIII.27.) számú Képviselő-testületi Határozata. – (4) Hajdúnánás Városi Önkormányzat 341/2013. (VIII.27.) számú Képviselő-testületi Határozata. – (5) Hajdúnánás Városi Önkormányzat Képviselő-testületének a települési támogatás megállapításának, kifizetésének, folyósításának, valamint felhasználása ellenőrzésének részletes szabályairól szóló 8/2015. (II.25.) önkormányzati rendelete 14-13. pont – (6) Magyarország Nemzeti Reformprogramja (2011) 10-11. pp. – (7) Nánási Portéka Védjegyszabályzat, 2013 – (8) TÓTH I. (2012): A Hajdúnánás Városi Önkormányzat Közfoglalkoztatási Csoportjának beszámolója a 2012. évi Startmunka programok megvalósulásáról. 4-11. pp. – (9) TÓTH I. (2013): A Hajdúnánás Városi Önkormányzat Közfoglalkoztatási Csoportjának beszámolója a 2013. évi Közfoglalkoztatási programok megvalósulásáról. 9-12. pp. – (10) TÓTH I. (2014): Beszámoló 2014. évi közfoglalkoztatási programok megvalósulásáról. 5-10. pp.

//////////////////////////////////// SZEMLE //////////////////////////////////////

*A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar helyzete,
fejlődési lehetőségei és korlátai*

APÁTI FERENC – KURMAI VIKTÓRIA – FELKAI BEÁTA OLGA
– KICSKA TIBOR – KOVÁCS EVELIN

Kulcsszavak: zöldség, gyümölcs, feldolgozóipar, stratégia, ÉFS.
JEL-kód: Q18.

**ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK,
KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK**

A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar súlyát, gazdasági jelentőségét jól jellemzi, hogy a magyarországi 2,5 millió tonna zöldség-gyümölcs termés felét a feldolgozóipar vásárolja fel – évi mintegy 50-60 milliárd Ft értékben. Ebből hozzávetőlegesen 200 milliárd Ft értékű készterméket állít elő, melynek kétharmadát külföldi piacon értékesíti. A felvásárolt alapanyag mennyisége és az előállított késztermék értéke egy évtizede stagnál, bizonyos tekintetben enyhén csökkenő tendenciát mutat. A feldolgozóipari szakágazatok többsége a termelés volumenét tekintve kisebb vagy nagyobb mértékű visszaesést szenvedett el, néhány szakágazat tudott csak szinten maradni, esetleg növekedni. Az ágazati stagnálás vagy visszaesés, azaz a fejlődés elmaradása négy alapproblémára vezethető vissza: az alapanyag-termelés visszaesése (néhány fajtól eltekintve a termelés alacsony színvonala, hektikussága, kiszámíthatatlansága jellemző); számos feldolgozóipari szakágazatban a kapacitások alacsony szintje, ami összefügg a fejlesztéshez szükséges tőke hiányával; továbbá a munkaerő mennyiségi és minőségi elégtelensége; valamint a marketingtevékenység, logisztika és nyomon követés nem kielégítő színvonala. Ezen problémákra rövid távon megoldást kell találni a zöldség-gyümölcs termesztés színvonalának jelentős fejlesztése, az alapanyag-beszállítás terén a szerződéses fegyelem fokozása, valamint az integrációs tevékenység kiemelt fejlesztése révén. Továbbá biztosítani kell a GINOP-ban az „annexes” közepes méretű vállalatok, nemzeti forrásból pedig a nagyvállalatok támogathatóságát, valamint a szakképzett munkaerőbázis megteremtését, ezek hiányában ugyanis sem a szükséges tőke, sem a képzett munkaerő nem áll majd rendelkezésre az előrelépéshez. A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar fejlődéséhez szükséges pozitív gazdasági környezet kialakítása számos radikális intézkedést kíván meg, aminek végrehajthatósága a jelenlegi szabályozó környezetben meglehetősen kérdéses.¹

¹ A beszámoló a Földművelésügyi Minisztérium által rendezett *Problémák és megoldások a zöldség- és gyümölcsfeldolgozásban* című rendezvényen elhangzottak tapasztalatairól készült.

BEVEZETÉS

A magyarországi élelmiszeripar helyzetét és jövőképét feltáró – a Kormány által 2015 májusában elfogadott – közép- és hosszú távú élelmiszer-ipari fejlesztési stratégia (ÉFS) végrehajtása 2015 őszén vette kezdetét. Az első lépések megtétele során világossá vált, hogy az általános célok, eszközök meghatározása és alkalmazása mellett indokolt a szakágazati sajátosságok feltárása is, a jellemzően hazai mezőgazdasági alapanyagot feldolgozó szakágazatok helyzetének minél alaposabb és széles körű megismerése érdekében. Ehhez a *Földművelésügyi Minisztérium Élelmiszerfeldolgozási Főosztálya* (ÉFF) zöldség- és gyümölcsfeldolgozás szakágazati rendezvényt szervezett, amelyen legfőbb célként a vizsgált szakágazat problémáinak feltárásán, azok súlyozásán és rangsorolásán keresztül a konkrét megoldások keresését, a megfogalmazott feladatok mellé a leghatékonyabb szereplők rendelését tűzték ki. A rendezvénynek a Földművelésügyi Minisztérium adott helyet 2016. február 16-án, melyet igen nagy érdeklődés övezett az ágazat szereplői részéről, a tanácskozásnak mintegy 120 résztvevője volt.

EREDMÉNYEK, MEGÁLLAPÍTÁSOK

A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar fejlődési tendenciái

A hazai élelmiszeripar a KSH által meghatározott nomenklatúra alapján – ital- és dohánygyártás nélkül – 9 alágazatra és 25 szakágazatra bontható. A gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, -tartósítás alágazat alá 3 szakágazat tartozik. A *burgonya-feldolgozás és tartósítás* szakágazat vállalatai gyártják a feldolgozott és tartósított burgonyatermékeket. A *gyümölcs- és zöldséglé gyártó* szakágazat a friss gyümölcsből és zöldségből nyert koncentrátumok, levek gyártásával foglalkozik. A legszélesebb

termékpalettával az *egyéb gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, -tartósítás* szakágazat rendelkezik, ide tartoznak a fagyasztott és konzervgyümölcsök és zöldségek, a szárított termékek, ecettel, olajjal tartósított termékek, zselék, lekvárok, dzsemek, valamint a dióból készült termékek is.

Termelési volumen, gazdasági jelentőség

A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar az ezredforduló óta az élelmiszergyártás termelési értékének 9-10%-át adja, ezzel érték alapján az élelmiszer-ipari alágazatok között felállított sorrendben a 6. helyen található. Az *egyéb gyümölcs-, zöldségfeldolgozás, -tartósítás* szakágazat, melyet 90-95%-ban a hűtő és konzervipari vállalkozások képviselik, az egyik legjobban teljesítő szakágazat: exportteljesítményével jelenleg 12%-kal járul hozzá az élelmiszeripar exportárbevételéhez. A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar árbevétele folyamatos növekedést mutat az ezredforduló óta, ezzel együtt változatlan, stagnáló részarányt képvisel az élelmiszeriparban.

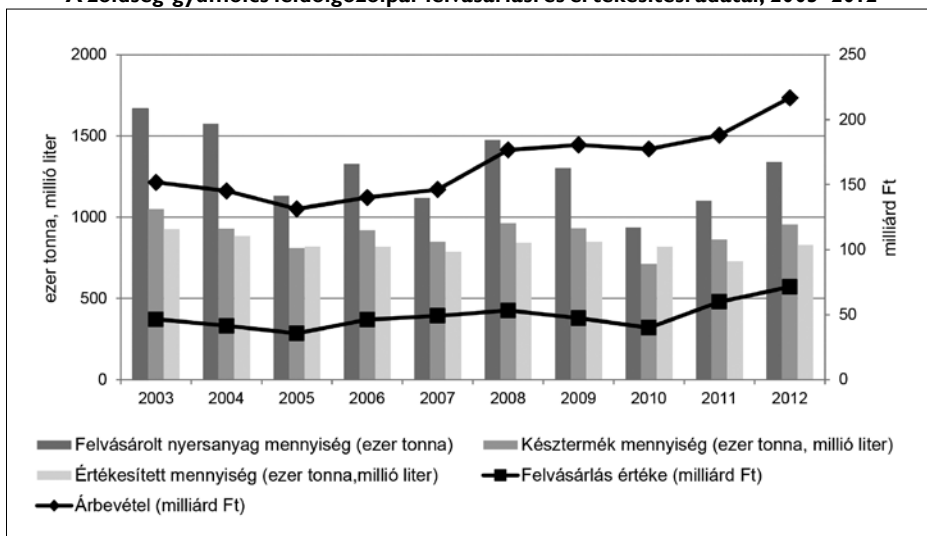
Alapanyag-felvásárlás

A feldolgozóipari zöldség- és gyümölcs-felvásárlás csökkenő tendenciát mutat a 2003–2012 közötti időszakban. Az 1,4-1,6 millió tonna felvásárolt nyersanyag-mennyiség 1,2-1,4 millió tonnára, tehát körülbelül 15%-kal csökkent a vizsgált időszakban (1. ábra). A feldolgozóipar ezáltal a jelenlegi 2,5 millió tonna körüli hazai zöldség-gyümölcs termés mintegy felét vásárolja fel 40-50 milliárd Ft értékben, vagyis jelentős felvevőpiaca az ágazatnak.

Értékben és mennyiségben is egyre inkább négy fajra (alma, csemegekukorica, meggy, zöldborsó) szűkül a feldolgozás: mennyiségben hozzávetőlegesen 80%-át, értékben 70%-át adják a feldolgozóipar által felvásárolt zöldségnek és gyümölcsnek. Ezek között is kiemelkedő az alma és a csemegekukorica, melyek az utóbbi években értékben a felvásárolt nyersanyag

I. ábra

A zöldség-gyümölcs feldolgozóipar felvásárlási és értékesítési adatai, 2003–2012

Forrás: FruitVeb (2013) és KSH (2014) adatok alapján saját szerkesztés

felét, mennyiségben pedig kb. 70%-át adták (1. ábra).

Késztermék-kibocsátás, termékszerkezet

A hazai zöldség-gyümölcs feldolgozóipar termelése az utóbbi 10-12 évben érdemben nem változott (1. ábra): a felvásárolt 1,2-1,4 millió tonna alapanyagból 800-900 ezer tonna készterméket állít elő 200-220 milliárd Ft értékben. Jelentős változás az értékesítésben az exportált és belföldön értékesített termékek arányában figyelhető meg: 2003-ban ez az arány kb. 50:50% volt, mára

66%-ban exportál az ágazat és 34%-ban belföldre értékesít (árbevétel és mennyiség tekintetében is), vagyis az ágazat erősen exportorientálttá vált. Az értékteremtést jellemzi, hogy a késztermék értéke a felvásárolt nyersanyag értékének 3,0-3,5-szerese.

A zöldség-gyümölcs feldolgozóiparban a termékkör rendkívüli módon leszűkült, a szakágazatok nagyobb része jelentős vagy kritikus mértékben visszaesett (1. táblázat). A fagyasztott és konzerv-csemegekukorica és zöldborsó az ágazat legjelentősebb és stabilan teljesítő termékei, áruértékük ugyan

I. táblázat

A fontosabb feldolgozott termékcsoportok termelésének alakulása az utóbbi 10 évben (2009–2012. évek átlaga viszonyítva a 2000–2003. évek átlagához)

Növekedett	Stagnál (0-10% változás)	Csökkenett (10-30% csökkenés)	Jelentősen csökkent (30-50% csökkenés)	Kritikusan csökkent (> 50% csökkenés)
Almalé és -sűrítvény Dzsem, zselé, püré Feldolgozott dió, mogyoró	Zöldborsó-konzerv Csemegekukorica-konzerv	Fagyasztott zöldség Sűrített paradicsompüré és -krém Gyorsfagyasztott gyümölcs	Szárított zöldség Savanyúság	Narancslé Paradicsomlé Félkész gyümölcskonzerv Burgonyafeldolgozás termékei

Forrás: KSH (2014) adatok alapján saját szerkesztés

nem kiemelkedően magas, de számottevő mennyiségük miatt ezek a vezető termékek: az alágazat termékmennyiségének 31%-át, árbevételének pedig a 25%-át adják. Az elmúlt 10 év viszonylatában stabilnak tekinthető még a meggybefőtt (60-70 millió üveg/év) és az almasűrítmény (50-60 ezer tonna/év) előállítás. A többi szakágazat termelése – néhány kisebb volumenű szakágazattól eltekintve – jelentősen csökkent vagy a megszűnés határára jutott. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a zöldség-gyümölcs fajok jelentős részének hiányzik vagy kapacitásaiban erősen hiányos a feldolgozóipari háttére.

Termelési színvonal

A gyártásban meghatározó feldolgozóipari vállalatok jelentős részben külföldi tulajdonosi érdekeltségűek (a négy legjelentősebb faj esetében 70-90% a külföldi tulajdonosi háttérű vállalkozásokban feldolgozott nyersanyag aránya). Ezek, valamint a meghatározó hazai tulajdonú vállalkozások is korszerű technológiával és gyártósorokkal rendelkeznek, amely természetesen folyamatosan fejleszhető, de összességében nem a technológiai színvonal a szűk keresztmetszet a piaci versenyben. Korszerű technológiai háttérrel működik a konzerv- és fagyasztott csemegekukorica, zöldborsó, zöldbab, meggy, a sűrítménycélú alma, a paradicsomlé és -sűrítmény, továbbá a nagy gyártók révén a gyümölcslevek és -sűrítmények többsége is ebbe a körbe sorolható. Összességében ezek teszik ki a zöldség-gyümölcs feldolgozóipar kibocsátásának mintegy 70-80%-át, ezért az elmaradás oka alapvetően nem a technológiai színvonalban rejlik, hanem – termékkörtől függően – az alacsony kapacitásokban vagy egyáltalán a gyártókapacitás hiányában.

A fejlődést korlátozó belső és külső tényezők

A tanácskozás tapasztalatai és eredményei alapján egyértelműen megállapítható, hogy nem a piaci igények hiánya jelenti a

fejlődés korlátját. Az alágazat fejlődéséhez és fejlesztéséhez, valamint versenyképességének növeléséhez a piaci igény a legtöbb terméknél rendelkezésre áll. Alapvetően nem a piaci igények hiánya miatt nem bővült a termelés az elmúlt évtizedben, hanem versenyképes méretű árualapok hiányában nem kerülhettek piacra a termékek és/vagy a termelés gyenge hatékonysága miatt nem volt képes az ágazat versenyképes önköltségen előállítani termékeit. A – korábbiakban részletezett – alágazati stagnálás vagy visszaesés, azaz a fejlődés elmaradása – a tanácskozás tapasztalatai alapján – négy alapproblémára vezethető vissza:

- a legtöbb zöldség- és gyümölcsfaj esetében az alapanyag-termelés hiánya, alacsony színvonala, mennyiségi és minőségi kiszámíthatatlansága;
- számos szakágazatban a feldolgozóipari kapacitások alacsony szintje, ami összefügg a fejlesztéshez szükséges tőke hiányával;
- a munkaerő mennyiségi és minőségi elégtelensége;
- a marketingtevékenység, logisztika, nyomon követés nem kielégítő színvonala.

A következőkben a fentiekben felsorolt alapvető problémákat fejtsük ki részletesebben.

Alapanyag-ellátás helyzete, alapanyaghiány

A termelés és a feldolgozás kölcsönös egymásra utaltságát eredményezi, hogy – fajtól, terméktől, kiszerezéstől függően – a feldolgozott késztermékek önköltségének 30-70%-a az alapanyagköltség, vagyis a feldolgozóipar versenyképességét jelentős részben az alapanyag-termelés hatékonysága dönti el. Létkérdés a jó minőségű, de lehető legalacsonyabb önköltségen előállított, így alacsony – de egyúttal gazdaságos termesztést is biztosító – áron megvásárolható alapanyag megléte. Mindemellett hasonlóan fontos, hogy az alapanyag-ellátás mennyiségében, minőségében és időbeni ütemezésében megbízható legyen, mert a

feldolgozóiparban önmagában a kapacitáskihasználtság 20–30%-os csökkenése – ceteris paribus – is elegendő ahhoz, hogy a gyártás a nyereséges tartományból veszteségesbe forduljon át.

Az élelmiszeriparban fentiek miatt alapvető követelmény, hogy a feldolgozó stabil, jó minőségű és versenyképes áron megvásárolható alapanyaghoz jusson. Klimatikus adottságai, talajadottságai potenciálisan alkalmassá teszik Magyarországot szinte minden zöldség-gyümölcs kultúra termelésére, a feldolgozóipar mégsem kap stabil mennyiségű, jó minőségű alapanyagot.

Az alapanyag önköltsége és ára kiszámíthatóbban alakul az öntözött, korszerű technológiával termesztett zöldségkultúrákban, tekintettel arra, hogy itt a hozamok is stabilabbak. Ennél fogva a terméshozamok és így az alapanyagbázis megbízhatósága is kedvezőbb megítélés alá esik. A termelés biztonságával és így az árak stabilitásával nagyobb gondok a gyümölcsstermesztésben vannak. Az ültetvények jelentős részében alacsony a termelési színvonal: jellemző a korszerűtlen művelési rendszer, az extenzív termesztéstechnológia, az alacsony ráfordítási szint, továbbá az időjárási káresemények elleni védelmi technológiák – különös tekintettel az öntözés – hiánya. Ez determinálja az évek között jelentősen ingadozó és kiszámíthatatlan terméshozamokat, termékminőséget, így az árualap-biztonságot. Egyik évről a másikra 50%-osak az eltérések a hozamban, amit az ipar nem tud lekövetni, alacsony termékek mellett kénytelen magas áron vásárolni, majd a következő évben megpróbálja olcsóbban megvenni az alapanyagot. Ez a jelenség – egyik félnek sem kedvező – árhullámzást és kiszámíthatatlanságot indít be.

Az alacsony termelési színvonalon túlmenően jelentősen rontja az alapanyag-ellátás biztonságát a szerződéses fegyelem meglehetősen alacsony szintje. A probléma elsősorban azoknál a növényeknél tapasztalható – főleg a gyümölcsöket értve ez

alatt –, amelyknél a piac keresleti oldalán több szereplő van jelen: lehet kispiacra, konzerviparba, hűtőiparba, légyártásba, pálinkakészítésbe stb. értékesíteni, vagyis sok szereplő versenyzik ugyanazért az alapanyagbázisért. A gyakorlatban a termelő sokszor azt az értékesítési irányt választja, ahol magasabb árat kap, be nem tartva a szerződési feltételeket. Azok a feldolgozóüzemek, amelyek hosszú távon szerződést képesek kötni, biztosabb alapanyag-beszállításra számíthatnak.

Kapacitáshiány, tőkehiány vs. támogatások és fejlesztések

A konzervipari és hűtőipari kapacitások – még az 1900-as évek első felében – alapvetően az exportpiacok kielégítésére jöttek létre, alapvetően exportorientált ágazatról van szó. Ezt az állapotot determinálta az orosz kapcsolat, különös tekintettel a konzervipari kapacitásokra, a hűtőipar pedig klasszikusan német piacra szállította a termékeket. Ahhoz, hogy helyre kerüljön a belpiac önellátottsági szintje, illetve teljes körű kiszolgálása, nagy kapacitásokkal kell rendelkezni. Ahhoz azonban, hogy egy feldolgozóipari üzem eredményesen működjön, kapacitáskihasználtsági okokból exportpiacokat is meg kell nyitnia. A magyar élelmiszeripar a minőségnek köszönheti jelenlegi pozícióját a világpiacon, de ezt nagyon hamar elveszítheti, ha nem képes megfelelő tőkét bevinni az iparba: értve alatta mind a beruházások-fejlesztések finanszírozását, mind a termelés forgótőkeigényének előteremtését.

A kapacitásnövelést célzó fejlesztések szempontjából alapvető hiba, hogy az élelmiszer-ipari középvállalkozásokat kivették a – Vidékfejlesztési Programmal (VP) finanszírozott – fejlesztések centrumából. Megjegyzendő, hogy a VP alapvetően az „annexes” mikro- és kisvállalkozásokat támogatja, míg a GINOP a „non-annexes” mikro-, kis- és középvállalkozásokat, így az annexes közepes méretű vállalatok ma-

radtak támogatási forrás nélkül. A nagyvállalatok az EU támogatáspolitikájában eleve nem preferáltak, így számukra csak nemzeti forrásból biztosítható fejlesztési támogatás. Az élelmiszer-ipari stratégiában megfogalmazott növekedést nem lehet elérni, ha a támogatások döntő részét a mikro- és kisvállalkozásokra koncentrálják, ráadásul csupán náluk közel sem áll – a VP támogatási keretének – megfelelő volumenű saját tőke rendelkezésre. A mikro- és kisvállalkozások jelenleg az exportból néhány százalékkal részesednek, a teljes ágazati kibocsátásból is 10-20% közötti a részarányuk (a hűtő- és konzervipar kibocsátásának közel 90%-át a 20 legnagyobb vállalkozás adja), tehát önmagukban képtelenek arra, hogy a belföldi piacokat teljes körűen kielégítsék és emellett jelentős exportbővülést érjenek el. A kereskedelem nagy része nagy áruházláncok kezében van, amit a mikro- és kisvállalkozások szintén nem képesek kiszolgálni. A stratégiában kitűzött cél az is, hogy a 0% körüli költség-arányos jövedelmezőség 4-5%-ra mozduljon el. Ha a nagy- és középvállalatokat nem támogatják, a mikro- és kisvállalkozások képtelenek lesznek ekkora növekedést felmutatni, és a 10-15 000 fős – hosszú távú – foglalkoztatási célt sem lehet elérni. A fenti problémákra megoldást jelenthet a GINOP keretében most készülő pályázati felhívás, mely az annexes középvállalatok számára biztosíthatja a szükséges fejlesztési forrásokat.

A fejlesztésekhez szükséges piaci-finanszírozási háttér jelenleg adott. Ilyen jó kamatkörnyezet régen volt Magyarországon, rég volt ilyen fokozott verseny az élelmiszeripar és az agrárgazdaság finanszírozásáért. A Növekedési Hitelprogram (NHP) egy fontos, történelmi esemény volt, mert a bankok versenye elég komolyan leszorította a hitelkamatok szintjét. A szektor saját szakmai műhelyt, agrárpiacon előrelépő intézményt hozott létre, hogy az ügyfeleknek minél nagyobb hozzáadott értéket biztosíthasson

azon túl, hogy a finanszírozási igényeiket ki tudják elégíteni. A hitelképességben nagy gondok vannak, erre megoldást kell találni. A forrás adott, csak fel kellene tudni szívni ezeket a forrásokat. Nem lesz sokáig ilyen kedvező kamatkörnyezet, a hossza nagyjából az NHP végéhez köthető. Ennél csak nehezebb helyzetben, szigorúbb kondíciókkal lehet majd külső forráshoz jutni. E tekintetben kellene megtalálni az együttműködést.

Munkaerőhelyzet, munkaerőhiány

A munkaerő mennyiségi és minőségi elégtelensége jelenti mind a természetés, mind a feldolgozóipar talán legnagyobb és legnehezebben megoldható problémáját. A szektor sajátossága, hogy szezonális jellegű, a téli időszakban közel sem tud anynyi embert foglalkoztatni, mint tavasztól ősziig. Az alkalmazottak terén a legnagyobb gond az alacsony szintű szaktudás mellett a munkamorállal és motiváltsággal van. A szezonális és a vonalmunkásoknál a legkiélezettebb a helyzet. Másik jelentős probléma a munkavállalók előregedése: az alkalmazottak átlagéletkora 50 év feletti, a fiatalabb generáció pedig nem hajlandó ilyen munkakörökben dolgozni. A szakképzett munkaerő hiányának egyik fő oka, hogy mintegy két évtizede nincs érdemi szakmunkás- és technikusképzés, de a szakirányú felsőoktatásból kikerülő fiatalok tudásszintje is nagyon alacsony. Ezzel a humánerőforrással hosszú távon nem lehetséges az iparág üzemeltetése.

A munkaerőhiány kialakulásában számottevő szerepet játszik a közmunkaprogram, valamint általában a szociális háló. A közmunkaprogram jelentős elszívó hatást gyakorol a munkaerőpiacra, és az abban részt vevő, általában meglehetősen alacsony munkaintenzitáshoz és munkamorálhoz szoktatott munkaerő alkalmatlan lesz a magas technológiai fegyelmet és precizitást igénylő kertészeti munkákra. A munkaerő-problematika ráadásul olyan elmélyült

társadalmi rendellenesség, ami rövid távon ható eszközökkel nem is nagyon kezelhető.

Nyomon követés, logisztika, marketing

A piac elvárása nagyon nagyot változott: a nyomkövethetőség, a termék gyártásának és értékesítésének végigkövetése alapkövetelménnyé vált. Azonban a feldolgozóiparban e területen is elmaradnak a beruházások, ezért egyre inkább leépül a termelés gazdaságossága, illetve az élelmiszer-higiéniai szintje. Megoldás lehetne olyan zöldmezős beruházások létrehozása, amellyel a 21. századi élelmiszer-biztonsági elvárásoknak megfelelő árut, készterméket bocsáthat ki: a világpiacon az igény megvan mennyiségi oldalról, de a minőségi oldalról a követelmények egyre inkább növekednek. Hiába vannak nemzetközi standardok, ISO-rendszerek stb., ha nem tudunk korszerűsíteni, nem tudunk haladni az idővel, akkor pont ezekről az igényes piacokról – amelyek meg is fizetik a termék árát – fogunk lemaradni.

Az élelmiszeripar legnagyobb vereségét a hazai piacon szenvedte el az elmúlt két évtizedben. A közös piacra történő csatlakozás után visszaestek az értékesítés lehetőségei, a nagy nyugati láncok hozták magukkal a beszállítói körüket. Ezzel szemben a hazai feldolgozók kevésbé voltak versenyképesek, alulmaradtak alkupozícióban. Ekkor a 90-95%-os piaci részesedésünk 70%-ra zuhant. Marketingeszközökkel csak a nagyobb vállalatok képesek élni, mert ez komoly pénzügyi forrásokat igényel. A hazai feldolgozók megállják a helyüket a piacon és ösztönzik a magyar lakosságot a hazai fogyasztásra, de jelenleg a magyar fogyasztók többsége a termék árát tekinti a legfontosabb szempontnak a vásárlási döntésekben.

Lemaradásban vagyunk nemcsak a marketing területén, hanem az áruválasztékot tekintve is. Akkor lehet versenyképes a zöldség-gyümölcs termelés és a feldolgozás, ha a termékpaletta tekintetében széles skálán mozog, mert jelenleg a fogyasztó

csak azt kapja meg, amit a kiskereskedelem „megenged neki”. Egy meghatározó feldolgozó véleménye alapján a kiskereskedelem „kapuőr”, így hiába gyártanak jobbnál jobb és egészségesebbnél egészségesebb termékeket, ha azt nem „engedi be” a polcra, akkor a fogyasztó nem fogja megismerni. A kereskedő a fogyasztási statisztikákat tekinti a legfontosabb szempontnak, és a fogyasztói igényeket ő közvetíti az ipar felé. A kereskedelem azonban jelentős részben szűri a kínálatot, ezzel befolyásolja a fogyasztást, mivel a legkisebb kockázattal a legtöbb terméket akarja értékesíteni.

A feldolgozóipar fejlődéséhez szükséges intézkedések, ágazati kilátások

A fentiekben rendszerezett főbb problémákhoz kapcsolódóan – az ágazat fejlődésének kedvező gazdasági környezet megteremtéséhez – az alábbi főbb intézkedések szükségesek:

- Az alapanyag-termelés színvonalának fejlesztése, melyben kulcskérdést képeznek az alábbiak: az alacsony színvonalon termelő, potenciálisan versenyképtelen vállalkozások letisztítása a piacról; a termelői szervezethez vagy a feldolgozók integrációs tevékenységének támogatása, az időjárás károk elleni védelmi technológiák (különösen az öntözés) feltétlen engedélyezése és támogatása.

- Az alapanyag-beszállítás terén a szerződéses fegyelem fokozása hosszú távú értékesítési szerződések, valamint az integrációs tevékenység kiemelt fejlesztése, támogatása révén.

- Az élelmiszer-ipari közép- és nagyvállalatok támogathatóságának megteremtése.

- Megoldást kell találni a szükséges munkaerőbázis megteremtésére, illetve arra, hogy a közmunkaprogram helyett a vállalkozásokat segítsük a foglalkoztatásban.

- Az alkalmazott munkaerő szaktudásának növelése érdekében haladéktalanul át kell gondolni és gyökeresen újra kell struk-

turálni az élelmiszer-ipari szakmunkás- és technikusképzést.

- A hazai élelmiszerek fogyasztását ösztönző és a fogyasztói tudatosságot növelő al/szakágazati marketingprogramok kidolgozása és támogatása kulcskérdés abban, hogy a hazai gyártású élelmiszerek belföldi fogyasztása növekedjen.

- Állami segítséggel szükség van a védjegyek megszerezésére és jelentéstartalmának tudatosítására a fogyasztói tisztánlátás és a bizalom megteremtése végett.

A zöldség-gyümölcs alapanyag-termelésben a hatékonyságnövelés egyetlen tartaléka a hazai termelők számára egyértelműen csak a magas fajlagos hozamok elérésében rejlik – magas szintű termésbiztonság és a piac által megkívánt minőség egyidejű teljesítése mellett. Hosszú távon kiegyenlített magas hozamokat és jó termékminőséget minden ágazatban csak tökeigényes, korszerű művelési rendszerrel, intenzív termelési módokkal és természetű berendezésekkel, korszerű, nagy hozamú fajtákkal, magas ráfordításokkal (forgótőke, munkaerő), professzionálisan kivitelezett termesztéstechnológiával és a mindezeket egységbe foglaló magas szintű szaktudással lehet elérni, az időjárás káresemények elleni védelmi technológiák egyidejű megléte mellett. Az elmúlt 10 évben a fejlődést leginkább a korszerű, intenzív technológiák létesítéséhez és működtetéséhez szükséges tőke hiánya és a termelői szaktudás alacsony szintje, a munkaerő mennyiségi és minőségi hiánya, valamint a felszaporodott időjárás káresemények korlátozták. Ezek jelentették a legnagyobb akadályt abban, hogy terjedjenek a magas hozamokat produkáló hatékony, intenzív technológiák, és kialakuljon a hatékony alapanyag-termelés. Amennyiben ezen tényezőket nem leszünk képesek egyidejűleg és rendszerszemléletben megteremteni a jövőben, a következő fejlesztési ciklusban is legfeljebb stagnálással számolhatunk, ami az alapanyaghiány oldaláról maga után vonja a feldolgozóipar

stagnálását is. Tekintettel kell lennünk arra is, hogy számos olyan – a zöldség-gyümölcs szektortól független – makrokörnyezeti tényező áll fenn (relatív alacsony földárak, területalapon kiosztott és jelentős összegű közvetlen támogatások, magas gabona- és olajnövényárak, munkaerő hiánya, a gazdaság öröklésének megoldatlansága, a kockázat- és ráfordításminimalizáló termelői gondolkodás a profitmaximalizálással szemben), melyek a szántóföldi növénytermesztés versenyképességét fokozzák a jóval magasabb tőke- és munkaerő-igényű, valamint nagyobb termesztési kockázattal járó kertészeti ágazatokkal szemben. Ilyen környezetben a tőke és a gazdálkodói érdek elterelődik a zöldség-gyümölcs ágazattól a szántóföldi növénytermesztés felé, vagyis e tényezők (melyek érdemben nem is befolyásolhatók) egyértelműen az alapanyag-termelés fejlesztése ellen hatnak. A kedvező gazdasági környezet megteremtése meglehetősen radikális intézkedéseket kíván meg, melyek végrehajtása a jelenlegi politikai, gazdasági és szabályozó környezetben meglehetősen kérdéses.

A tanácskozás egyik fontos alapgondolata, hogy a feldolgozóipar és a feldolgozóipari alapanyag-termelés csak egymással kölcsönös összefüggésben és egyidejűleg fejleszthető. Ennek oka, hogy egyik sem működik a másik nélkül: a feldolgozóipar nem fog a külföldről importált alapanyagra alapozva kellő mértékben fejleszteni, mert a nagyobb szállítási távolságok versenyképtelenné tehetik költségoldalról a készterméket. A termelés sem fog külföldi feldolgozóiparra alapozva fejlődni, lényegében ugyanezen okból.

Amennyiben a Vidékfejlesztési Programban és a GINOP-ban nem teremtjük meg az élelmiszer-ipari közép- és nagyvállalatok fejlesztéseinek támogatási hátterét (a GINOP-ból jelenleg eleve korlátozottak a lehetőségek), akkor az ágazatban nem áll majd rendelkezésre a kapacitásnövelő fejlesztésekhez szükséges tőke, a meglévő

támogatási források nagy része pedig – a mikro- és kisvállalkozások révén – „elköl-tetlen” marad. Ez eleve determinálja a feldolgozóipar további stagnálását.

A rendelkezésre álló információk szerint erre megoldás lehet a GINOP keretében jelenleg készülő pályázati felhívás, mely célzottabban az élelmiszer-ipari közép vállalatokat támogatja. A nagyvállalatok számára – tekintettel arra, hogy az EU támogatáspolitikájában nem preferáltak – csak nemzeti forrás állhat rendelkezésre.

A jövőben valószínűleg számolni kell a munkabérszínvonal jelentős növekedésével, mert a munkaerőpiac be fogja „árazni” a minőségi munkaerő hiányát. Ez azonban a feldolgozóipar versenyképességét rontani fogja. Megítélésünk szerint a munkaerőhelyzet tekintetében ötéves távlatban nem várható érdemi változás, amennyiben a közmunkaprogram és a szociális háló továbbra is komoly konkurenciája marad az élelmiszer-gazdaságnak.

Summary

THE HUMAN RESOURCE SITUATION IN THE HUNGARIAN FOOD ECONOMY

By: Hamza, Eszter – Rácz, Katalin – Juhász, Anikó – Biró, Szabolcs

Keywords: agriculture, food industry, work force, skills, generation change.

JEL-code: Q19.

The development of the food economy cannot be based exclusively on technological development, an increase in competitiveness requires employees who are skilled, trainable, adaptable and motivated by higher incomes and social prestige. One of the biggest challenges in the Hungarian food economy is to ensure the adequate number and quality of human resources. Technological development and the spread of knowledge-intensive production methods draw attention to the demand for a highly-skilled, precise workforce that is open to innovation. Owing to the diversification of activities, the need for multifunctional human resources that can carry out a wide variety of activities and also have theoretical and practical knowledge, arises particularly at the level of small farms. However, owing to the sectoral specificities, a large flexibly employable, not highly qualified, trainable and motivated seasonal labour force is needed in agriculture and food processing. In this field, the biggest challenge is the labour accuracy, reliability and attitude to work. The importance of changes that have taken place in the support policy and regulatory environment as well as the territorial fragmented agricultural employment defined by macroeconomic and social driving forces is shown by the fact that, as a result of a modest growth over the past years, it could offer a job for nearly 350 thousand people in 2015. Of these, 203.2 thousand were employed in agriculture and forestry and 140.3 thousand people worked in the food industry.

According to the results of our analysis, the continuity of sectoral labour supply would require the development of a training system which is practice-oriented, conveys up-to-date knowledge, follows the ongoing technological development in the sector and focuses on management capabilities necessary for farm management. The seasonal labour force demand as a sectoral specificity will require a more flexible accounting system and the use of an 'annual working time frame'. In order to retain the new entrants and young people in the sector for a longer term, incentives such as increasing salaries, ensuring equity shares and developing a career model would be beneficial.

THE PLACE AND ROLE OF THE HERMAN OTTO INSTITUTE IN PUBLIC EMPLOYMENT

By: Mezőszentgyörgyi, Dávid – Romvári, Róbert

Keywords: courses, rural development, agriculture.

JEL-code: Q13.

The basic objective of the public employment system is to provide transition from unemployment to the primary labour market. There has been a continuous increase in the public training programmes concerned and the number of participants over the last few years. Special courses connected to agricultural production, namely training for

animal husbandry workers, garden workers and cheesemakers were coordinated by the Herman Otto Institute (HOI) and its predecessor in title between 2013 and 2015. More than 2400 participants from 106 settlements of 11 counties successfully completed one of the 139 courses and were given the opportunity to find a job in labour intensive animal breeding and horticulture. According to the data, the proportion of the population that is poorly trained is markedly high in the most backward micro regions. However, the target group of the courses coordinated by the HOI overlapped that part of the population. Hungary, similarly to the European Union, is prioritising the expansion of employment and supporting the integration of poorly educated citizens. The presented results of the special education courses of the micro-regions concerned are in accordance with the job creation activity of the Rural Development Programme.

**WHY DO NOT HUNGARIAN PEOPLE EAT MORE FISH?
FACTORS WHICH INFLUENCE FISH CONSUMPTION IN HUNGARIAN SOCIETY
TODAY**

By: Temesi, Ágoston

**Keywords: risks of consumption, fish consumption activity, consumer survey,
attitude to fish consumption, healthy nutrition**

JEL-code: Q13.

According to the results of a consumer survey which investigated the factors influencing the consumption of fish by the Hungarian population, among the reasons for low fish consumption the following are the most important: 'the bones in fish are unpleasant', 'preparing fish at home needs a lot of work' and 'I am not well informed about fish'.

Grouping the factors which were investigated in the consumer survey according to the perceived types of risk, based on the answers of more than 1000 respondents, it can be stated that the decisions concerning fish consumption are influenced primarily by functional risks. Others which cannot be ignored are physical, financial, psychological (unpleasant experience or sensory qualities) risks, while social risks are the least important. Our analysis highlighted that while by the increase in consumption, the consumer perception of all the examined functional, social, psychological and financial risks gradually decreased, physical risks did not change essentially.

Based on these findings it can be stated that during marketing activity related to fish products, consumer segmentation is reasonable, based on the quantity of consumption, because consumers with different fish consumption activities experience different barriers and do not experience these barriers to the same extent. However, those product developers which are reducing the physical risks of fish consumption should not use the segmentation based on the scale of consumption.

Women perceive functional, physical, psychological and financial types of risk as more significant barriers than do men. The exceptions are social risks, which are perceived similarly by both genders. Those product developers which are reducing the social risks of fish consumption should not use the segmentation based on gender.

From the research on age groups it can be ascertained that, during product development, special attention should be paid to consumers aged between 18 and 25 and over 55 years old, given that these groups are affected most intensively by the barriers listed in the different types of risk.

MARKET AND ECONOMIC ANALYSIS OF APPLE CONCENTRATE PRODUCTION**By: Kurmai, Viktória****Keywords: apple juice, apple concentrate, competitiveness, foreign trade, cost-benefit analysis.****JEL-code: Q15.**

In this study, I had two different objectives. The first was to examine the market demand for apple concentrate and the second was to examine whether the apple concentrate production is profitable or not. To determine the market demand I used secondary data: the databases of Eurostat, Faostat and study papers of foreign multinational apple concentrate producer companies. The primary data were collected from a Hungarian apple concentrate producer company of great importance in this sector, and the farm level cost-benefits analysis was also made.

The world's apple concentrate production is approximately 1.4-2.1 million metric tons for market year and 50% of this production is realised in China and Oceania, while 30% is produced in Europe. The EU 28 import on average 570,000 metric tons of apple concentrate. From this, 45,000 tons are Hungarian exports, mainly marketed to Germany and Austria. Even at European level, the opportunity to increase the market share is given. The world market price of apple concentrates varied between 0.65 and 2.20 €/kg in the last ten years. In the domestic market, the price change had a lower range (0.6-1.2 €/kg). The world market price of apple concentrate is determined by China, which is the largest producer. European prices are established at the Chinese level. At least 50% of the direct cost of apple concentrate production is the cost of apples produced for industrial purposes. More than one quarter of the direct costs – excluding raw material cost – is the cost of concentration. Beside the different prices of apples for industrial purposes, the cost of apple concentrate is between 198 and 493 HUF/kg, at an average dry extract content level. In recent years, the highest price of the finished product on the domestic market was 360 HUF/kg. Profit can be only realised at a price of 30 HUF/kg for apples for industrial purposes. It is certain that if the price of the concentrate is 180 HUF/kg, the processing activity is in deficit. Where the price of the apple concentrate follows the price of apples for industrial purposes, higher changes do not occur in the cost-related profitability. Calculating with the last five years' average prices (25.3 HUF/kg price of apple for industrial purpose and 354 HUF/kg price of finished product), 13% of cost-related profitability was available for the investigated company involved in apple concentrate production. Processing and selling by-products can increase the net revenue of apple concentrate by 8-10 HUF/kg.

CONTENTS

STUDIES

<i>Hamza, Eszter – Rácz, Katalin – Juhász, Anikó – Biró, Szabolcs: The Human Resources Situation in the Hungarian Food Economy.....</i>	181
<i>Mezőszentgyörgyi, Dávid – Romvári, Róbert: The Place and Role of the Herman Otto Institute in Public Employment</i>	200
<i>Temesi, Ágoston: Why do not Hungarian People Eat More Fish? – Factors Which Influence Fish Consumption in Hungarian Society Today</i>	210
<i>Kurmai, Viktória: Market and Economic Analysis of Apple Concentrate Production</i>	225

MANAGEMENT PRACTICES

<i>Domján, Balázs – Szűcs, Attila – Szuhaj, Kitti: Situation and Prospects of Labour Management – a Case Study of Gallicop</i>	241
<i>Szólláth, Tibor: The Role and Place of Ensure Public in the Food Industry of Hajdunanas.....</i>	252

OVERVIEW

<i>Apáti, Ferenc – Kurmai, Viktória – Felkai, Beáta Olga – Kicska, Tibor – Kovács, Evelin: The Situation, Development Possibilities and Limitations of the Fruit and Vegetable Processing Industry</i>	262
--	-----

Summary	271
Contents.....	274

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 50 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak *tudástárház*, hanem *tudásközösség* is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 5580 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarpok.hu, Böle Réka osztályvezető).

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

Faxon: +36/1362-8104

E-mailen: info@agrарlapok.hu

Gazdálkodás

MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2016. évre: **5.580 Ft.** Példányonkénti ár: **930 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2016. évre ... példányban.

Az előfizetési díjhoz csekket kérek

Az előfizetési díjat átutalással rendezem *

Megrendelő

Kézbesítés helye

Neve: Név:

Számlázási címe:

..... Cím:

Telefon:

E-mail:

Kiadja a Herman Ottó Intézet

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrарlapok.hu

E-mail: info@agrарlapok.hu

* Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet 10032000-01743276 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
FÖLDMŰVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:
1093 Budapest, Zsil utca 3-5.
Telefon, fax: +361-476-3295
E-mail: gazdalkodas@agrarlapok.hu
www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.
Felelős kiadó: Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid, +361-362-8100

LAPTULAJDONOS:

FÖLDMŰVELÉSÜGYI
MINISZTERIUM

A folyóirat éves előfizetési díja 5580 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzátutalási megbízással

Herman Ottó Intézet

1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Átutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

HU ISSN 0046-5518

Nyomtatás:

Generál Nyomda Kft.

6728 Szeged, Kollégiumi út 11.

www.generalnyomda.hu

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Apáti Ferenc, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet Üzemtani és Vállalati Tervezés Tanszék egyetemi docense, Debrecen, apati.ferenc@econ.unideb.hu

Biró Szabolcs, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos főmunkatársa, osztályvezető, Budapest, biro.szabolcs@aki.gov.hu

Domján Balázs, a Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt. termelési igazgatója, Szarvas, domjan.balazs@gallicoop.hu

Felkai Beáta Olga, az FM Élelmiszer-feldolgozási Főosztály ÉFS munkacsoport-vezetője, Budapest, olga.beata.felkai@fm.gov.hu

Hamza Eszter, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos főmunkatársa, Budapest, hamza.eszter@aki.gov.hu

Juhász Anikó, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos főmunkatársa, főigazgató, Budapest, juhasz.aniko@aki.gov.hu

Kicska Tibor, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet Üzemtani és Vállalati Tervezés Tanszék PhD-hallgatója, Debrecen, kicska.tibor@econ.unideb.hu

Kovács Evelin, a DE Gazdaságtudományi Kar MSc-hallgatója, Debrecen, kovacevelin91@gmail.com

Kurmai Viktória, a DE Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Intézet Üzemtani és Vállalati Tervezés Tanszék PhD-hallgatója, Debrecen, kurmai.viktoria@econ.unideb.hu

Mezőszentgyörgyi Dávid, a Herman Ottó Intézet főigazgatója, Budapest, mezoszentgyorgyi.david@hoi.hu

Rácz Katalin, az AKI Vidékfejlesztési Kutatási Osztály tudományos segédmunkatársa, osztályvezető-helyettes, Budapest, racz.katalin@aki.gov.hu

Romvári Róbert, a HOI Kiemelt Programok és Fejlesztések Igazgatósága Kutatás-fejlesztési és Informatikai Osztály kutatás-fejlesztési referense, Budapest, romvari.robert@hoi.hu

Szólláth Tibor, Hajdúnánás polgármestere, Hajdúnánás, szollath@hajdunanas.hu

Szuhaj Kitti, a SZIE Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar emberi erőforrás (személyügyi) HR-gyakornoka, Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt., Szarvas, szuhajkitti@gmail.com

Szűcs Attila, a Gallicoop Pulykafeldolgozó Zrt. humán menedzsere, Szarvas, szucs.attila@gallicoop.hu

Temesi Ágoston, a SZIE Élelmiszertudományi Kar Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék egyetemi adjunktusa, Budapest, temesi.agoston@etk.szie.hu